

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Μεταπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών

ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ:

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ, ΙΣΤΟΡΙΑ, ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Οι Ολυμπιακοί αγώνες του 1906 στον τύπο της εποχής

Ευθυμία Δουρουκλάκη

Επιβλέπων καθηγητής: Αθανάσιος Τσούμας

Πάτρα, Φεβρουάριος 2023

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

Οι Ολυμπιακοί αγώνες του 1906 στον τύπο της εποχής

Ευθυμία Δουρουκλάκη

ΑΜ: 502781

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:

Αθανάσιος Τσούμας

Διδάκτωρ Κοινωνιολογίας

του Παντείου Πανεπιστημίου,

Διδάσκων στο ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:

Μιμήνα Πατεράκη

ΣΕΠ, Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο

Πάτρα, Φεβρουάριος 2023

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την προσπάθεια αυτή θα ήθελα να ευχαριστήσω μέσα απ' την καρδιά μου τον κύριο επιβλέποντα της εργασίας αυτής, τον κ. Αθανάσιο Τσούμα. Η επιστημονική του συγκρότηση, η μεθοδικότητα, η καθοδήγηση και η βοήθειά του στάθηκαν πολύτιμοι σύμμαχοι, ώστε να φτάσει αυτή η πορεία επιτυχώς στο τέλος της. Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές αυτού του προγράμματος για τις γνώσεις, τους προβληματισμούς και τους νέους ορίζοντες που μου άνοιξαν. Ιδιαίτερως, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένειά μου για την υπομονή, τη βοήθεια και τη στήριξη που μου παρείχε όλο αυτό το χρονικό διάστημα.

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία ασχολείται με τη μελέτη των αναπαραστάσεων των αγώνων του 1906 στο δημόσιο λόγο, όπως αυτές προβάλλονται στον ημερήσιο τύπο της εποχής. Για το σκοπό αυτό επιλέχθηκαν δύο πολιτικές εφημερίδες, το *Εμπρός* και το *Σκριπ*. Επιπροσθέτως, επιλέχθηκε ως υλικό μελέτης το έντυπο η *Εφημερίς των Κυριών*, με σκοπό τη διερεύνηση των αντιλήψεων σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών καθώς στους αγώνες αυτούς καταγράφεται για πρώτη φορά γυναικεία συμμετοχή.

Μέσα από τη μελέτη των δημοσιευμάτων φαίνεται πως οι εφημερίδες στήριζαν και πρόβαλαν με κάθε τρόπο τη συγκεκριμένη διοργάνωση και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Βασικός σκοπός των εφημερίδων ήταν να βοηθήσουν στην επιτυχία των αγώνων ώστε να εξασφαλιστεί η μόνιμη διεξαγωγή τους στην Ελλάδα. Οι αγώνες αποτελούσαν το μέσο για να επιτευχθούν τα οράματα και οι προοπτικές τους κράτους, αλλά και η αναβάπτιση του έθνους στα ιδεώδη των προγόνων. Η επιδίωξη ενός κοινού εθνικού σκοπού βοηθούσε στην ενοποίηση των μελών του εθνικού σώματος όσο και το ίδιο το αθλητικό θέαμα.

Στόχος των εφημερίδων ήταν να δώσουν την εικόνα μιας πετυχημένης διοργάνωσης. Η επιτυχία της διοργάνωσης αφορούσε δύο μέρη, το ένα ήταν το αθλητικό και αγωνιστικό μέρος των αγώνων και το άλλο ήταν το μέρος που αφορούσε την πόλη, τους επισκέπτες και τις παράλληλες εκδηλώσεις. Με τα δημοσιεύματά τους οι εφημερίδες προβάλλουν τα επιχειρήματα για τη μόνιμη διεξαγωγή των αγώνων στην Ελλάδα, αλλά και τα οφέλη που θα είχε η χώρα από μια τέτοια εξέλιξη. Επιπλέον, στόχος των εφημερίδων ήταν να αναδείξουν την ουσιαστική συμμετοχή της βασιλικής οικογένειας στην επιτυχία των αγώνων ώστε να ενισχυθεί ο ρόλος της.

Τα άρθρα της *Εφημερίδος των Κυριών* ακολουθούν επίσης τις κυρίαρχες στοχεύσεις για τους αγώνες χωρίς να προβάλλεται το αίτημα για γενικότερη αγωνιστική συμμετοχή των γυναικών.

Λέξεις – Κλειδιά

Ολυμπιακοί αγώνες, εθνική ιδέα, εθνική ταυτότητα, μόνιμη διεξαγωγή Ολυμπιακών αγώνων

The 1906 Olympic games through the era's press

Efthimia Dourouklaki

Abstract

This thesis deals with the study of the representations of the 1906 games in the public discourse, as they are presented in the daily press of the era. For this purpose, two political newspapers, “Embros” and “Scrip”, were chosen. In addition, the publication “Women’s Journal” was chosen as study material, with the aim of investigating the perceptions regarding the participation of women, as female participation is recorded for the first time in these this event.

Through the study of these publications, it appears that the newspapers supported and promoted this event in every way, for a long time. The main goal of the newspapers was to promote the success of these games and ensure their permanent holding in Greece. The games were the means to achieve the visions and perspectives of the state but also the rebaptism of the nation in the ideals of their ancestors. The pursuit of a common national cause helped unify the members of the national body as much as the sporting spectacle itself.

The aim of the newspapers was to present the image of a successful event. The success of the event depended on two factors, one was the sports and competition part of the games and the other was the city, the visitors and the side events. With their publications, the newspapers put forward the arguments for the permanent holding of the games in Greece, but also the benefits that the country stands to gain from such a development. Furthermore, the aim of the newspapers was to highlight the essential role of the royal family in the success of the games in order to strengthen its role.

The articles in the “Women's Journal” also follow the dominant goals for the games, without putting forward the demand for a more general participation of women in games.

Keywords

Olympic games, national idea, national identity, permanent holding of the Olympic games

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract.....	vi
Περιεχόμενα.....	vii
Κατάλογος Εικόνων / Σχημάτων.....	ix
Συντομογραφίες & Ακρωνύμια.....	xii
Εισαγωγή.....	1
Κεφάλαιο 1ο.....	5
Η Ελληνική Κοινωνία και ο Αθλητισμός στο μεταίχμιο 19ου και 20ου αιώνα.....	5
1.1 Η Ελλάδα στο μεταίχμιο 19ου - 20ου αιώνα.....	5
1.2 Ο Ελληνικός Αθλητισμός στο μεταίχμιο 19ου και 20ου αιώνα.....	11
1.3 Ο Σωματειακός Αθλητισμός.....	13
1.4 Οι Πρώτοι Σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896.....	16
1.5 Από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 στους «Διεθνείς Ολυμπιακούς» Αγώνες του 1906.....	18
Κεφάλαιο 2ο.....	20
Οι Πηγές.....	20
2.1 Η Εφημερίδα «Εμπρός».....	20
2.2 Η εφημερίδα «Σκριπ».....	21
2.3 Η «Εφημερίς των Κυριών».....	22
Κεφάλαιο 3ο.....	24
Μεθοδολογία.....	24
Κεφάλαιο 4ο.....	26
Τα Τεκμήρια της Εργασίας.....	26
Κεφάλαιο 5ο.....	28
Ανάλυση των Άρθρων των Εφημερίδων.....	28
5.1 Η Αθήνα Ολυμπιακή Πόλη.....	29
5.1.1 Η νέα Αθηναϊκή ταυτότητα.....	29
5.1.2 Αθλητές και επισκέπτες.....	34
5.1.3 Η Οικονομική και Εμπορική Διάσταση των Αγώνων.....	39
5.1.4 Γιορτές και εκδηλώσεις.....	43
5.2 Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και οι Ιδεολογικές τους Συντεταγμένες.....	47
5.2.1 Η Εξιδανίκευση της Αρχαιότητας.....	48
5.2.2 Το Αθλητικό Ιδεώδες και η Εθνική Ιδέα.....	52
5.2.3 Η Συνέχεια των Αγώνων και η Μόνιμη Τέλεσή τους στην Ελλάδα.....	54
5.3 Οι Πολιτικές Διαστάσεις της Τέλεσης των Αγώνων.....	58
5.3.1 Η Σημασία των Αγώνων για την Εξωτερική Πολιτική.....	59
5.3.2 Η Σημασία των Αγώνων για τη Βασιλική Δυναστεία.....	63
5.4 Το Αθλητικό Θέαμα.....	66
5.4.1 Η Εναρκτήρια Τελετή και η Λήξη των «Ολυμπιακών» Αγώνων του 1906.....	67
5.4.2 Το Κλίμα των Αγώνων.....	71

5.4.3 Τα Αποτελέσματα των Αγώνων.....	74
5.5 Οι Αθλητές ως Νέοι Ήρωες.....	77
5.6 Ο Εθνικός Αντίκτυπος.....	79
5.7 Οι Αγώνες και η Ανασυγκρότηση της Σωματικής Άσκησης των Νέων.....	82
5.8 Ο Γυναικείος Λόγος για τους Αγώνες.....	86
5.8.1 Ο Αποκλεισμός των Γυναικών.....	87
5.8.2 Η Οικειοποίηση των Αγώνων από το Γυναικείο Λόγο.....	89
5.8.3. Η Εθνικοποίηση του Θεάματος.....	92
5.8.4 Η Εθνικιστική Ιδεολογία στο Λόγο τους.....	94
Συμπεράσματα.....	97
Βιβλιογραφία.....	103
Νομοθεσία.....	107
Τύπος.....	107
Άρθρα εφημερίδων.....	107

Συντομογραφίες & Ακρωνύμια

ΔΟΕ	Διεθνής Ολυμπιακή Επιτροπή
ΕΜΕΟ	Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση
ΕτΚ	Εφημερίς των Κυριών
ΕΟΑ	Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων
ΣΕΑΓΣ	Σύνδεσμος Αθλητικών και Γυμναστικών Σωματείων

Εισαγωγή

Η αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων και η διοργάνωσή τους από την Ελλάδα το 1896, αποτέλεσε ορόσημο για την ανάπτυξη του αθλητισμού και την εξέλιξη των σύγχρονων Ολυμπιακών αγώνων. Το γεγονός αυτό έγινε ευρύτερα γνωστό, καθώς αποτέλεσε την αφετηρία ενός παγκόσμιου θεσμού, του σημαντικότερου στη σημερινή αθλητική πραγματικότητα, ο οποίος συγκεντρώνει το ενδιαφέρον δισεκατομμυρίων ανθρώπων.

Αυτό που δεν είναι ιδιαίτερα γνωστό, είναι το γεγονός της διοργάνωσης και τέλεσης για δεύτερη φορά διεθνών αγώνων στην Ελλάδα, από τις 9 έως τις 19 Απριλίου του 1906, δηλαδή δέκα χρόνια μετά την αναβίωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών αγώνων. Οι αγώνες αυτοί προέκυψαν ως μία συμβιβαστική λύση ανάμεσα στην ελληνική πλευρά, που επιθυμούσε να αναλάβει τη μόνιμη διεξαγωγή των αγώνων και στη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή (ΔΟΕ), που επέμενε στην ενίσχυση του οικουμενικού χαρακτήρα των Αγώνων και την ανάθεση της διοργάνωσης σε διαφορετική πόλη κάθε φορά (Λούβη, 2004: 120-121).

Η πρόταση για τη μόνιμη διεξαγωγή των αγώνων στην Ελλάδα διατυπώθηκε από τον βασιλιά Γεώργιο τον Α΄, μετά το τέλος των αγώνων του 1896. Ο βασιλιάς προχώρησε στην κίνηση αυτή, μέσα στο γενικότερο κλίμα ευφορίας για την επιτυχία των αγώνων και, καθώς ήταν διάχυτη η άποψη ότι η Ελλάδα ως πατρίδα των αρχαίων Ολυμπιακών αγώνων δικαιούνταν να αναλάβει και τη μόνιμη τέλεση της σύγχρονης εκδοχής τους. Ωστόσο, ο διάδοχος, ως πρόεδρος της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων δεν προώθησε (φανερά τουλάχιστον) την πρόταση αυτή αντιλαμβανόμενος ίσως ότι κάτι τέτοιο θα τον έφερνε σε ανοιχτή ρήξη με τη ΔΟΕ και τον ίδιο τον Coubertin (Λούβη, 2004: 121). Για το συμβιβασμό των δύο πλευρών ο Δημήτριος Βικέλας¹ πρότεινε τη μόνιμη διοργάνωση Διεθνών αγώνων από την Ελλάδα που θα τελούταν ανά τετραετία και κατά τον ενδιάμεσο χρόνο τέλεσης των επίσημων Ολυμπιακών διοργανώσεων (Χρυσάφης, 1927: 385-387).

Η τέλεση αυτής της πρώτης και μοναδικής, όπως τελικά αποδείχθηκε, διεθνούς αθλητικής διοργάνωσης επετεύχθη το 1906. Ωστόσο, παρά το γεγονός ότι οι αγώνες είχαν την έγκριση δεν αναγνωρίστηκαν ποτέ επίσημα από τη ΔΟΕ ενώ η διοργάνωση έμεινε γνωστή ως

1. Ο Δημήτριος Βικέλας (1835-1908) ήταν σημαντικός λόγιος ποιητής και πεζογράφος. Έλαβε μέρος στο Διεθνές Αθλητικό Συνέδριο στο Παρίσι, ως εκπρόσωπος του Πανελλήνιου Γυμναστικού Συλλόγου, όπου αποφασίστηκε η διοργάνωση των πρώτων σύγχρονων Ολυμπιακών αγώνων από την Ελλάδα. Διετέλεσε πρώτος πρόεδρος της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής.

«Μεσολυμπιάδα». Η τέλεση των αγώνων, σε επίπεδο διοργάνωσης αλλά και σε λογοθετικό επίπεδο, έλαβε τη διάσταση Ολυμπιακών αγώνων που όμως, λόγω των ιστορικών συγκυριών αλλά και των πολιτικών και οικονομικών προτεραιοτήτων που έθεσε η χώρα, δεν επαναλήφθηκαν (Λούβη, 2004: 122-124).

Αυτή η μοναδική και λιγότερο γνωστή διοργάνωση, επιπέδου Ολυμπιακών αγώνων κέντριζε το ενδιαφέρον μου, ώστε να αποτελέσει το θέμα της διπλωματικής μου εργασίας. Σε αντίθεση με ό,τι είχα διδαχθεί στη διάρκεια των πανεπιστημιακών μου σπουδών ως φοιτήτρια του ΤΕΦΑΑ, αρκετά χρόνια πριν, η διεπιστημονική προσέγγιση στην έρευνα της Φυσικής Αγωγής και του αθλητισμού, που υποστηρίζει το συγκεκριμένο μεταπτυχιακό πρόγραμμα, συνέβαλε στο να επιχειρήσω τη μελέτη των αγώνων του 1906 κάτω από μια άλλη οπτική και να αναδείξω άγνωστες ή λιγότερο φωτισμένες πτυχές τους. Η προσέγγιση των αγώνων, ως ερευνητικό πεδίο, αποτέλεσε για μένα άλλη μία πρόκληση, καθώς οι Ολυμπιακοί αγώνες για την Ελλάδα είναι συνυφασμένοι με την οπτική της συνέχειας στο χρόνο και της «στεγνής» περιγραφής, η οποία έχει στόχο την καταγραφή ονομάτων, συμμετοχών και ρεκόρ.

Για την καταγραφή των συμβάντων στους αγώνες του 1906 ιδιαίτερο ενδιαφέρον επέδειξε ο Ιωάννης Χρυσάφης². Το ενδιαφέρον του Χρυσάφη ανιχνεύεται αρχικά στο βιβλίο του *Οι σύγχρονοι διεθνείς Ολυμπιακοί αγώνες*, που εκδόθηκε το 1930, όπου ο συγγραφέας αναφέρεται στα γεγονότα πριν από την τέλεση των αγώνων. Στη συνέχεια και στο *Ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος*, που εκδίδεται του 1927, δημοσιεύθηκε κείμενο του με τίτλο «*Οι δεύτεροι Ολυμπιακοί αγώνες εν Αθήναις (1906)*», στο οποίο αναφέρεται τόσο στα γεγονότα πριν τους αγώνες, όσο και σε στοιχεία που αφορούν τις συμμετοχές αθλητών, τα αγωνίσματα που διεξήχθησαν καθώς και τις διακρίσεις που επιτεύχθηκαν ανά έθνος. Οι περισσότεροι ιστορικοί μελετητές που έχουν ασχοληθεί έως σήμερα με αυτό το ιδιαίτερο αθλητικό γεγονός έχουν υιοθετήσει στα έργα τους αντιλήψεις που εγγράφονται στο ιδεολογικό σχήμα της συνέχειας των αγώνων από τους αρχαίους Ολυμπιακούς αγώνες μέχρι τους σύγχρονους. Αποτελούν αντιλήψεις υποβόσκουσες για χρόνια μέσα στον ακαδημαϊκό χώρο, με μεθοδολογικό, ιδεολογικό και τελικά πολιτικό υπόβαθρο και με κύρια χαρακτηριστικά την εξιδανικευτική και ιδεαλιστική προσέγγιση των ιστοριογραφικών αφηγήσεων. Παράλληλα, αυτές οι ιστοριογραφικές προσεγγίσεις ακολουθούν μία

2. Ο Ιωάννης Χρυσάφης (1872-1923) σημαντική προσωπικότητα της Γυμναστικής, είχε μετεκπαιδευτεί στη Σουηδία και ήταν εισηγητής της Σουηδικής γυμναστικής. Υπήρξε για πολλά χρόνια καθηγητής σε σχολές γυμναστών και επιθεωρητής φυσικής αγωγής. Άφησε ένα σημαντικό ερευνητικό έργο για την ιστορία της φυσικής αγωγής κυρίως τον 19ο αιώνα και την αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων.

γεγονοτολογική και περιγραφική αφηγηματική φόρμα, με έμφαση στην καταγραφή των συμμετοχών, των ονομάτων των αθλητών και των ρεκόρ ανά άθλημα (Κουλούρη, 2015: 32). Ωστόσο, οι αγώνες του 1906 δεν αποτέλεσαν το κύριο ερευνητικό αντικείμενο κάποιων ιδιαίτερα εμπεριστατωμένων μελετών. Αυτό το γεγονός είχε ως αποτέλεσμα οι αγώνες να αποτελέσουν ένα μικρό μόνο κομμάτι της ευρύτερης ιστοριογραφικής αφήγησης των σύγχρονων Ολυμπιακών αγώνων. Στα έργα αυτά ανήκουν το βιβλίο *100 Χρόνια Νεώτερη Ελληνική Ολυμπιακή Ιστορία*, του Ελευθέριου Σκιαδά (1996), το βιβλίο *100 χρόνια Νεοελληνικού Αθλητισμού 1830-1930*, του Παύλου Μανιτάκη (1962) και το βιβλίο *Ολυμπιάδες στην Αθήνα 1896-1906*, του Αθανάσιου Ταρασουλέα (1988).

Εξάιρεση αποτελεί το βιβλίο του Βασίλη Καρδάση (2002) *Οι Ολυμπιακοί αγώνες στην Αθήνα 1896-1906*, το οποίο τοποθετεί στο επίκεντρο της μελέτης την πόλη των Αθηνών. Ο Καρδάσης συνδέει στο έργο του τα δύο αθλητικά γεγονότα υπό το πρίσμα των ιστορικών, οικονομικών και πολιτισμικών στοιχείων της εποχής ενώ τη μελέτη του πλαισιώνει ένα πλούσιο φωτογραφικό υλικό. Ωστόσο, ένα μικρό μόνο μέρος της μελέτης αφιερώνεται στους αγώνες του 1906, ενώ η παράθεση των συμμετεχόντων αθλητικών συλλόγων, των αθλητών και των αθλητικών επιδόσεων που επιτεύχθηκαν καταλαμβάνουν και εδώ σημαντικό μέρος του έργου.

Μία διεξοδική και πληρέστερη διεπιστημονική προσέγγιση των αγώνων πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της συλλογικής εκδοτικής προσπάθειας με τίτλο: *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών αγώνων (1896-1906)*, υπό την επιμέλεια της Χριστίνας Κουλούρη (2004). Αυτή η συλλογική έκδοση συγκροτείται από μελέτες που διερευνούν τις δύο Ολυμπιακές διοργανώσεις του 1896 και 1906, με άξονα τη διοργανώτρια πόλη των Αθηνών. Η εκδοτική προσπάθεια τελούσε υπό την αιγίδα της Διεθνούς Ολυμπιακής Ακαδημίας. Στο έργο αυτό μελετητές από διαφορετικά επιστημονικά πεδία συνεργάστηκαν όχι για να αφηγηθούν αυτή τη φορά την αθλητική ιστορία των αγώνων με συμμετοχές αθλητών και καταγραφή των ρεκόρ, αλλά για να την συνδέσουν με τις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες της εποχής, με συνδετικό κρίκο την πόλη των Αθηνών.

Στο πλαίσιο αυτής της ιστοριογραφικής παραγωγής, η παρούσα εργασία μέσα από την έρευνα επιχειρεί να συμβάλει στον εμπλουτισμό της ιστορικής γνώσης, σχετικά με τους αγώνες του 1906. Πιο συγκεκριμένα, σκοπός της εργασίας αυτής είναι η μελέτη των αναπαραστάσεων των αγώνων στο δημόσιο λόγο, όπως αυτές προβάλλονται στον ημερήσιο τύπο της εποχής. Για το σκοπό αυτό επιλέχθηκαν δύο ημερήσιες πολιτικές εφημερίδες το

Εμπρός και το Σκριπ. Στο πλαίσιο διερεύνησης των αντιλήψεων σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στους αγώνες επιλέχθηκε επίσης, ως υλικό μελέτης, το έντυπο η *Εφημερίς των Κυριών*, που αποτελεί το μακροβιότερο έντυπο συλλογικής έκφρασης του γυναικείου λόγου της περιόδου. Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι στους αγώνες αυτούς συμμετείχαν για πρώτη φορά γυναίκες σε επίσημη αθλητική διοργάνωση, με τη συμμετοχή των γυναικών στο άθλημα της αντισφαίρισης (μάλιστα οι επτά από τις οκτώ αθλήτριες ήταν Ελληνίδες) αλλά και την πολυπληθή γυναικεία ομάδα γυμναστικής της Δανίας να διεξάγει αγώνα επίδειξης.

Επιμέρους στόχοι της εργασίας είναι να διαπιστωθεί ποιος ήταν ο βασικός σκοπός των δημοσιευμάτων και ποιοι οι δευτερεύοντες στόχοι, ποιες πλευρές των αγώνων επέλεξαν να τονίσουν οι εφημερίδες και γιατί, και τέλος πώς ο γυναικείος λόγος αντιμετώπισε το γεγονός αυτό.

Η εργασία, αναπτύσσεται σε πέντε κεφάλαια. Το πρώτο κεφάλαιο συγκροτείται από το ιστορικό πλαίσιο της εποχής ενώ παρουσιάζεται επίσης, εν συντομία, η εξέλιξη του αθλητισμού στην Ελλάδα, από τον 19^ο αιώνα έως και το 1906. Τα δύο επόμενα κεφάλαια της εργασίας αφορούν το μεθοδολογικό πλαίσιο της εργασίας. Ειδικότερα στο δεύτερο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα έντυπα που αποτέλεσαν τις πηγές της μελέτης μας ενώ στο τρίτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η μεθοδολογία της εργασίας. Το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει μία πρώτη παρουσίαση του υλικού ενώ το πέμπτο και τελευταίο κεφάλαιο επιχειρεί την ανάλυση των τεκμηρίων και αναπτύσσεται σε οκτώ υποενότητες, σύμφωνα με τις κατηγορίες ανάλυσης που επιλέχθηκαν. Αναλυτικότερα στην πρώτη υποενότητα του πέμπτου κεφαλαίου αναλύονται άρθρα που αφορούν στην Αθήνα ως Ολυμπιακή πόλη, η δεύτερη ενότητα αναφέρεται στις ιδεολογικές συντεταγμένες των αγώνων. Στην τρίτη ενότητα μελετώνται οι πολιτικές αναπαραστάσεις-διαστάσεις των αγώνων ενώ στην τέταρτη προβάλλεται το αθλητικό θέαμα ως προς την εθνική του διάσταση. Ακολούθως στην πέμπτη ενότητα μελετάται ο τρόπος αναπαράστασης των αθλητών ως «νέων ηρώων», στην έκτη σχολιάζεται ο τρόπος με τον οποίο ο Τύπος παρουσιάζει το εθνικό αντίκτυπο των αγώνων. Η εργασία θα ολοκληρωθεί με την έβδομη και όγδοη ενότητα όπου στην μεν έβδομη αναλύεται ο δημόσιος λόγος περί συμβολής των αγώνων στην ανασυγκρότηση της σωματικής άσκησης στην ελληνική κοινωνία και εκπαίδευση και στη δε όγδοη αναλύεται ο γυναικείος λόγος και αναδεικνύονται οι έμφυλες οπτικές των αγώνων.

Κεφάλαιο 1ο

Η Ελληνική Κοινωνία και ο Αθλητισμός στο μεταίχμιο 19ου και 20ου αιώνα.

1.1 Η Ελλάδα στο μεταίχμιο 19ου - 20ου αιώνα

Η δεκαετία που μεσολαβεί ανάμεσα στις δύο Ολυμπιακές διοργανώσεις αποτελεί στην ουσία τη μετάβαση από τον 19ο στον 20ο αιώνα, μετάβαση κατά την οποία εκδηλώνονται σημαντικά κοινωνικοπολιτικά γεγονότα, που ενώ έχουν την αφετηρία τους σε προηγούμενα χρόνια θα καθορίσουν την πορεία της χώρας στον 20ο αιώνα.

Μέχρι τις αρχές της δεκαετίας που μας ενδιαφέρει, το ελληνικό κράτος έχει διευρύνει τα σύνορά του δύο φορές· μία φορά με την παραχώρηση των Επτανήσων (1864) και μία δεύτερη με την παραχώρηση της Θεσσαλίας και της Άρτας (1881). Ωστόσο, αρκετές περιοχές με ελληνικό πληθυσμό όπως η Κρήτη, η Μακεδονία, η Ήπειρος και η Θράκη παραμένουν υπό οθωμανική κυριαρχία και δεν παύουν να επιδιώκουν την ένωσή τους με την Ελλάδα (Βερέμης-Κολιόπουλος, 2006: 255,287).

Το πολίτευμα της χώρας είναι σύμφωνα με το σύνταγμα του 1864 «Βασιλευομένη Δημοκρατία» και βασιλιάς των Ελλήνων είναι ο Γεώργιος ο Α΄. Στην πολιτική σκηνή δύο κόμματα εναλλάσσονται στην εξουσία, το κόμμα του Τρικούπη, που προωθούσε τον εξευρωπαϊσμό της χώρας και υποστηριζόταν από διανοούμενους, φιλελεύθερα και προοδευτικά στρώματα και μία αναδυόμενη αστική τάξη, και το κόμμα του Δηλιγιάννη που ακολουθούσε μία φιλολαϊκή, συντηρητική πολιτική και υποστηριζόταν από τα φτωχότερα κοινωνικά στρώματα. Τα χρόνια που θα ακολουθήσουν ο εκσυγχρονισμός της χώρας και η απελευθέρωση των αλύτρωτων περιοχών θα είναι οι δύο παράγοντες που θα καθορίσουν τον βηματισμό της χώρας προς τον επόμενο αιώνα (Τσουκαλάς, 1977: 87).

Σοβαρές προσπάθειες για τον εκσυγχρονισμό της χώρας έγιναν από το 1882 έως το 1895 από τον Χαρίλαο Τρικούπη. Ο Τρικούπης προώθησε την κατασκευή μεγάλων έργων (οδικό και σιδηροδρομικό δίκτυο, διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου, αποξήρανση της λίμνης

Κωπαΐδας). Επιπλέον, εισήγαγε αλλαγές στο εκπαιδευτικό σύστημα και στον στρατό, ενώ πρόσφερε ευνοϊκούς όρους για επενδύσεις στους Έλληνες του εξωτερικού. Το ευνοϊκό αυτό πλαίσιο προσέλκυσε Έλληνες του εξωτερικού που έρχονται για να επενδύσουν στην Ελλάδα, διευρύνοντας την αστική τάξη και φέρνοντας μαζί τους νέες συνήθειες στον τρόπο ζωής και τις κοινωνικές τους εκδηλώσεις. Το μεγαλύτερο μέρος της κοινωνίας αποτελείται από αγρότες και κτηνοτρόφους. Ο αστικός πληθυσμός παρουσιάζει εντυπωσιακή αύξηση, ιδιαίτερα της πρωτεύουσας, το εμπόριο και η ναυτιλία αποτελούν τους κύριους μοχλούς της οικονομικής ανάπτυξης και η βιομηχανία αναπτύσσεται με αργούς ρυθμούς (Τσουκαλάς, 1977: 10-56).

Οι προσπάθειες του Τρικούπη προς τον εκσυγχρονισμό ανακόπηκαν απότομα το 1893, όταν μετά την αδυναμία της χώρας να ανταποκριθεί στις οικονομικές της υποχρεώσεις αναγκάστηκε να κηρύξει πτώχευση. Το 1895 η διακυβέρνηση της χώρας ανέλαβε ο Δηλιγιάννης έχοντας να αντιμετωπίσει σοβαρά προβλήματα. Η χρεοκοπία, το μεγάλο δημόσιο χρέος, η ισχνή βιομηχανική ανάπτυξη και η σταφιδική κρίση δεν άφηναν πολλά περιθώρια. Η νέα κυβέρνηση δεν φαινόταν ικανή ούτε τους ξένους πιστωτές να πείσει, ούτε τη λαϊκή δυσανεμία στο εσωτερικό να διαχειριστεί. Σε μια νέα όξυνση του κρητικού ζητήματος και μετά από άστοχες πολιτικές ενέργειες θα οδηγήσει τη χώρα στον πόλεμο και την ήττα του 1897. Οι συνέπειες του πολέμου υπήρξαν οδυνηρές σε πολλά επίπεδα (οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό) με μόνη θετική εξέλιξη για την Ελλάδα την παραχώρηση αυτονομίας στην Κρήτη και τον διορισμό του Γεωργίου, δευτερότοκου γιου του βασιλιά Γεωργίου Α΄ ως Υπατού Αρμοστή του νησιού (Βερέμης-Κολιόπουλος, 2006: 292-305).

Για τον τερματισμό του πολέμου υπογράφηκε συνθήκη ειρήνης, με τη μεσολάβηση των Μεγάλων Δυνάμεων, με την οποία η Ελλάδα υποχρεωνόταν να καταβάλει τεράστια πολεμική αποζημίωση στην Τουρκία. Για το σκοπό αυτό εκχωρήθηκε νέο δάνειο, το οποίο δόθηκε με τον όρο η χώρα να δεχθεί μια επιτροπή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, προκειμένου να αναλάβει τη διαχείριση των σημαντικότερων εσόδων της, ώστε να διασφαλιστεί η αποπληρωμή των υποχρεώσεών της (Χατζηιωσήφ, 2009: 223-257).

Η κατάρρευση της οικονομίας που ξεκίνησε με την πτώχευση του 1893 και ολοκληρώθηκε με την επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου οδήγησε μεγάλο μέρος του πληθυσμού στην ανέχεια. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ένα ποσοστό να μετακινηθεί προς τα μεγάλα αστικά κέντρα, όπου υπήρχε μεγαλύτερη πιθανότητα για εύρεση εργασίας, και ένα ποσοστό αρκετά

μεγάλο κυρίως από τις σταφιδικές περιοχές να μεταναστεύσει προς την Αμερική (Πετμεζάς, 2009: 197-221).

Σταδιακά η ελληνική κοινωνία διαφοροποιείται και η τάξη των εργατών αυξάνεται. Οι άθλιες συνθήκες διαβίωσης και οι φόροι που πλήττουν εντονότερα την τάξη αυτή οδηγούν σε απεργίες αυθόρμητες και ανοργάνωτες στην αρχή, που σταδιακά γίνονται πιο οργανωμένες και πυκνώνουν. Παράλληλα, ιδρύονται πολλά σωματεία και εργατικές ενώσεις που εκφράζουν τις διεκδικήσεις και τα αιτήματά τους με σαφήνεια. Η αδυναμία του κράτους να δώσει λύσεις στα προβλήματα τους δημιουργούσε μια γενικότερη τάση για αλλαγές και μεταρρυθμίσεις (Φουντανόπουλος, 2009: 104-105).

Με την ήττα του 1897 η Ελλάδα είχε υποστεί μία εξευτελιστική συντριβή³ και ταυτόχρονα είχε υποστεί την οικονομική και πολιτική κατάρρευση του κράτους, γεγονός που αποκάλυπτε την διπλή αδυναμία του να λειτουργήσει αποτελεσματικά, τόσο στην επίλυση των εσωτερικών του προβλημάτων, όσο και στην πραγματοποίηση των αλυτρωτικών στόχων που το ίδιο είχε θέσει. Η δυναστεία και το κοινοβουλευτικό πολιτικό σύστημα επικρίθηκαν έντονα. Διατυπώνονται εκ διαμέτρου αντίθετες απόψεις, άλλες κάνουν λόγο για κατάργηση της δυναστείας (Κορδάτος, 1958: 614-618), ακόμη και για αβασίλευτη δημοκρατία και άλλες για αναστολή του συντάγματος με στόχο την ενδυνάμωση του βασιλιά (Χουρμούζη, 1977: 163).

Ο βασιλιάς προκειμένου να αποδυναμώσει το αντιδυναστικό ρεύμα αλλά και να ανανεώσει τη συναίνεση των πληθυσμών της υπαίθρου για τη δρομολόγηση μεταρρυθμίσεων, πήρε την κατάσταση στα χέρια του. Λίγους μήνες μετά την αμφιλεγόμενη απόπειρα δολοφονίας εναντίον του (Χουρμούζη, 1977: 163), την άνοιξη του 1898, θα ξεκινήσει περιοδεία στην Πελοπόννησο καταφέροντας να αντιστρέψει το κλίμα. Ο λαός δεν τον αντιμετωπίζει πλέον ως ένοχο, αλλά ως θύμα (Μαρωνίτη, 2009: 224-225).

Την αντιστροφή του κλίματος υπέρ του θα τη χρησιμοποιήσει λίγο αργότερα για να παρέμβει στην κοινοβουλευτική διαδικασία, υποβάλλοντας πρόταση νομοσχεδίου για το νέο Οργανισμό του στρατού (όπου διαφυλάσσει πρωτεύοντα ρόλο στο διάδοχο Κωνσταντίνο) ενώ το ίδιο θα κάνει και κατά το σχηματισμό των κυβερνήσεων το 1897-1898 και το 1903-1905 (Μαρωνίτη, 2010: 21-24).

3. Την ήττα στον πόλεμο του 1897 ακολούθησε η υπογραφή συνθήκης ειρήνης που προέβλεπε υπέρογκες πολεμικές αποζημιώσεις προς την Οθωμανική Αυτοκρατορία γεγονός που οδήγησε σε δανεισμό και επιβολή Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου στα οικονομικά της χώρας.

Ο βασιλιάς στην προσπάθειά του να αναβαθμίσει το ρόλο του εκμεταλλεύτηκε την απαξίωση μέρους της κοινωνίας απέναντι στα κόμματα και το πολιτικό σύστημα, τα οποία θεωρήθηκαν ανίκανα να αντιμετωπίσουν την εθνική καταστροφή και να διασφαλίσουν τα εθνικά δίκαια. Η δυσaráσκεια ήταν διάχυτη στην ελληνική κοινωνία (Σταυρίδη-Πατρικίου, 2008: 40).

Τα επόμενα χρόνια χαρακτηρίζονται από την υποχώρηση του δικομματισμού μετά τις φυγόκεντρες και αποσχιστικές τάσεις που παρουσιάστηκαν στο εσωτερικό των δύο μεγάλων κομμάτων, καθώς και από την εμφάνιση νέων κομματικών σχηματισμών. Το αποτέλεσμα ήταν ένα ρευστό πολιτικό σκηνικό, με κυβερνήσεις σύντομης θητείας να διαδέχονται η μία την άλλη, χωρίς καμία να φαίνεται ικανή να αντιμετωπίσει τα κρίσιμα προβλήματα. Τα δύο μεγάλα κόμματα που συνεχίζουν ωστόσο να συμμετέχουν στο σχηματισμό κυβερνήσεων είναι το Νεωτεριστικό του Θεοτόκη και το Εθνικό του Δηλιγιάννη, ενώ οι Ράλλης και Ζαΐμης ηγήθηκαν κυβερνήσεων σύντομης θητείας (Μαρωνίτη, 2010: 22).

Μεγαλύτερο διάστημα στην εξουσία κάλυψαν οι κυβερνήσεις Θεοτόκη, κάνοντας μικρά και σταθερά βήματα προόδου. Στα επιτεύγματα των κυβερνήσεών του ήταν η αναδιοργάνωση και ο εξοπλισμός του στρατού και του ναυτικού, εγχείρημα απολύτως απαραίτητο μετά την ήττα του 1897 και τη διαφαινόμενη κρίση στα Βαλκάνια. Εξίσου σημαντική ήταν η σταδιακή ανάκαμψη της ελληνικής οικονομίας, που παρατηρείται ήδη από τα τέλη του 1899, ως αποτέλεσμα της συνετούς διαχείρισης που επέβαλε από την πρώτη στιγμή της λειτουργίας του ο μηχανισμός του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, με ειδικότερη μέριμνα στη μείωση των δαπανών (Δερτιλής, 2018: 615-616).

Ωστόσο, παρά τη σαφή βελτίωση των οικονομικών, στην κοινή γνώμη είχε εμπεδωθεί ένα αίσθημα αποτελμάτωσης, κοινωνικής δυσπραγίας και παρακμής, ενώ η κοινωνία εμφανίζονταν κατακερματισμένη. Τα παραπάνω είχαν ως αποτέλεσμα έντονες κινητοποιήσεις και ταραχές να ξεσπούν για άσχετες, ακόμη και ασήμαντες αφορμές, οι οποίες οδηγούσαν ακόμη και σε παραιτήσεις κυβερνήσεων, αναδεικνύοντας την αποδυνάμωση του κράτους και την ιδεολογική κρίση της εποχής. Το 1901 κινητοποιήσεις και διαμαρτυρίες θα ξεκινήσουν με αφορμή τη μετάφραση του Ευαγγελίου (Ευαγγελικά), το 1902 με αφορμή των ορισμό νέας κυβέρνησης (Σανιδικά), και το 1903 με αφορμή τη μετάφραση της Ορέστειας (Ορεστειακά) (Φραγκιάδης, 2010: 111).

Προβληματισμός επικρατούσε και για τα αίτια της κρίσης, αλλά και για την ανάγκη εξόδου από αυτήν. Μια σημαντική πρόταση της κυβέρνησης Θεοτόκη στο θέμα αυτό ήταν τα νομοσχέδια για την μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης. Με μία πλήρως διατυπωμένη πρόταση

πέντε νομοσχεδίων προωθούνταν ο εκσυγχρονισμός του εκπαιδευτικού συστήματος και η προσαρμογή του σχολείου στις ανάγκες της κοινωνίας. Τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1899 ήταν τα πρώτα που εισήγαγαν την έννοια του «αστικού σχολείου», αν και τελικά δεν ψηφίστηκαν στο σύνολό τους (Φραγκουδάκη, 1977: 16-26). Τα μόνα που ψηφίστηκαν ήταν ο νόμος ΒΧΚΑ' «Περί γυμναστικής» και ο νόμος «περί αρχαιοτήτων» (Τσούμας 2016: 232).

Στο πεδίο της εξωτερικής πολιτικής η διαχείριση της ήττας του 1897 συνέπεσε με την κρίση στη Μακεδονία, το Κρητικό ζήτημα, αλλά και με την αλλαγή του διεθνούς σκηνικού. Στις αρχές του 20ου αιώνα η Ελλάδα δεν είχε πλέον ελευθερία κινήσεων προς τη Μακεδονία, η οποία αποτελούσε τον άμεσο εθνικό της στόχο, ήταν διπλωματικά περιθωριοποιημένη, περιστοιχισμένη από παλιούς και νέους εχθρούς, υπό την άμεση επιτήρηση των Δυνάμεων και με ανίσχυρες ένοπλες δυνάμεις, παρά τα μέτρα της κυβέρνησης Θεοτόκη για την ενίσχυσή τους. Με το γόητρό της να έχει δεχθεί ένα πολύ σοβαρό πλήγμα, συνειδητοποιεί ότι έχει αρχίσει να αμφισβητείται σοβαρά ο ηγεμονικός ρόλος του ελληνισμού. Παράλληλα, η φιλόδοξη πολιτική της Γερμανίας θα διαταράξει την ευρωπαϊκή ισορροπία, ενώ η παραμικρή αναταραχή στην περιοχή των Βαλκανίων κινδύνευε να πυροδοτήσει γενικότερες και ενδεχομένως ανεξέλεγκτες συγκρούσεις (Λούβη, 2010: 125).

Από την πλευρά τους οι Μεγάλες Δυνάμεις κατατάσσουν την Ελλάδα τρίτη μετά τη Βουλγαρία στις προτεραιότητες τους στα Βαλκάνια, παρόλο που η Ρωσία, από κοινού με την Αυστροουγγαρία επιθυμούν να διατηρηθούν τα σύνορα ως έχουν, προκειμένου να μη διασαλευτεί η ειρήνη στην περιοχή. Από την άλλη, την Αγγλία ενδιέφερε η διατήρηση της ναυτικής της κυριαρχίας στο Ανατολικό Αιγαίο. Μετά και τη μερική λύση του κρητικού ζητήματος με την παραχώρηση αυτονομίας, η προσοχή της ελληνικής πλευράς εστιάζεται στο Μακεδονικό (Γιαννουλόπουλος, 1999: 195-201).

Ο αγώνας για τον έλεγχο της Μακεδονίας ως τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ξεκίνησε το 1870 με την ίδρυση της βουλγαρικής Εξαρχίας και την αναγνώρισή της ως αυτόνομης Ορθόδοξης Εκκλησίας με φερμάνι του σουλτάνου. Η σύγκρουση ξεκίνησε αρχικά ως αγώνας για τον έλεγχο της εκπαίδευσης και της θρησκευτικής συνείδησης ανάμεσα σε Βούλγαρους, Έλληνες και Σέρβους. Το 1893 ιδρύεται στη Θεσσαλονίκη η Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση (ΕΜΕΟ) από Βούλγαρους της Μακεδονίας με σκοπό την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού και την αυτονομία της Μακεδονίας, ενώ το 1895 ιδρύθηκε στη Σόφια η Ανώτατη Μακεδονική Επιτροπή (Komitet) με σκοπό την αυτονομία της Μακεδονίας και την ένωσή της με τη Βουλγαρία. Μετά το 1898 οι ομάδες αυτές

ανέλαβαν ένοπλη δράση με σκοπό τη συστηματική εξόντωση ελληνικών πληθυσμών (Μαργαρίτης, 2009: 165-195)

Την ίδια περίοδο έφτασαν στην περιοχή οι πρώτες ελληνικές ένοπλες ομάδες κυρίως από την Κρήτη, οι οποίες συγκρούονταν τόσο με ομάδες Βουλγάρων ανταρτών όσο και με τουρκικά αποσπάσματα που προσπαθούσαν να επιβάλουν την τάξη στη μακεδονική ύπαιθρο. Ωστόσο, από το 1897 έως το 1904 οι διαδοχικές ελληνικές κυβερνήσεις όχι μόνο δεν ήταν σε θέση να βοηθήσουν, αλλά και δεν επιθυμούσαν να αναμιχθούν. Κάθε μια από τις ευρωπαϊκές δυνάμεις ξεκίνησε να ενισχύει, ανάλογα με τα συμφέροντά της, διαφορετική πλευρά (Βερέμης- Κολιόπουλος, 2006: 312-314).

Το 1903 οργανώθηκε εξέγερση από την επαναστατική οργάνωση ΕΜΕΟ στο Ίλιντεν, η οποία καταπνίγηκε από τον οθωμανικό στρατό και ένα τμήμα της οργάνωσης που διαλύθηκε πέρασε στον έλεγχο της Βουλγαρίας. Η εξέγερση στο Ίλιντεν βοήθησε να οργανωθεί καλύτερα από το επίσημο κράτος ο μακεδονικός αγώνας. Τότε συγκροτήθηκε το Μακεδονικό κοιτάτο, με πρόεδρο τον Δημήτρη Καλαποθάκη, διευθυντή της εφημερίδας *Εμπρός*, που θα αναλάβει την οργάνωση του αγώνα στη δυτική κυρίως Μακεδονία, ενώ η κυβέρνηση Θεοτόκη αποφασίζει την αποστολή του Λάμπρου Κορομηλά, ως γενικού προξένου Θεσσαλονίκης και την αλλαγή πολιτικής για την αντιμετώπιση της κατάστασης στη Μακεδονία (Μαζαράκης, 1977: 231-241).

Από τις αρχές του 1904 άρχισαν να οργανώνονται και να εξοπλίζονται τα ελληνικά ένοπλα σώματα και να φτάνουν στη Μακεδονία Έλληνες αξιωματικοί και υπαξιωματικοί. Επίσης, ορίστηκε ο Παύλος Μελάς γενικός αρχηγός των σωμάτων της περιοχής Μοναστηρίου-Καστοριάς. Ο θάνατος του τον Οκτώβριο του 1904 προσέλαβε το νόημα της θυσίας και προκάλεσε πανεθνικό συναγερμό. Ενώ ως τότε η υπόθεση της Μακεδονίας ήταν υπόθεση μικρού αριθμού Ελλήνων, από το θάνατο του Παύλου Μελά και μετά έγινε υπόθεση όλου του ελληνισμού. Τα επόμενα χρόνια ο αγώνας επεκτάθηκε στην Κεντρική και Ανατολική Μακεδονία και σε όλα τα ανταρτικά σώματα τέθηκαν επικεφαλής αξιωματικοί του ελληνικού στρατού. Η ένοπλη δράση δεν περιορίστηκε μόνο στην ύπαιθρο, αλλά και στις πόλεις ξεκινώντας από τη Θεσσαλονίκη. Ο μακεδονικός αγώνας θα λήξει λίγα χρόνια αργότερα, το 1908 με το κίνημα των Νεοτούρκων (Μαζαράκης, 1977: 241-254).

1.2 Ο Ελληνικός Αθλητισμός στο μεταίχμιο 19^{ου} και 20^{ου} αιώνα

Το ελληνικό κράτος προκειμένου να συγκροτήσει την ταυτότητά του αναζήτησε τις ρίζες του στην κλασσική αρχαιότητα, κομμάτι της οποίας ήταν ο κλασσικός αθλητισμός και οι Ολυμπιακοί αγώνες. Η ιδέα για τη διοργάνωση τοπικών Ολυμπιακών Αγώνων διατυπώθηκε αρχικά το 1837 από υψηλόβαθμα στελέχη της κρατικής μηχανής και στόχο είχε τη συγκρότηση της εθνικής κοινότητας. Οι αγώνες αυτοί δε διεξήχθησαν ποτέ είτε για οικονομικούς λόγους, είτε για λόγους απαξίωσης της αγωνιστικής ιδέας, ωστόσο θα πραγματοποιηθούν λίγο αργότερα με άλλη μορφή (Καποδίστριας, 2003: 281-281).

Το 1856 ο ομογενής επιχειρηματίας Ευαγγέλης Ζάππας γνωστοποίησε στον Όθωνα την πρόθεσή του να χρηματοδοτήσει την αναβίωση των Ολυμπιακών Αγώνων. Οι προτεραιότητες του ελληνικού κράτους όμως εκείνη την περίοδο ήταν διαφορετικές και ο Ζάππας πείστηκε να πραγματοποιηθούν τα Ολύμπια ως θεσμός βιομηχανικής και αγροτικής έκθεσης, στο περιθώριο των οποίων έλαβαν χώρα οι πρώτοι τοπικοί Ολυμπιακοί αγώνες ή γνωστοί αλλιώς ως πρώτη Ζάππεια Ολυμπιάδα, το 1859. Τα αγωνιστικά δρώμενα εμφανίστηκαν υποβαθμισμένα, υπήρξε προχειρότητα στην οργάνωση, ενώ προβλήθηκε ιδιαίτερα η βιομηχανική έκθεση (Καποδίστριας, 2003: 282-283).

Η συνέχεια δόθηκε το 1870 με τη διοργάνωση των Β' Ολυμπίων και πάλι ως εμπορική έκθεση. Η προετοιμασία των αγώνων αυτή τη φορά ήταν έγκαιρη και πιο ολοκληρωμένη. Στην αγωνόδοκο επιτροπή συμμετείχαν καθηγητές του Πανεπιστημίου, καθώς φαινόταν να αλλάζει σιγά σιγά η στάση της ελληνικής διανόησης απέναντι στη σωματική άσκηση. Κατά την έναρξη των αγώνων ακούστηκε πρώτη φορά «Ολυμπιακός Ύμνος» γραμμένος από τον Θεόδωρο Ορφανίδη, καθηγητή της Βοτανικής στο Πανεπιστήμιο, ενώ ο βασιλιάς και η βασίλισσα παρευρέθηκαν στους αγώνες μαζί με την ακολουθία τους και πλήθος κόσμου. Οι αγώνες σημείωσαν μεγάλη επιτυχία: τα αγωνίσματα παρέπεμπαν ευθέως στην αρχαιότητα, ενώ εκδόθηκε πρόγραμμα και κανονισμοί. Η σημαντικότερη αλλαγή που πραγματοποιήθηκε είχε σχέση με τον χώρο των αγώνων. Επιλέχθηκε αυτή τη φορά το πρόχειρα τακτοποιημένο Παναθηναϊκό στάδιο. Για πρώτη φορά οι πολίτες της Αθήνας θα παρακολουθούσαν ένα μαζικό αθλητικό θέαμα μέσα στο στάδιο το οποίο θα αποτελέσει κομμάτι της εθνικής ιστορίας, που θα συνεχιστεί με τους Ολυμπιακούς του 1896 και του 1906 (Σκιαδάς, 1996: 39-40) (Καποδίστριας, 2003: 295-296).

Οι πανεπιστημιακοί της αγωνόδικου επιτροπής ωστόσο δεν έμειναν ευχαριστημένοι από τη διοργάνωση, λόγω της απουσίας της γυμναστικής και της μειωμένης συμμετοχής της νεολαίας. Μετά το τέλος των αγώνων συνέταξαν μία έκθεση στην οποία πρότειναν την εισαγωγή της γυμναστικής σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης προκειμένου να ενισχυθεί η υγεία και το εθνικό φρόνημα της νεολαίας και την αναμόρφωση του Παναθηναϊκού σταδίου προκειμένου να λειτουργήσει ως κεντρικό γυμναστήριο και διδασκαλείο της γυμναστικής (Καποδίστριας, 2003: 297-298).

Οι προτάσεις αυτές θα επηρεάσουν σημαντικά την επόμενη διοργάνωση. Οι επόμενοι τοπικοί Ολυμπιακοί αγώνες διεξήχθησαν το 1875 στο Παναθηναϊκό στάδιο και διοργανωτής των αγώνων ορίστηκε ο γυμναστής Ιωάννης Φωκιανός. Ο Φωκιανός ενίσχυσε το πρόγραμμα με ασκήσεις ενόργανης γυμναστικής, σύμφωνα με το γερμανικό σύστημα εκγύμνασης και περιόρισε τις ακροβατικές ασκήσεις. Η απόφασή του να συμμετέχουν στους αγώνες μόνο μαθητές και φοιτητές προκειμένου να ενισχυθεί η καλή εντύπωση στην κοινωνία για τη γυμναστική είχε σαν αποτέλεσμα την πολύ μικρή συμμετοχή. Οι αγώνες κρίθηκαν ως αποτυχημένοι, με μια μερίδα του τύπου να ασκεί κριτική στο περιεχόμενο τους, δείχνοντας την σαφή προτίμησή του στις στρατιωτικές ασκήσεις (Καρδάσης, 2002: 38-40).

Οι τέταρτοι και τελευταίοι τοπικοί Ολυμπιακοί αγώνες έγιναν το 1889, με πρωτοβουλία του Ιωάννη Φωκιανού. Για πρώτη φορά διενεργήθηκαν ξεχωριστά από την έκθεση, η οποία πραγματοποιήθηκε το φθινόπωρο του 1888. Συμμετείχαν μαθητές και φοιτητές και άλλοι αθλητές του κεντρικού γυμναστηρίου. Στην πραγματικότητα τους αγώνες αυτούς διοργάνωσε μόνος ο Φωκιανός με τους συνεργάτες του. Οι αγώνες συγκέντρωσαν πλήθος κόσμου και στέφθηκαν με απόλυτη επιτυχία (Χρυσάφης, 1930: 117-125).

Οι πρώτοι αυτοί αγώνες παρά τις ατέλειες, την προχειρότητα στην οργάνωση και τη χαμηλή συμμετοχή αθλητών βοήθησαν τις εξελίξεις στο πεδίο του αθλητισμού. Συντάχθηκαν οι πρώτοι στοιχειώδεις κανονισμοί, αναβίωσαν αγωνίσματα της κλασικής εποχής και προετοιμάστηκε σιγά σιγά το αθηναϊκό κοινό για την καλλιέργεια της αθλητικής ιδέας και την υποδοχή των πρώτων Ολυμπιακών αγώνων. Σημαντικό ρόλο σε αυτό έπαιξε και ο σωματειακός αθλητισμός, που αρχίζει σιγά σιγά να κάνει τα πρώτα του βήματα (Καρδάσης, 2002: 42).

1.3 Ο Σωματειακός Αθλητισμός

Η ανάπτυξη του σωματειακού αθλητισμού στην Ελλάδα, όπως και στην υπόλοιπη Ευρώπη έχει σχέση με την εμφάνιση και εξάπλωση των σπορ ως ένα νεωτερικό φαινόμενο και εντάσσεται στο πλαίσιο γενικότερων κοινωνικών, δημογραφικών και πολιτισμικών αλλαγών που σχετίζονται με την άνοδο της αστικής τάξης, τη συγκέντρωση του πληθυσμού στις πόλεις και τη διαχείριση του ελεύθερου χρόνου. Οι πρώτες τέτοιες μορφές οργάνωσης ξεκινούν στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα με τη δημιουργία γυμναστικών συλλόγων στην αρχή, ενώ οι σύλλογοι που θα δημιουργηθούν αργότερα είναι κυρίως αθλητικοί. Η κλασσική αρχαιότητα επηρέασε και την ανάπτυξη του αθλητισμού. Τα αθλήματα που καλλιεργούνται και ο χαρακτήρας των πρώτων αθλητικών σωματείων εμπνέονται από την αρχαιοελληνική παράδοση. Ως τη δεκαετία του 1890 το γερμανικό γυμναστικό πρότυπο επικρατεί και αναγνωρίζει τη σωματική άσκηση ως παιδαγωγικά, ηθικά και εθνικά ωφέλιμη, ενώ τα χρόνια που θα ακολουθήσουν τα βρετανικά σπορ θα επιβληθούν στην Ελλάδα ως μέσο ψυχαγωγίας και διασκέδασης (Κουλούρη, 1998: 274-278).

Οι πρώτες απόπειρες σωματειακής οργάνωσης στο ελληνικό κράτος και σε ελληνικές κοινότητες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εντοπίζονται στη δεκαετία του 1870. Τρεις σκοπευτικοί και τρεις γυμναστικοί σύλλογοι ιδρύονται τη δεκαετία αυτή, ενώ από το 1875 λειτουργεί η Αθηναϊκή Λέσχη, μία κλειστή λέσχη ανδρών που τα μέλη της ασχολούνται με την ξιφασκία (Κουλούρη 1998: 275-276). Ο Πανελλήνιος Γυμναστικός Σύλλογος ιδρύεται το 1891 ενώ ο Εθνικός Γυμναστικός Σύλλογος το 1893. Σκοπός της ίδρυσης των δύο γυμναστικών συλλόγων ορίζεται η διάδοση της γυμναστικής σε όλες τις κοινωνικές τάξεις, η διοργάνωση πανελλήνιων και Ολυμπιακών αγώνων, η δημιουργία γυμναστηρίων και η μόρφωση των γυμναστών (Καποδίστριας, 2003: 302-305).

Από τις δεκαετίες του 1880 και του 1890 αρχίζουν να ιδρύονται «ειδικά» αθλητικά σωματεία που σκοπό έχουν την ψυχαγωγία των μελών τους με κάποιο σπορ. Ο Όμιλος Ερετών Φαλήρου, το πρώτο σωματείο κωπηλασίας ιδρύεται το 1885, ενώ το πρώτο σωματείο τένις στην Ελλάδα, το LawnTennisClub Αθηνών θα ιδρυθεί δέκα χρόνια αργότερα το 1895. Από το 1891 λειτουργούν δέκα ποδηλατικοί σύλλογοι σε πόλεις σε όλη την Ελλάδα (Κουλούρη, 1998: 279).

Η δημιουργία συλλόγων σηματοδοτεί την αλλαγή στους τρόπους ψυχαγωγίας και στην έκφραση ενός νέου μοντέλου αστικής κοινωνικότητας. Η συμμετοχή άλλωστε σε ένα σπορ απαιτεί την αποδοχή ενός νέου συστήματος αξιών και συμπεριφορών που εμπεριέχουν τις έννοιες της συντροφικότητας, της φιλίας, της ατομικής επίδοσης και του αυτοελέγχου, ενώ η ίδια η οργάνωση του αθλητικού σωματείου βασίζεται στις αρχές του φιλελευθερισμού, στην ισότιμη συμμετοχή των μελών, στις δημοκρατικές διαδικασίες εκλογής και αντιπροσώπευσης (Κουλούρη, 1999: 408).

Ένα ακόμη στοιχείο που χαρακτηρίζει το σωματειακό αθλητισμό είναι η ταύτισή του με την ανδρική κοινωνικότητα. Οι απόψεις για τον κοινωνικό ρόλο της γυναίκας την περίοδο αυτή, την περιορίζουν στο ρόλο της μητέρας και συζύγου, ενώ και ηθικοί λόγοι θέτουν ανάλογους περιορισμούς. Σε ελάχιστες περιπτώσεις καταγράφεται γυναικεία συμμετοχή στα γυμναστικά σωματεία και όταν αυτό συμβαίνει εξυπηρετεί εθνικούς και πατριωτικούς σκοπούς και διαφέρει στον τρόπο και στον τόπο άθλησης. Αντίθετα, στα σωματεία με ψυχαγωγικό σκοπό (όπου συμμετέχει κυρίως η αστική ελίτ) όπως το LawnTennisClub η συμμετοχή των γυναικών είναι ισότιμη και ταυτόχρονη με τους άνδρες. Η διαφορά αυτή έχει σχέση με την αίσθηση της ιδιωτικότητας λόγω της οικογενειοκρατικής δομής των σωματείων αυτών, αλλά και τη δυνατότητα της εξάσκησης σε ιδιωτικά γήπεδα (Κουλούρη, 1999: 409-412).

Με αφορμή τη διοργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων το 1896 θα σημειωθεί μία αλματώδη αύξηση στην ίδρυση γυμναστικών και αθλητικών σωματείων, καθώς μόνο στην τριετία 1894-1896 ιδρύονται εξήντα σωματεία. Την επόμενη χρονιά ιδρύεται ο Σύνδεσμος Αθλητικών και Γυμναστικών Σωματείων (ΣΕΑΓΣ) η πρώτη ελληνική ένωση αθλητικών σωματείων που συνεχίζει να υφίσταται ως σήμερα (Κουλούρη, 1999: 403-404).

Λίγα μόλις χρόνια μετά τους Ολυμπιακούς αγώνες παρατηρείται έντονη κινητικότητα προς την καθιέρωση της σωματικής άσκησης. Την ίδια περίοδο παιδαγωγικά και ιατρικά επιχειρήματα θα δώσουν στη γυμναστική τα ιδεολογικά ερείσματα που χρειαζόνταν, ενώ οι αντιλήψεις για το σώμα και το κάλλος συμβαδίζοντας με τις εθνικές διεκδικήσεις θα θέσουν το γυμνασμένο σώμα στην υπηρεσία του έθνους. Άλλωστε, η σωματική άσκηση τόσο στο πλαίσιο του σχολείου όσο και στα σωματεία γυμναστικού και κλασσικού αθλητισμού στοχεύει στην στρατιωτική και πολεμική ετοιμότητα και τη συνδέει με το καθήκον προς την πατρίδα (Κουλούρη, 1999: 403).

Το 1899 ψηφίζεται ο νόμος ΒΧΚΑ' (από την κυβέρνηση Γ. Θεοτόκη επί υπουργίας Αθ. Ευταξία) που αποτέλεσε τομή για τη γυμναστική και τον αθλητισμό, καθώς ενίσχυσε το κύρος του μαθήματος της Γυμναστικής ορίζοντάς το ως πρωτεύον και υποχρεωτικό για αγόρια και κορίτσια σε όλες τις βαθμίδες της εκπαίδευσης (Τσούμας, 2016: 243).

Ο νόμος προέβλεπε την ίδρυση γυμναστηρίου για κάθε σχολείο και όπου αυτό δεν ήταν εφικτό επέτρεπε την παραχώρηση γυμναστηρίων από τα σωματεία, στα οποία το κράτος θα κατέβαλε ενοίκιο με τη μορφή κρατικής επιχορήγησης. Επίσης καθιερώνονταν ετήσιοι σχολικοί αγώνες, οι οποίοι πραγματοποιήθηκαν το 1900 και το 1901 στο Παναθηναϊκό στάδιο, όπου είχαν διεξαχθεί και οι Ολυμπιακοί αγώνες και προβλήθηκαν συστηματικά από τον τύπο της εποχής (Αθανασιάδης-Πατρικίου, 2017: 108). Οι αγώνες προτείνονται ως παιδαγωγικό μέσο αλλά και ως μέσο συγκρότησης της εθνικής και κοινωνικής ταυτότητας των μαθητών (Τσούμας, 2016: 221-254).

Ακόμη με το νόμο ΒΧΚΑ' ψηφίστηκε η ανασύσταση της Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων (ΕΟΑ), που μετά τους αγώνες του 1896 είχε διαλυθεί και η ανά τετραετία μόνιμη τέλεση των Ολυμπιακών αγώνων στην Ελλάδα, ενέργεια η οποία θα έφερνε και τις πρώτες προστριβές με τη Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή (ΔΟΕ), καθώς η επόμενη Ολυμπιάδα είχε από το 1894 ανατεθεί στο Παρίσι (Χρυσάφης, 1930: 355).

Τα επόμενα χρόνια ιδρύονται εκδρομικοί και περιηγητικοί σύλλογοι, ενώ λίγο αργότερα αρχίζει η ακμή των ποδοσφαιρικών σωματείων (Κουλούρη 1999: 409). Οι δε γυμναστικοί και αθλητικοί σύλλογοι που ήδη υφίστανται διοργανώνουν συναντήσεις και αγώνες στα αλύτρωτα μέρη και στην Ελλάδα και θα συμβάλλουν και αυτοί με τη σειρά τους στην ενίσχυση της αγωνιστικής δράσης και στη διαμόρφωση της εθνικής κοινότητας (Καποδίστριας 2003: 307).

Τα αγγλικά αθλήματα κατακτούν σταδιακά τον ιδιωτικό αθλητικό χώρο και οι κρατικές επιχορηγήσεις ενισχύουν ακόμη περισσότερο γυμναστικά και αθλητικά σωματεία. Ο έντονος ανταγωνισμός των σωματείων οδηγούσε στο κυνήγι των επιδόσεων και των ρεκόρ για την ανάδειξη πρωταθλητών. Το κλίμα αυτό, σύμφωνα με το Χρυσάφη, οδηγούσε στη μονόπλευρη ανάπτυξη του ανταγωνιστικού αθλητισμού και υποβάθμιζε τον παιδαγωγικό ρόλο της σχολικής γυμναστικής. Την περίοδο αυτή έντονη κριτική αρχίζει να αναπτύσσεται για το στείρο και αντιπαιδαγωγικό χαρακτήρα των γερμανικών γυμναστικών

«συμπλεγμάτων» και σταδιακά διαμορφώνονται προτάσεις για την εισαγωγή του σουηδικού συστήματος στη σχολική γυμναστική (Τσούμας, 2016: 267-269).

1.4 Οι Πρώτοι Σύγχρονοι Ολυμπιακοί Αγώνες του 1896

Την πρόταση του Γάλλου βαρόνου P. D. Coubertin για την αναβίωση των αγώνων στην Αθήνα δέχθηκε ο Έλληνας λόγιος Δημήτριος Βικέλας στο αθλητικό συνέδριο της Σορβόνης, το 1894. Το συνέδριο είχε ως κύριο θέμα το ερασιτεχνισμό, αλλά εντάχθηκε ως θέμα και η συζήτηση για την αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων. Ο Βικέλας συμμετείχε στο συνέδριο ως εκπρόσωπος του Πανελλήνιου Γυμναστικού Συλλόγου και ανέλαβε πρώτος πρόεδρος της Δ.Ο.Ε. Η Ελλάδα βυθισμένη στην οικονομική κρίση – πτώχευση το 1893 – και στη δίνη του δικομματισμού διχάστηκε γύρω από το ζήτημα της αναβίωσης. Ο πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης εκφράζει στην αρχή της επιφυλάξεις του και στη συνέχεια υιοθετεί αρνητική στάση. Η αντιπολίτευση με επικεφαλής το Θεόδωρο Δηλιγιάννη στηρίζει την πρόταση. Το ίδιο και ο διάδοχος Κωνσταντίνος, ο οποίος επιθυμεί να καρπωθεί τα πολιτικά οφέλη και αναλαμβάνει πρόεδρος της επιτροπής για τη διοργάνωση των αγώνων. Το μεγαλύτερο μέρος της διανοήσης και του τύπου τάσσεται υπέρ της αναβίωσης. Τον Ιανουάριο του 1895 παραιτείται ο Τρικούπης από την πρωθυπουργία και αναλαμβάνει ο Δηλιγιάννης. Συγκροτείται επιτροπή, η οποία ασχολείται με τη συλλογή εισφορών για να ξεπεραστεί το οικονομικό πρόβλημα. Οι εισφορές ξεπέρασαν τις αρχικές προσδοκίες και ο Γεώργιος Αβέρωφ δίνει 1.000.000 δρχ. για την ανακατασκευή του Παναθηναϊκού Σταδίου. Τόποι των αγώνων ορίστηκαν εκτός από το Παναθηναϊκό Στάδιο, το Σκοπευτήριο, το Ζάππειο (μοναδικό κτίριο που προϋπήρχε των αγώνων και είχε συνδεθεί με την παράδοση των Ζάππειων Ολυμπιάδων) και το Ποδηλατοδρόμιο που κατασκευάστηκε στο Ν. Φάληρο (Κουλούρη, 2004β: 46-59).

Η πόλη των Αθηνών διακοσμήθηκε και προετοιμάστηκε κατάλληλα για να υποδεχτεί τη μεγάλη γιορτή και τους επισκέπτες της. Αθλητές, δημοσιογράφοι, άνθρωποι του πνεύματος, πρίγκιπες και απλοί θεατές κατέκλυσαν την πόλη και το στάδιο. Την πρώτη και τελευταία μέρα των αγώνων το στάδιο γέμισε ασφυκτικά από 70.000 θεατές. Οι αγώνες ξεκίνησαν στις 25 Μαρτίου 1896, Δευτέρα του Πάσχα και διήρκεσαν μία εβδομάδα. Η επιλογή της ημερομηνίας έδινε μια τριπλή διάσταση στο αθλητικό γεγονός, καθώς συνέδεε τη

χριστιανική με την αρχαιοελληνική παράδοση και με την εθνική επέτειο της επανάστασης, δημιουργώντας τους κρίκους στην αλυσίδα της ελληνικής εθνικής ταυτότητας (Κουλούρη, 2004β: 46-59).

Η νίκη του Σπύρου Λούη στο αγώνισμα του Μαραθωνίου, αγώνισμα, το οποίο επινοήθηκε για αυτούς τους αγώνες, πήρε εθνικές διαστάσεις. Η ατομική επίδοση του αθλητή λειτούργησε ως συμβολικό ισοδύναμο της δυναμικής του έθνους, ενώ η εικόνα του με την εθνική φορεσιά, τη φουστανέλα τον μετέτρεψε σε εθνικό σύμβολο (Κόκκινος, 2004: 133).

Με αφορμή τους αγώνες δημιουργήθηκε ένα έντονο γνωστικό ενδιαφέρον για την ιστορία των αγώνων της αρχαιότητας στους κόλπους της ελληνικής διανόησης. Αυτό το ενδιαφέρον εκδηλώθηκε με την έκδοση ιστορικών πραγματειών, τοπογραφικών, αρχαιολογικών, ιστορικών και τουριστικών οδηγών, με τη διατύπωση απόψεων και τη δημοσίευσή τους στον τύπο και τη συμπερίληψη κειμένων σε συλλογικούς τόμους και λευκώματα, όχι αποκλειστικά με ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον, αλλά και με έντονο ιδεολογικοπολιτικό περιεχόμενο (Κόκκινος, 2004: 139).

Η ελληνική διανόηση σχεδόν στο σύνολό της συμφωνεί και προβάλλει το σχήμα της αδιάσπαστης εθνικής συνέχειας στο χρόνο, συμπεριλαμβάνοντας αυτή τη φορά τη σωματική άσκηση και τους αγώνες στο σχήμα αυτό. Έντονα διαγράφεται, εξάλλου, το ιδεολόγημα της εξιδανίκευσης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, της υπεροχής και της διαχρονικής αξίας του ελληνικού έθνους ως φορέα εκπολιτισμού της ανθρωπότητας. Ακόμη, η διοργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων προβάλλεται ως απόδειξη εκσυγχρονισμού και προόδου της Ελλάδας, ακολουθώντας το δυτικό πρότυπο ανάπτυξης (Κουλούρη, 2004α: 51).

Οι Ολυμπιακοί αγώνες και η επιτυχία τους είχαν μία σειρά πολιτικών και αθλητικών επακόλουθων. Πολιτικά βοήθησαν στην ενίσχυση του κύρους της βασιλικής οικογένειας και του Διαδόχου, ενώ ενισχύθηκε η εθνική αυτοπεποίθηση που ενθάρρυνε ακόμη περισσότερο τις αλυτρωτικές βλέψεις. Στον αθλητικό τομέα επιταχύνθηκαν οι αλλαγές που είχαν ήδη δρομολογηθεί, όπως η ίδρυση αθλητικών συλλόγων, η κωδικοποίηση των κανόνων, η εισαγωγή της έννοιας του ρεκόρ, η δημιουργία σημαντικών αθλητικών θεσμών (Επιτροπή των Ολυμπιακών Αγώνων, Σύνδεσμος Ελληνικών Αθλητικών και Γυμναστικών Σωματείων), η εισαγωγή του αθλητικού θεάματος στην ελληνική κοινωνία και η αναγωγή του αθλητικού γεγονότος σε είδηση της πρώτης σελίδας στον τύπο της εποχής (Κουλούρη, 2004β: 74-75).

1.5 Από τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 1896 στους «Διεθνείς Ολυμπιακούς» Αγώνες του 1906

Μετά τους αγώνες και μέσα στο γενικότερο κλίμα ευφορίας που επικρατούσε ο βασιλιάς Γεώργιος κατά τη διάρκεια του επίσημου γεύματος στα ανάκτορα διατύπωσε το αίτημα για μόνιμη τέλεση των Ολυμπιακών αγώνων στην Ελλάδα. Η πρόταση αυτή δεν έβρισκε σύμφωνο τον Coubertin και τα υπόλοιπα μέλη της ΔΟΕ, οι οποίοι επιθυμούσαν να προσδώσουν διεθνή χαρακτήρα στους αγώνες με εναλλαγή των πόλεων που θα αναλάμβαναν τη διοργάνωση. Τελικά, μία συμβιβαστική λύση ανάμεσα στις δύο πλευρές πρότεινε ο Βικέλας και ήταν η διοργάνωση από την Ελλάδα Διεθνών Ολυμπιακών αγώνων στο ενδιαμέσο των δύο Ολυμπιακών διοργανώσεων, που θα πραγματοποιούνταν σε άλλες πόλεις. Η πρόταση δεν πρόλαβε να συζητηθεί τη δεδομένη χρονική στιγμή, λόγω των γεγονότων του 1897 (Χρυσάφης, 1927: 387). Το αίτημα, για μόνιμη τέλεση αγώνων στην Ελλάδα, μολονότι επανήλθε είχε τελικά αρνητική κατάληξη καθώς δεν έβρισκε σύμφωνο τον Coubertin. Όμως λόγω της μεγάλης επιτυχίας των πρώτων Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας προτάθηκε ως συμβιβαστική λύση η διεξαγωγή διεθνών αγώνων ανάμεσα στις Ολυμπιάδες. Οι πρώτοι Μεσολυμπιακοί Αγώνες είχαν προγραμματιστεί από τη ΔΟΕ να τελεστούν το 1901.

Η τέλεση των Ολυμπιακών αγώνων συνεχίστηκε με τη Β΄ Ολυμπιάδα να διεξάγεται στο Παρίσι το 1900. Η διοργάνωση και αυτών των αγώνων επισκιάστηκε από τη Διεθνή Έκθεση, ενώ η μεγάλη τους διάρκεια καθώς και οι σοβαρές οργανωτικές αδυναμίες οδήγησαν στο να θεωρηθούν και πάλι ως «αποτυχημένοι» (Σκιαδάς, 1996: 147). Έτσι μετά την τέλεση των Ολυμπιακών αγώνων του Παρισιού η Διεθνή Ολυμπιακή Επιτροπή αποφάσισε να υποστηρίξει την ιδέα των μεσολυμπιακών αγώνων. Όμως επειδή το 1902, ως το μεσοδιάστημα για την τέλεση των πρώτων μεσολυμπιακών αγώνων, ήταν κοντά αποφασίστηκε η τέλεσή τους να μεταφερθεί το 1906, μετά τους Γ΄ Ολυμπιακούς αγώνες. Η Γ΄ Ολυμπιάδα πραγματοποιήθηκε στον Άγιο Λουδοβίκο των Ηνωμένων Πολιτειών το 1904. Οι αγώνες τελέστηκαν και πάλι στο πλαίσιο Διεθνούς Έκθεσης, με μικρότερη αυτή τη φορά διάρκεια, αλλά με πολύ μικρή συμμετοχή ξένων αθλητών, λόγω της μεγάλης απόστασης και του υψηλού κόστους του ταξιδιού (Σκιαδάς, 1996: 151).

Οι συνθήκες τέλεσης των τελευταίων Ολυμπιάδων καθώς και μια σειρά άλλων παραγόντων ευνοούσαν την προσπάθεια της Ελλάδας για τη διοργάνωση μίας ακόμη Ολυμπιάδας. Στην κατεύθυνση αυτή θεωρείται ότι συνέβαλε η επίσημη σύσταση της Επιτροπής Ολυμπιακών

Αγώνων που είχε ψηφιστεί με το νόμο ΒΧΚΑ΄ του 1899, η δυσαρέσκεια των διεθνών αθλητικών παραγόντων για τις «αποτυχημένες» Ολυμπιάδες του 1900 και 1904, η ίδρυση αθλητικών σωματείων, η οργάνωση αγώνων εντός και εκτός ελληνικών συνόρων καθώς και η «επιτυχημένη» διοργάνωση των πρώτων Ολυμπιακών αγώνων, μαζί με όλο το ιδεολογικό τους πλαίσιο, οδήγησαν την Επιτροπή Ολυμπιακών Αγώνων να απευθυνθεί στην κυβέρνηση, το 1905, ζητώντας τη συγκατάθεσή της για τη διοργάνωση των Β΄ Ολυμπιακών αγώνων. Η ελληνική κυβέρνηση συμφώνησε και η προετοιμασία των αγώνων ξεκίνησε ένα χρόνο πριν την ημερομηνία διεξαγωγής τους (Καρδάσης, 2002: 254).

Κεφάλαιο 2ο

Οι Πηγές

Για την παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η μελέτη της αρθρογραφίας εφημερίδων της εποχής. Ειδικότερα πηγές της μελέτης αποτέλεσαν οι εφημερίδες *Εμπρός*, *Σκριπ* καθώς και η *Εφημερίς των Κυριών*. Η επιλογή των δύο πρώτων ημερήσιων πολιτικών εφημερίδων βασίστηκε στο γεγονός ότι είναι έντυπα ευρείας κυκλοφορία και με διαφορετικό πολιτικό προσανατολισμό. Μας ενδιέφερε να καλύψουμε με δύο μεγάλες εφημερίδες όχι μόνο τον διαφορετικό τρόπο θεώρησης αυτού του σημαντικού αθλητικού γεγονότος, αλλά να αντικατοπτρίσουμε, όσο το δυνατόν, και τις αντιλήψεις του κοινού στο οποίο απευθύνονται. Στη συγκυρία αυτή και στην αποτύπωση ενός τόσο μεγάλου εθνικού γεγονότος, η φιλελεύθερη οπτική του *Εμπρός* και η συντηρητική του *Σκριπ* θεωρήσαμε ότι θα ήταν αρκετές προκειμένου να εντοπιστούν, να καταγραφούν και να αποδοθούν οι διαφορετικές αποχρώσεις του εθνικού λόγου. Παράλληλα επιχειρώντας να κατανοήσουμε το γυναικείο λόγο σχετικά με τους αγώνες και τη σύνδεσή του με τα φεμινιστικά αιτήματα και τον εθνικό λόγο της εποχής, επιχειρήθηκε η μελέτη της αρθρογραφίας του μακροβιότερου Ελληνικού γυναικείου έντυπου, της *Εφημερίδας των Κυριών* (1887-1917).

Χρήσιμο είναι πριν την παρουσίαση των ευρημάτων να γίνει μία συνοπτική παρουσίαση των εντύπων που αποτέλεσαν τις πηγές της μελέτης.

2.1 Η Εφημερίδα «Εμπρός»

Μία από τις μεγαλύτερες αθηναϊκές εφημερίδες που εκδόθηκαν στα τέλη του 19ου αιώνα είναι το *Εμπρός* του Δημήτριου Καλαποθάκη. Το *Εμπρός* συντελεί σημαντικά στη βελτίωση τόσο του ελληνικού Τύπου όσο και της θέσης των επαγγελματιών δημοσιογράφων, ενώ ανταγωνίζεται σε κυκλοφορία τις εφημερίδες *Ακρόπολις* και *Σκριπ* (Ματζούρης, 2014: 29).

Το πρώτο φύλλο του *Εμπρός* κυκλοφορεί στις 10 Νοεμβρίου 1896. Γρήγορα θα εδραιώσει τη θέση του ανάμεσα στις άλλες εφημερίδες, χάρη στην πληρότητα και την εγκυρότητα της ύλης του, τη διαρκή βελτίωσή του και την ενεργό και μαχητική ανάμιξή του σε όλα τα φλέγοντα προβλήματα που ενδιαφέρουν το έθνος και τον λαό. Όπως αναφέρει ενδεικτικά στην πρώτη του σελίδα, το Φεβρουάριο του 1897 πουλά 15.000 φύλλα, τον Απρίλιο του ίδιου χρόνου 17.000 και το Μάιο και Ιούνιο 20.000 φύλλα την ημέρα (Ρούσκας, 2004: 49-50).

Στο κύριο άρθρο του πρώτου φύλλου του ενημερώνει τους αναγνώστες για όλες τις καινοτομίες που θα εισάγει: καθημερινή ενημέρωση για την πολιτική κατάσταση στην Ευρώπη και στην Ανατολή, δίκτυο ανταποκριτών εντός και εκτός Ελλάδας, πλήθος συνεργατών διακεκριμένων πολιτευτών, λογίων και δημοσιογράφων. Επιπλέον, επισημαίνει ότι θα είναι παντελώς ανεξάρτητο, θα ακολουθεί εθνική πολιτική και κύρια επιδίωξή του θα είναι η εξυπηρέτηση του Έθνους και του λαού (Μάγερ, 1957: 245-247).

Το *Εμπρός* μετά τον πόλεμο του 1897 τάσσεται εναντίον του πρωθυπουργού Δηλιγιάννη και τον πολεμά με σφοδρότητα, ενώ την ίδια στάση κρατά και απέναντι στην Αυλή, ζητώντας ακόμη και την άμεση απομάκρυνση του διαδόχου από την αρχηγία του στρατού (Ρούσκας 2004: 49). Γενικότερα, ήταν μια εφημερίδα φιλελεύθερης ιδεολογίας, της οποίας η έκδοση διακόπηκε το 1930 και επανεκδόθηκε το 1945 έως το 1969 (Δρούλια-Κουτσοπανάγου, 2008: 179).

Μεταξύ των συνεργατών του *Εμπρός* συγκαταλέγονται οι Ιωάννης Κονδυλάκης, Μπάμπης Άννινος, Εμμανουήλ Ροΐδης, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Πολύβιος Δημητρακόπουλος, Τίμος Μωραϊτίνης, Γρηγόριος Ξενόπουλος κ.ά. (Μάγερ 1957: 245-251).

Δύο σημαντικά γεγονότα ξεκίνησαν το 1904 από τα γραφεία του *Εμπρός*, η σύσταση του *Συνδικάτου Τύπου* και η ίδρυση του *Μακεδονικού κοιμιτάτου*. Το *Συνδικάτο Τύπου* συστήνεται στις 29 Φεβρουάριου και μετέχουν σε αυτό οι διευθυντές όλων των αθηναϊκών εφημερίδων εκτός των εφημερίδων το *Άστυ* και *Εστία*. Την άνοιξη του ίδιου χρόνου μετά από συσκέψεις και συζητήσεις που γίνονται στα γραφεία της εφημερίδας για την προστασία του ελληνικού στοιχείου στη Μακεδονία συστήνεται το Μακεδονικό κοιμιτάτο και η προκήρυξή του δημοσιεύεται στο *Εμπρός* στις 6 Ιουνίου 1904 (ο Καλαποθάκης είναι από τους πρωταγωνιστές του Μακεδονικού αγώνα και εμπνευστής του Μακεδονικού Κοιμιτάτου) (Ρούσκας, 2004: 50).

2.2 Η εφημερίδα «Σκριπ»

Η σατιρική εφημερίδα *Σκριπ* ιδρύθηκε από τον Ευάγγελο Κουσουλάκο στις 22 Αυγούστου 1893 και πήρε το όνομά της από την αγγλική λέξη “scrip”, όπως ονομάζονταν οι προσωρινές αποδείξεις που έδινε το κράτος για τους ομολογιούχους του δάνειου κεφαλαιοποιήσεων της κυβέρνησης Σωτηρόπουλου Ράλλη το 1893. Η υπόθεση αυτή θεωρήθηκε σκανδαλώδης και στα χείλη των πολιτών βρισκόταν καθημερινά η λέξη «σκριπ». Από τις 3 Σεπτεμβρίου του 1895 το *Σκριπ* μετεξελίσσεται σε καθημερινή εφημερίδα και την πρώτη μέρα τυπώνεται σε 10.000 φύλλα. Το 1900 η εφημερίδα γράφει στην πρώτη σελίδα ότι πουλά καθημερινά 15.000 φύλλα και ότι έχει την πρώτη κυκλοφορία στην Ελλάδα, κάτι το οποίο ισχυρίζεται και η εφημερίδα *Εμπρός*. Μεταξύ των δύο εφημερίδων αναπτύχθηκε ισχυρός ανταγωνισμός, ο οποίος κράτησε για χρόνια. Και τα δύο έντυπα επιδίωκαν να αυξήσουν την κυκλοφορία τους, γι’ αυτό προσπαθούσαν να βελτιώσουν και να εμπλουτίσουν την ύλη τους με έγκυρες εσωτερικές και εξωτερικές ειδήσεις (Μάγερ, 1957: 237-240).

Ο Κουσουλάκος με το καθημερινό *Σκριπ* και με το συναγωνισμό που ανέπτυξε προς τις άλλες σύγχρονες εφημερίδες βοήθησε στην πρόοδο της δημοσιογραφίας τόσο από πλευράς ύλης όσο και εμφάνισης. Στην ύλη του, εκτός από ειδήσεις και τηλεγραφήματα του εξωτερικού περιλαμβάνονταν άρθρα, χρονογραφήματα, ιστορικά κομμάτια, μυθιστορήματα, διηγήματα, και παντός είδους νέα από όλο τον κόσμο. Είχε συνεργασία με ευρωπαϊκές εφημερίδες και δημοσίευε και ανταποκρίσεις από το εξωτερικό. Με το θάνατο του Κουσουλάκου το 1903 η ιδιοκτησία του *Σκριπ* περιέρχεται στο Γρηγόριο Ευστρατιάδη, ο οποίος με μικρή διακοπή (1917-20) συνεχίζει την έκδοσή του μέχρι 31 Μαΐου 1930. Μέχρι το θάνατο του Κουσουλάκου η εφημερίδα σημειώνει διαρκή άνοδο. Αποκτά δικό της τυπογραφείο και κυλινδρικό πιεστήριο, μεγαλώνει το σχήμα της και συναγωνίζεται το *Εμπρός* (Ρούσκας, 2004: 61).

Το *Σκριπ* ήταν μία εφημερίδα συντηρητικής ιδεολογίας, που εξέφραζε φιλομοναρχικές απόψεις. Με τη διεύθυνση του Ευστρατιάδη τάσσεται εναντίον του παλαιοκομματισμού και ζητά την αλλαγή του πολιτικού συστήματος, ενώ αργότερα θα ταχθεί ενάντια στον Βενιζέλο (Δρούλια-Κουτσοπανάγου, 2008: 106).

2.3 Η «Εφημερίς των Κυριών»

Η *Εφημερίς των Κυριών* ήταν ένα γυναικείο φεμινιστικό έντυπο, του οποίου τη σύνταξη είχαν αποκλειστικά γυναίκες. Μέσα από την ποικίλη θεματολογία του πρόβαλλε διεκδικήσεις για καλύτερη εκπαίδευση και επαγγελματική αποκατάσταση, που θα εξασφάλιζαν περισσότερα δικαιώματα και θα συντελούσαν στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των γυναικών. Εκδόθηκε για πρώτη φορά στις 8 Μαρτίου 1887 και η κυκλοφορία του διήρκεσε 30 χρόνια, ως το 1917 (Γιαννακοπούλου, 2013: 232).

Εκδότρια της *Εφημερίδος των Κυριών* ήταν η Καλλιρρόη Παρρέν, σημαντική γυναικεία μορφή του τέλους του 19ου αιώνα και πρωταγωνίστρια σε πολλές πρωτοβουλίες που ανέλαβαν οι γυναίκες της εποχής σχετικά με την εκπαίδευση, την ίδρυση σχολείων, συλλόγων ή φορέων, οι οποίοι είχαν σκοπό να συνδράμουν στη βελτίωση του επιπέδου ζωής των γυναικών (Γιαννακοπούλου, 2013: 232-233).

Το περιοδικό της Παρρέν κυκλοφορούσε σε όλη την ελληνική επικράτεια, καθώς και σε Ευρώπη, Αμερική και Κωνσταντινούπολη, όπου υπήρχαν μεγάλες κοινότητες Ελλήνων μέσω αντιπροσώπων της *Εφημερίδος*. Οι περισσότερες Ελληνίδες που διέμεναν στο εξωτερικό προμηθεύονταν τα τεύχη μέσω συνδρομών και ταυτόχρονα λειτουργούσαν και σαν ανταποκρίτριες εξασφαλίζοντας στο περιοδικό την εκδοτική του επιτυχία (Τσιγάρα, 2021: 12).

Στα πρώτα χρόνια της έκδοσης από το 1887 έως και το 1907, η *Εφημερίς των Κυριών* ήταν εβδομαδιαίας κυκλοφορίας, ενώ από την 1η Ιανουαρίου του 1908 έγινε δεκαπενθήμερη. Η θεματολογία της περιλάμβανε γυναικεία θέματα ποικίλης ύλης. Ανάμεσα σε αυτά, συναντάμε άρθρα που αφορούν σε παιδαγωγικά και εκπαιδευτικά ζητήματα, πολιτικό δελτίο, θέματα επικαιρότητας, λογοτεχνικά έργα σε συνέχειες, ποίηση, αναμνήσεις της Παρρέν από τα ταξίδια της και πληροφόρηση για τις δράσεις της, αναφορές σε γυναικεία συνέδρια και εκθέσεις, επιγραμματικά ποικίλα θέματα γυναικείου ενδιαφέροντος αλλά και συμβουλές υγιεινής (Γιαννακοπούλου, 2013: 246-247).

Το έντυπο αυτό αποτέλεσε για τις γυναίκες των μεσαίων και αστικών στρωμάτων της εποχής ένα σημαντικό βήμα έκφρασης, αμφισβήτησης και διαμαρτυρίας, αλλά και ένα όργανο συσπείρωσης και συντονισμού της γυναικείας συλλογικής δράσης, προετοιμάζοντας τις διαδικασίες γένεσης μια συλλογικής γυναικείας συνείδησης και τη μετάβαση σε μία πρώτη μορφή φεμινιστικής συνείδησης (Φουρναράκη, 2004: 339).

Κεφάλαιο 3ο

Μεθοδολογία

Ο τύπος αποτελεί ένα σημαντικό ερευνητικό εργαλείο. Ως πρωτογενής ιστορική πηγή ο τύπος είναι έκφραση, καταγραφή και μαρτυρία της εποχής του. Μας μεταφέρει με άμεσο τρόπο την ατμόσφαιρα, το κλίμα και τον παλμό των γεγονότων. Ωστόσο ο ερευνητής δεν πρέπει να ξεχνά ότι μέσω του γραπτού λόγου δεν καταγράφονται πάντοτε αυτούσια τα γεγονότα, αλλά καταγράφεται και η άποψη των ανθρώπων του τύπου για αυτά. Τέλος, όπως έχει αναφερθεί και σε άλλες έρευνες δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι ο λόγος του τύπου φέρει ιδεολογικό φορτίο, το οποίο άλλοτε είναι εμφανές, άλλοτε λανθάνει, αλλά είναι πάντα υπαρκτό (Ματζούρης, 2014: 17).

Στην έρευνά μας θεωρήσαμε ότι η σχέση του τύπου με την κοινή γνώμη είναι αμφίδρομη. Χωρίς να παραβλέπουμε ότι για την εποχή που μελετάμε ο τύπος είναι το μοναδικό μέσο ενημέρωσης, θεωρήσαμε ότι διαμορφώνει και ταυτόχρονα αποτελεί αντανάκλαση της κοινής γνώμης της εποχής.

Το υλικό για την εργασία αντλήθηκε διαδικτυακά μέσω του ψηφιοποιημένου αρχείου εφημερίδων και περιοδικών της Βουλής των Ελλήνων και του αρχείου της Εθνικής Βιβλιοθήκης. Η συλλογή του υλικού αποδείχθηκε μία διαδικασία χρονοβόρα και κοπιώδης, καθώς στο μεν αρχείο της Βουλής των Ελλήνων δεν ήταν δυνατή η χρήση ψηφιακού ευρετηρίου, στο δε αρχείο της Εθνικής Βιβλιοθήκης αρκετά από τα φύλλα των εφημερίδων που αναζητήσαμε δεν υπήρχαν.

Αφού εντοπίσαμε την πρώτη ανακοίνωση για τους αγώνες στις 18-5-1905 στην εφημερίδα *Εμπρός*, ορίσαμε το χρονικό όριο για την αναζήτησή μας από τις 18-5-1905 έως τις 30-4-1906. Από τις εφημερίδες συγκεντρώσαμε το σύνολο των κειμένων που σχετίζονται με το θέμα μας, είτε πρόκειται για τα κύρια άρθρα τους είτε για ρεπορτάζ, άρθρα γνώμης, χρονογραφήματα, ανακοινώσεις της επιτροπής, συμμετοχές, αποτελέσματα, οικονομικά στοιχεία, διαφημίσεις, παραγγελίες, ενυπόγραφα ή ανυπόγραφα κείμενα, προκειμένου να καλύψουμε όλες τις παραμέτρους του θέματος.

Αφού συγκεντρώθηκε το υλικό, έγινε η αποδελτίωσή του. Η οργάνωση και η επεξεργασία του υλικού πραγματοποιήθηκε με βάση τη θεματική του ανάλυση. Για την βιβλιογραφική κάλυψη της εργασίας χρησιμοποιήθηκε υλικό από το διαδίκτυο, από τη Διεθνή Ολυμπιακή

Ακαδημία, αλλά και βιβλιογραφικό υλικό των βιβλιοθηκών του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης και της Δημοτικής Βιβλιοθήκης του δήμου Κομοτηνής.

Η δομή της εργασίας, αποτελείται από πέντε κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται αναφορά στο ιστορικό πλαίσιο της εποχής και τις εξελίξεις στον αθλητισμό ως το 1906. Στο δεύτερο κεφάλαιο γίνεται παρουσίαση των πηγών, στο τρίτο κεφάλαιο αναλύεται η μεθοδολογία, ενώ το τέταρτο κεφάλαιο περιλαμβάνει μία πρώτη παρουσίαση του υλικού. Στο πέμπτο κεφάλαιο γίνεται ανάλυση των άρθρων σε οκτώ υποενότητες, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του υλικού και τα ερευνητικά ερωτήματα. Στην πρώτη υποενότητα αναλύουμε άρθρα που αφορούν την Αθήνα ως Ολυμπιακή πόλη, στη δεύτερη ασχολούμαστε με τις ιδεολογικές συντεταγμένες των αγώνων, στην τρίτη γίνεται λόγος για τις πολιτικές διαστάσεις των αγώνων, στην τέταρτη προβάλλουμε το αθλητικό θέαμα, στην πέμπτη παρουσιάζουμε τους νέους ήρωες, στην έκτη σχολιάζουμε τον εθνικό αντίκτυπο των αγώνων, στην έβδομη αναφερόμαστε στην ανασυγκρότηση της σωματικής άσκησης και τέλος στην όγδοη υποενότητα αναλύουμε το γυναικείο λόγο για τους αγώνες.

Κεφάλαιο 4ο

Τα Τεκμήρια της Εργασίας

Το υλικό που συγκεντρώθηκε αποδείχθηκε αρκετά πλούσιο. Τα ημερήσια φύλλα των δύο πολιτικών εφημερίδων έφτασαν σε αριθμό τα 160 και τα τεύχη της *Εφημερίδος των κυριών* τα 8. Ο αριθμός των αναφορών που σχολιάστηκαν και αναλύθηκαν άγγιξε τις 300, καθώς συγκεντρώθηκε το σύνολο των κειμένων που σχετίζονταν με οποιοδήποτε τρόπο με το θέμα. Με αυτό τον τρόπο συλλέχθηκαν τόσο κύρια άρθρα, άρθρα γνώμης και χρονογραφήματα, ρεπορτάζ και ειδήσεις από τους αγώνες, όσο και σχόλια και μικρές αναφορές για συμμετοχές αθλητών, αφίξεις αθλητών και επισκεπτών, οικονομικά στοιχεία, παραγγελίες υλικών και διαφημίσεις. Ένα μέρος των αναφορών αφορούσε στις επίσημες ανακοινώσεις της επιτροπής για τις προετοιμασίες, την πρόοδο των εργασιών και επίσημες πληροφορίες για τις συμμετοχές των αθλητών.

Τις μέρες των αγώνων μεγάλο μέρος των εφημερίδων καλύπτεται από ειδήσεις και ρεπορτάζ, πριν και μετά τους αγώνες, περιγραφές των αγωνισμάτων μαζί με τα αποτελέσματά τους, ενώ μεγάλη έκταση στα φύλλα των εφημερίδων καλύπτουν και οι περιγραφές με τη διακόσμηση και την προετοιμασία της πόλης μαζί με τις παράλληλες εκδηλώσεις που διοργανώνονται για τις μέρες των αγώνων.

Οι κεντρικοί τίτλοι στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων αφορούν στους αγώνες, στα άρθρα και στα χρονογραφήματα που δημοσιεύονται επίσης στην πρώτη σελίδα και έχουν ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο που σχετίζεται με αυτούς. Το δεκαήμερο των αγώνων οι πρώτες σελίδες εμπλουτίζονται με φωτογραφίες που απεικονίζουν στιγμιότυπα από το στάδιο, αθλητές των αγώνων ή εικόνες - αναπαραστάσεις με θέμα τους αρχαίους αγώνες.

Σε μία γενική αποτίμηση των ευρημάτων φαίνεται ότι οι αγώνες υπήρξαν ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της τότε αθηναϊκής ζωής, απασχόλησαν ποικιλοτρόπως και για μεγάλο χρονικό διάστημα τον τύπο της εποχής. Με έναρξη ένα χρόνο πριν το γεγονός και σποραδικές αναφορές, οι οποίες γίνονται όλο και πιο πυκνές όσο πλησιάζουμε στην ημέρα έναρξης των αγώνων, για να γίνουν τις μέρες των αγώνων η κεντρική είδηση της πρώτης σελίδας, αλλά και όλης της εφημερίδας, καθώς τα θέματα των αγώνων καλύπτουν το μεγαλύτερο μέρος των σελίδων τους.

Από το Μάιο που συναντάμε την πρώτη αναφορά, οι επόμενες, Σεπτέμβριο, Οκτώβριο και μέχρι το τέλος του χρόνου, έχουν ως θέμα τις προετοιμασίες των αθλητικών χώρων, την

καθαριότητα και την προετοιμασία των αρχαιολογικών χώρων. Αναφέρονται, επίσης, σε οικονομικά στοιχεία, έπαθλα και παραγγελίες υλικών όσο και στις πρώτες ενέργειες των επιτροπών εξωτερικού.

Από τον Ιανουάριο ξεκινούν οι δηλώσεις συμμετοχής των αθλητών και αρχίζουν να πυκνώνουν τα δημοσιεύματα με τις προετοιμασίες και τα οικονομικά στοιχεία. Στα μέσα Μαρτίου ανακοινώνεται η άφιξη του Εδουάρδου και από το τέλος Μαρτίου οι αναφορές είναι καθημερινές για τις αφίξεις αθλητών και επισκεπτών, για την προετοιμασία και τη διακόσμηση της πόλης και το κλίμα που επικρατεί στους αθλητικούς χώρους και στην πόλη.

Τις μέρες των αγώνων, εκτός από τα ρεπορτάζ με την κίνηση στο στάδιο, την παρουσία του πλήθους, το κλίμα, τα αποτελέσματα, δημοσιεύονται άρθρα και χρονογραφήματα με ιδεολογικό και πολιτικό περιεχόμενο, συνδέοντας τους αγώνες με τους αρχαίους Ολυμπιακούς αγώνες και μεταφέροντας μία εξιδανικευμένη εικόνα της αρχαιότητας. Η σύνδεση αθλητισμού και εθνικής ιδέας είναι ένα ξεκάθαρο θέμα τόσο σε άρθρα γνώμης όσο και στις αθλητικές αναμετρήσεις, ενώ ιδιαίτερες αναφορές γίνονται στη συγκέντρωση όλου του ελληνισμού μέσα στο στάδιο, όσο και στην ανάδειξη των αθλητών ηρώων. Επίσης, με αφορμή την επίσκεψη του βασιλιά της Αγγλίας δημοσιεύονται άρθρα με πολιτικό περιεχόμενο τόσο με θέμα την εξωτερική πολιτική όσο και με την προβολή και ανάδειξη του ρόλου της δυναστείας στην επιτυχία των αγώνων.

Όλες τις μέρες των αγώνων τα αθλητικά γεγονότα καλύπτουν εκτός από την πρώτη σελίδα και άλλες δύο, τρεις ακόμη και τέσσερις σελίδες των εφημερίδων. Ταυτόχρονα μεγάλο μέρος καλύπτουν και οι παράλληλες εκδηλώσεις, γιορτές, δεξιώσεις, επίσημα γεύματα, ομιλίες, θεατρικές παραστάσεις. Επίσης, με αφορμή τους αγώνες δημοσιεύονται άρθρα και χρονογραφήματα που μεταφέρουν την ανάγκη για την ανασυγκρότηση της σωματικής άσκησης των νέων, με ένα νέο σύστημα το Σουηδικό και πάνω σε ένα διαφορετικό ιδεολογικό πλαίσιο.

Η Εφημερίς των Κυριών ασχολείται με τους αγώνες στα τεύχη του Μαρτίου και του Απριλίου. Τα άρθρα που δημοσιεύονται έχουν σχέση με τον αποκλεισμό των γυναικών, την προσπάθεια οικειοποίησης των αγώνων από τις γυναίκες με άλλους τρόπους, ενώ κάποια από αυτά αναδεικνύουν τόσο την εθνική διάσταση του θεάματος των αγώνων όσο και την εθνικιστική ιδεολογία στο λόγο της Παρρέν.

Το υλικό οργανώθηκε σύμφωνα με το θέμα του σε κατηγορίες. Οι κατηγορίες αυτές αφορούν στην προετοιμασία της πόλης, στο ιδεολογικό περιεχόμενο των αγώνων, στην πολιτική

διάσταση των αγώνων, στο αθλητικό θέαμα, στους αθλητές-ήρωες των αγώνων, στον αντίκτυπο των αγώνων στον ελληνισμό, στην ανασυγκρότηση της σωματικής άσκησης των νέων και τέλος στο γυναικείο λόγο για τους αγώνες.

Κεφάλαιο 5ο

Ανάλυση των Άρθρων των Εφημερίδων

5.1 Η Αθήνα Ολυμπιακή Πόλη

Η Αθήνα, η πόλη που υποδέχεται τους Ολυμπιακούς αγώνες του 1906 είναι μια πρωτεύουσα που ο πληθυσμός της αγγίζει τις 150.000. Το οδικό της δίκτυο έχει επεκταθεί, παλιότεροι οδοί έχουν διαπλατυνθεί και κάποιοι από αυτούς έχουν ασφαλτοστρωθεί. Τραμ, άμαξες και ιπποσιδηρόδρομοι κυκλοφορούν στους δρόμους της, ενώ εμφανίζονται και τα πρώτα αυτοκίνητα. Η σιδηροδρομική της σύνδεση με τον Πειραιά κάνει πιο εύκολη τη μετακίνηση ανάμεσα στις δύο πόλεις. Η ύδρευση και η καθαριότητα έχουν βελτιωθεί σημαντικά, οι χώροι πρασίνου έχουν αυξηθεί και ένα μεγάλο τμήμα της πόλης έχει ηλεκτροφωτιστεί (Τζαχρήστα, 2004: 223).

Η Ε.Ο.Α. ξεκινάει από το Μάιο του 1905 (εφ. *Εμπρός*, 18.05.1905: 4) την οργάνωση των αγώνων με τον καταρτισμό προγράμματος, που στόχο έχει την προσέλκυση τόσο αθλητών όσο και επισκεπτών. Παράλληλα, προχωρά και στη σύσταση εννέα υποεπιτροπών προκειμένου να επιμεριστεί το έργο της διοργάνωσης (Σαββίδης, 1907: 12). Λίγους μήνες αργότερα ξεκινούν και οι προετοιμασίες της πόλης. Οι εφημερίδες προβάλλουν και σχολιάζουν την προετοιμασία της πόλης, με σκοπό να αναδείξει το ευρωπαϊκό της πρόσωπο, τους αρχαιολογικούς χώρους αλλά και την προετοιμασία των αθλητικών χώρων. Όσο πλησιάζουν οι μέρες των αγώνων, καθημερινές είναι οι αναφορές στις συμμετοχές των αθλητών, αλλά και στις αφίξεις επισκεπτών με ιδιαίτερη έμφαση στους «υψηλούς ξένους». Τις μέρες των αγώνων προβάλλονται ιδιαίτερα και οι παράλληλες εορταστικές εκδηλώσεις που τελούνται στην πόλη, όπως δεξιώσεις, συναυλίες και θεατρικές παραστάσεις. Η οικονομική διάσταση των αγώνων είναι ένα θέμα που επίσης απασχολεί τον Τύπο της εποχής. Η σχετική αρθρογραφία εστιάζει, κυρίως, στις δαπάνες των αγώνων, στο κόστος των επάθλων των νικητών, στο κόστος των εισιτηρίων που φθάνουν σε «σκανδαλώδη επίπεδα» και των διαφόρων καταλυμάτων στην πρωτεύουσα, τις διαφημίσεις, καθώς και στις υπερβολικές ανατιμήσεις των προϊόντων.

5.1.1 Η νέα Αθηναϊκή ταυτότητα

Τα δημοσιεύματα που ασχολούνται με την προετοιμασία πόλης, έχουν σαν θέμα τους την καθαριότητα, τη διακόσμηση, την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων και την προετοιμασία των αθλητικών χώρων. Σκοπός είναι η πόλη να προετοιμαστεί κατάλληλα για τους επισκέπτες της. Στην προσπάθεια αυτή η καθαριότητα και η διακόσμηση θα αναδείξουν το ευρωπαϊκό της πρόσωπο ενώ η προετοιμασία των αθλητικών χώρων και η ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων είναι βασικές παράμετροι στην επιτυχή παρουσίαση τόσο της πόλης όσο και της διοργάνωσης. Ωστόσο, στην αρχή επικρατεί προβληματισμός, αμφισβήτηση και κριτική διάθεση ως προς τις εικόνες που θα αντικρίσουν οι ξένοι επισκέπτες. Καθώς οι μέρες προχωρούν, με συχνές αναφορές μεταφέρεται όλη η προετοιμασία και όσο πλησιάζει η έναρξη των αγώνων η κριτική υποχωρεί, ενώ τις μέρες των αγώνων ο ενθουσιασμός και η εθνική ανάταση υπερτερούν και η Αθήνα πλέον περιγράφεται σαν μία διεθνής πόλη, μια μεγαλούπολη.

Οι πρώτοι προβληματισμοί έχουν σχέση με τη διακόσμηση και την καθαριότητα της πόλης. Η καθαριότητα ωστόσο φαίνεται να είναι πολύ σημαντική, καθώς θεωρείται η καλύτερη διακόσμηση και αποτελεί δείγμα πολιτισμού. Σε χρονογράφημα⁴ του «Διαβάτη»⁵, στην πρώτη σελίδα του *Εμπρός*, με τίτλο «Η διακόσμησις», σχολιάζεται ειρωνικά η δημιουργία ειδικής επιτροπής για τη διακόσμηση της πόλης και η πρόταση για τη δημιουργία σιντριβανιού στο κέντρο της πλατείας Συντάγματος, «οι Αγώνες εννοούνται ολίγον ως εορταί των Απόκρεων. Και είναι μεν αληθές ότι κατά την περίοδο του Τριωδίου εμφανίζονται εις τας πλατείας των Αθηνών κάτι μπεχλιβάνηδες επιδεικνύοντας ελαστικότητα και δύναμη μυών αλλά οπωσδήποτε Ολυμπιακοί Αγώνες και καρναβάλια δεν είναι ακριβώς το αυτό πράγμα». Η εφημερίδα συνεχίζει με συστάσεις προς την επιτροπή για την καθαριότητα τονίζοντας ότι, «Πρωτίστως πρέπει η Επιτροπή να φροντίση δια την καθαριότητα, την στοιχειώδη καθαριότητα της πόλεως...αυτή θα είνε η καλλιτέρα και πραγματικωτέρα διακόσμησις». Στη συνέχεια τονίζει ότι θα πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή και στην ευπρέπεια της υπόλοιπης πόλης όχι μόνο της πλατείας Συντάγματος και

4. Το χρονογράφημα είναι ένα είδος έντεχνου πεζού λόγου που δημοσιεύεται σε εφημερίδες και περιοδικά σχολιάζοντας την επικαιρότητα. Γράφεται συνήθως σε εύθυμο χιουμοριστικό τόνο, κάποτε επικριτικό, άλλοτε δηκτικό, συχνά ειρωνικό, παραινετικό, άμεσα ή έμμεσα διδακτικό και παιδαγωγικό.

5. Ψευδώνυμο του Ιωάννη Κονδυλάκη (1861-1920) με το οποίο υπέγραφε τα χρονογραφήματά του. Υπήρξε σημαντικός λογοτέχνης, δημοσιογράφος, διηγηματογράφος και χρονογράφος επί 20 χρόνια στο *Εμπρός* στο οποίο ήταν και αρχισυντάκτης.

της οδού Σταδίου γιατί τότε «θα κάμομεν εντύπωσιν ρυπαρών και οζόντων βαρβάρων οίτινες φορούν τα εορτάσιμά των». Ιδιαίτερη προσοχή επισημαίνει η εφημερίδα θα πρέπει να δοθεί και στην καθαριότητα των αρχαιολογικών χώρων. Αναφορά γίνεται επίσης και στην έλλειψη νερού που θα αναγκάσει μετά τους αγώνες το συντριβάνι (που επρόκειτο να κατασκευαστεί) να μείνει ξερό και άχρηστο (εφ. *Εμπρός*, 24.11.1905: 1).

Λίγες μέρες αργότερα πάλι ο «Διαβάτης» σε χρονογράφημα με τίτλο «Ελπίδες και απελπισία» που αναφέρεται στις προσδοκίες για νίκες των Ελλήνων αθλητών καταλήγει στο ίδιο ειρωνικό ύφος ότι θα ήταν προτιμότερο να φροντίσουμε για την καθαριότητα, η οποία είναι δείγμα πολιτισμού παρά να σκεφτόμαστε για τις νίκες των αθλητών μας και προσθέτει, «πριν σκεφτούμε περί θεατρικών διακοσμήσεων και περί φυτεύσεως παλουκιών εις την πλατείαν Συντάγματος, πρέπει να φροντίσωμεν περί της απλής καθαριότητας και της στοιχειώδους ευπρεπείας» (εφ. *Εμπρός*, 01.12.1905: 1).

Το θέμα της καθαριότητας της πόλης τις επόμενες μέρες λαμβάνει ευρύτερες διαστάσεις, γεγονός που απασχολεί και το δημοτικό συμβούλιο. Σε συνεδρίασή του, σύμφωνα με το *Σκριπ*, ο δημοτικός σύμβουλος Μιχαήλ Κατσίμπαλης θεωρεί ότι οι παρεμβάσεις του κράτους δεν αρκούν για την επίλυσή του και διαμαρτύρεται «διότι ουδεμία μέριμνα λαμβάνεται όπως επιβληθή εις τους ιδιοκτήτας να κατασκευάζουν κράσπεδα των πεζοδρομίων και πεζοδρόμια προ των οικιών των και ως εκ τούτου λιμνάζουν τα ύδατα και αι ακαθαρσίαι, αι οποίαι είνε εστία νόσων. Πρέπει δε να ληφθεί μέριμνα τοσούτω μάλλον καθόσον προσεγγίζουν και οι Ολυμπιακοί αγώνες». Σε τοποθέτησή του μάλιστα ο δήμαρχος της πόλης Σπύρος Μερκούρης αναφέρει ότι, το θέμα της καθαριότητας υπάγεται στην Αστυνομία η οποία, όπως τονίζει, είναι αρμόδια για την εφαρμογή του αντίστοιχου νόμου. Ο δημοτικός σύμβουλος Ιωάννης Βλαβιανός ζητάει την παρέμβαση του υπουργού Εσωτερικών και ο πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου ζητά ακόμη και την παρέμβαση του τύπου σε ένα τόσο σημαντικό ζήτημα (εφ. *Σκριπ*, 22.12.1905: 3) (Παρασκευόπουλος, 1907: 419).

Ένα άλλο θέμα που απασχόλησε τόσο την επιτροπή όσο και την κυβέρνηση, ήταν οι διάφορες παρεμβάσεις στην πόλη, όπως κατεδαφίσεις, περιφράξεις και ευπρεπισμοί δημοσίων χώρων. Στις 22 Οκτωβρίου το *Σκριπ* δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Οι Ολυμπιακοί αγώνες – Η κατεδάφις του Πανοράματος» το οποίο αναφέρεται στη συζήτηση της ΕΟΑ για την κατεδάφιση μιας ογκώδους κατασκευής κοντά στο Παναθηναϊκό στάδιο και σε ένα έγγραφο της επιτροπής προς την αρχαιολογική Εταιρία που αφορά την καθαριότητα των

αρχαιολογικών χώρων. Λίγες μέρες αργότερα, η εφημερίδα δημοσιεύει άρθρο με τον ίδιο τίτλο, στο οποίο αναφέρεται ότι δόθηκε εντολή για την οριστική κατεδάφιση του Πανοράματος, κάτι που τελικά δε συνέβη, καθώς σε φωτογραφίες του Σταδίου από τις ημέρες των αγώνων διακρίνεται η ογκώδης κατασκευή. Επιπλέον, με απόφαση του υπουργείου των Εκκλησιαστικών που δημοσιεύει η ίδια εφημερίδα αποφασίστηκε ότι, «οι εν Αθήναις αρχαιολογικοί τόποι θα περιφραχθώσι δια σιδηρών κιγκλίδων χάριν των Ολυμπιακών αγώνων και θα ευπρεπισθώσιν» (εφ. *Σκριπ*, 22.10.1905: 4, 06.11.1905: 3, 16.12.1905: 3).

Το *Εμπρός* θα ασκήσει και πάλι κριτική στις παρεμβάσεις του Δήμου. Ο «Διαβάτης» φαίνεται να διαφωνεί με τη απόφαση του δήμου για δημιουργία περιπτέρων επί της πλατείας Συντάγματος και σχολιάζει σε χρονογράφημα με τίτλο «Πλατεία Τουρκοπόλεως» τις εργασίες «εξωραϊσμού», ονομάζοντάς τες «εργασίες ασχημισμού». Συγκεκριμένα το χρονογράφημα σχολιάζει τη δημιουργία ογκωδών περιπτέρων, «δια να θαυμάσουν οι ξένοι την καλαισθησίαν μας», όπως αναφέρει ειρωνικά. Κάτι παρόμοιο συμβαίνει και στις πλατείες Τούρκικων πόλεων προκειμένου οι μανάβηδες να πουλάνε καρπούζια, αναφέρει η εφημερίδα και όλα αυτά για ένα μηδαμινό κέρδος που θα αποκομίσει ο Δήμος στη μοναδική πλατεία μίας πόλης 150.000 κατοίκων (εφ. *Εμπρός*, 06.12.1905: 1).

Για την ανάδειξη των αρχαιολογικών χώρων κατά τη διάρκεια της νύχτας αποφασίστηκε η φωταγώγηση τους με προβολείς από την ηλεκτρική εταιρεία (εφ. *Σκριπ*, 19.02.1906: 4). Η εφημερίδα *Εμπρός* αναφέρει ότι «η φωταγώγησις της Ακροπόλεως θα είναι πλουσία και λαμπρά τόσον ώστε τα αρχαία μνημεία θα φαίνονται εν όλη την υπερκάλω τελειότητί των από πάντων των σημείων της πόλεως» και τελειώνοντας προσθέτει ότι θα φωτίζονται ο Παρθενώνας, το Ερέχθειο και τα Προπύλαια (εφ. *Εμπρός*, 01.04.1906: 4).

Το θέμα της διακόσμησης της πόλης θεωρήθηκε πολύ σημαντικό για την επιτροπή, ώστε η πόλη να παρουσιαστεί κατάλληλα στους ξένους επισκέπτες. Για το σκοπό αυτό, σύμφωνα με τις αποφάσεις της επιτροπής, προκηρύχτηκε μειοδοτικός διαγωνισμός, ούτως ώστε να διακοσμηθούν κατάλληλα οι οδοί και οι πλατείες με ανώτατο όριο προσφοράς τις 30.000 δραχμές (εφ. *Εμπρός*, 14.10.1905: 1).

Για τις μέρες των αγώνων διακοσμήθηκαν κατάλληλα και φωταγωγήθηκαν οι κεντρικότεροι δρόμοι. Η οδός Σταδίου φωτίστηκε με μεγάλους ηλεκτρικούς λαμπτήρες αλλά και μικρούς πολύχρωμους που σχημάτιζαν τόξα, τοποθετήθηκαν σημαίες όλων των κρατών που συμμετείχαν στους αγώνες, ενώ σε χρυσό πλαίσιο τοποθετήθηκαν τα οικόσημα των

βασιλικών οίκων και συνδέθηκαν μεταξύ τους με γιρλάντες και λουλούδια. Η οδός Φιλελλήνων διακοσμήθηκε με παρόμοιο τρόπο, αλλά και με γαλάζιους ιστούς που κατέληγαν σε χρυσά κοσμήματα. Κατά τον ίδιο τρόπο σημαιοστολίστηκε σύμφωνα με τις εφημερίδες η Λεωφόρος Όλγας, η οδός Ηρώδου του Αττικού και τμήματα της Πανεπιστημίου και της Λεωφόρου Κηφισίας (εφ. *Σκριπ*, 06.04.1906: 4 και εφ. *Εμπρός*, 07.04.1906: 2).

Το σημαντικότερο θέμα, αλλά και το πιο χρονοβόρο ήταν η προετοιμασία των αγωνιστικών χώρων. Τα δημοσιεύματα ξεκινάνε από τις αρχές Οκτωβρίου. Το *Σκριπ* αρχικώς ενημερώνει ότι «περί τα τέλη του μηνός Οκτωβρίου θα παραδοθεί υπό του εργολάβου κ. Μαμάη εις την Επιτροπήν των Ολυμπιακών αγώνων το Παναθηναϊκό στάδιο αναμαρμαρωθέν ολόκληρον». Λίγες μέρες αργότερα δημοσιεύεται στο *Εμπρός* η απόφαση για τη μελέτη κατασκευής αποδυτηρίων και η οικοδόμηση προσωρινών Προπυλαίων στην είσοδο του σταδίου. Παράλληλα, ξεκινούν οι εργασίες επισκευής του Ποδηλατοδρομίου. Λίγο αργότερα αποφασίστηκε η κατασκευή άοσμων αποχωρητηρίων στη δεξιά πλευρά του σταδίου, ενώ τις πρώτες μέρες του Ιανουαρίου το *Σκριπ* ενημερώνει ότι, ξεκίνησε πριν δεκαπέντε μέρες η κατασκευή διώροφων αποδυτηρίων, στα οποία περιλαμβάνονται είκοσι δωμάτια με ογδόντα κρεβάτια και σταθμός πρώτων βοηθειών και παράλληλα προχωρά η κατασκευή του στίβου του σταδίου (εφ. *Σκριπ*, 03.10.1905: 2, 17.12.1905: 4, 06.01.1906: 2 και εφ. *Εμπρός*, 14.10.1905: 1, 16.10.1905: 2).

Καθώς οι προετοιμασίες κορυφώνονται, τα δημοσιεύματα που ασκούν κριτική σταματούν και η εικόνα της πρωτεύουσας που αναδύεται μέσα από τις εφημερίδες είναι η εικόνα μιας στολισμένης πολύβουης ευρωπαϊκής μεγαλούπολης ταυτόχρονα με τα στοιχεία εκείνα που θυμίζουν το αρχαιοελληνικό παρελθόν της. Η εφημερίδα *Εμπρός* λίγες μέρες πριν τους αγώνες σε ρεπορτάζ για τις αφίξεις των αθλητών αναφέρει, «αι Αθήναι έλαβον ούτω την όψιν πολυαριθμοτάτης ευρωπαϊκής πόλεως» και στο ίδιο πνεύμα ο «Pol Arkas⁶» σε χρονογράφημα με τίτλο «Ψυχολογία και όψις πόλεως» διαπιστώνει ότι η Αθήνα αποκτά άλλη όψη, διαφορετική από αυτή που γνωρίζαμε μέχρι χθες, είναι η Αθήνα η διεθνής και συμπληρώνει, η Ακρόπολη, το Θησείο, η Ακαδημία, το Πανεπιστήμιο, η Εθνική Βιβλιοθήκη προσελκύουν την προσοχή και συγκεντρώνουν σχόλια θαυμασμού από τους επισκέπτες τόσο για την νεώτερη όσο και για την αρχαία Αθήνα. Όταν πια οι αγώνες διεξάγονται ο

6. Ψευδώνυμο του Πολύβιου Δημητρακόπουλου (1864-1922). Σημαντικός θεατρικός συγγραφέας με πλούσια εργογραφία, υπήρξε ταυτόχρονα ποιητής και μυθιστοριογράφος ενώ ως δημοσιογράφος εργάστηκε στις περισσότερες εφημερίδες και περιοδικά της εποχής.

«Ίων» σε άρθρο με τίτλο «Αθήναι» ζητά τα μάτια του τύπου να περιγράψουν «το θέαμα και το άκουσμα μιας μεγαλοπόλεως, το οποίον παρέχουσιν αι Αθήναι μας, η αρμονικώτατα πολυθόρυβος και πολύμορφος πάλλευκος πόλις [...] το ιερότερον και τερπνότερον προσκύνημα παντός του πεπολιτισμένου κόσμου, αύται η πόλις η ιοστεφής, η χρυσελεφάντινη» ενώ στην ίδια σελίδα η εφημερίδα κάνει έκκληση στους ιδιώτες για διακόσμηση και φωταγώγηση των σπιτιών τους κατά τη διεξαγωγή της ενετικής γιορτής στον Πειραιά (εφ. *Εμπρός*, 06.04.1906: 3, 07.04.1906: 1, 16.04.1906: 3).

Σε όλη αυτή την προετοιμασία σκοπός είναι η ωραιοποίηση της πόλης, από την οποία πρέπει να λείπει κάθε ασχήμια. Στην προσπάθεια αυτή όλα καθαρίστηκαν, στολίστηκαν και φωτίστηκαν, ώστε να παρουσιαστούν θελκτικά στα μάτια των επισκεπτών. Στο πλαίσιο αυτό σχολιάζεται αρνητικά από το *Εμπρός* σε χρονογράφημα του «Διαβάτη» με τίτλο « Άλλη επίδειξις» η παρουσία ανάπηρων ζητιάνων στις «εορτές του κάλλους και της ρώμης», τονίζοντας ότι αποτελούν τρομερή αντίθεση, ενώ στο τέλος στηλιτεύεται η ανοχή της αστυνομίας στο θέμα αυτό (εφ. *Εμπρός*, 12.04.1906: 1).

Από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων παρακολουθούμε την προσπάθεια ανάδειξης μιας νέας ταυτότητας της πόλης, η οποία εμπεριέχει το νεωτερικό χαρακτήρα της μαζί με το αρχαιοελληνικό παρελθόν της. Στην προσπάθεια αυτή δεν έχουν θέση στοιχεία που θυμίζουν το ανατολίτικο παρελθόν της, αλλά και στοιχεία που δεν ταιριάζουν στο νέο αστικό χαρακτήρα της πόλης. Οι αξίες της καθαριότητας, της ευπρέπειας και της ευταξίας που φαίνεται να κυριαρχούν στην προετοιμασία της πόλης, χαρακτηρίζουν τις αρχές οργάνωσης του αστικού νοικοκυριού και είναι αυτές που επιβεβαιώνουν τις υπάρχουσες κοινωνικές ιεραρχίες. Η διακόσμηση και η φωταγώγηση συγκεκριμένων σημείων της πόλης βοηθούν επίσης στην προσπάθεια αυτή, καθώς παραπέμπουν σύμφωνα με τον Γιαννιτσιώτη σε μία ελεγχόμενη από τον οικοδεσπότη αστική κοινωνικότητα και στη μετατροπή της πόλης σε τουριστικό αξιοθέατο, αλλά και σε φιλόξενη πόλη, ώστε να υποδεχθεί τους αθλητές και τους επισκέπτες (Γιαννιτσιώτης 2004: 274).

5.1.2 Αθλητές και επισκέπτες

Η επιτυχία των αγώνων ήταν για την Ε.Ο.Α. ένα μεγάλο στοίχημα. Η συμμετοχή των αθλητών αλλά και η προσέλκυση επισκεπτών θα έκριναν την επιτυχία τους. Η επιτροπή φρόντισε με τη βοήθεια των προξένων και των πρεσβευτών της Ελλάδας στο εξωτερικό να διαφημίσει τους αγώνες. Σκοπός ήταν να καταρτιστούν επιτροπές εξωτερικού που θα

ασχολούνταν με την προετοιμασία των αθλητικών αποστολών και θα εξασφάλιζαν την αποστολή τους στην Ελλάδα (Τζαχρήστα, 2004: 223).

Στους αγώνες συμμετείχαν συνολικά 903 αθλητές από 18 χώρες (Αγγλία, Αυστραλία, Αυστρία, Αμερική, Βέλγιο, Βοημία, Γαλλία, Γερμανία, Δανία, Ελλάδα, Ελβετία, Ιταλία, Καναδάς, Νορβηγία, Ουγγαρία, Ολλανδία, Σουηδία, Φιλανδία) (Σαββίδης, 1907: 162). Οι επισκέπτες σύμφωνα με τον Σαββίδη ήταν πάνω από 100.000 (1907: 141) ενώ το *Εμπρός* τους υπολογίζει στις 60.000 (εφ. *Εμπρός*, 07.04.1906: 2). Για την καλύτερη διαχείριση θεμάτων που σχετιζόταν με τους επισκέπτες δημιουργήθηκαν τρεις υποεπιτροπές, η Επιτροπή Υποδοχής και Καταλυμάτων, η Επιτροπή Εορτών και η Αρχαιολογική Επιτροπή (Σαββίδης, 1907: 12) ενώ Επιτροπές Υποδοχής συγκροτήθηκαν στην Πάτρα και στην Κέρκυρα για την υποδοχή και τη διευκόλυνση των αθλητών που θα έφταναν στις πόλεις αυτές (εφ. *Εμπρός*, 15.03.1906: 2).

Τα πρώτα δημοσιεύματα που αφορούν συμμετοχές αθλητών ξεκινούν από τον Οκτώβριο του 1905. Οι αναφορές στην αρχή είναι σποραδικές, ενώ πυκνώνουν με την αλλαγή του χρόνου και περισσότερο τον τελευταίο μήνα πριν τους αγώνες. Από την αρχή επικρατεί ενθουσιασμός και αισιοδοξία, οι αναφορές είναι λεπτομερείς, καταγράφοντας τα ονόματα των αθλητών, το αγώνισμα που συμμετέχουν και μερικές φορές και το ρεκόρ που κατέχουν ή τις πιθανότητες επιτυχίας. Τις τελευταίες μέρες πριν τους αγώνες καθημερινές είναι οι αναφορές για τις αφίξεις τόσο αθλητών όσο και επισκεπτών.

Οι πρώτες ειδήσεις αφορούν τον ελληνισμό της Κωνσταντινούπολης και της Σμύρνης. Το *Εμπρός*, στις 10 Οκτωβρίου 1905, ενημερώνει για τις ενέργειες της επιτροπής στην Κωνσταντινούπολη και τη δημιουργία επιτροπών και στις άλλες πόλεις της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Ένα μήνα μετά το *Σκριπ* αναφέρεται στην προετοιμασία των αθλητών του Απόλλωνα Σμύρνης για τη συμμετοχή τους στους αγώνες, ενώ λίγες μέρες αργότερα στις συμμετοχές του Ομίλου Ερετών Σμύρνης, όπου υπογραμμίζεται η συμμετοχή της κυρίας Ηλιάδου στο τέννις αλλά και η πρόθεση πολλών θεατών από τη Σμύρνη να παρακολουθήσουν τους αγώνες (εφ. *Εμπρός*, 10.10.1905: 4, εφ. *Σκριπ*, 10.11.1905: 2 και 18.11.1905: 4).

Λίγο αργότερα αρχίζουν να δημοσιεύονται οι πρώτες πληροφορίες για συμμετοχές αθλητών από διάφορες χώρες. Στις 12 Νοεμβρίου το *Εμπρός* αναφέρει ότι στη συνεδρίαση της επιτροπής ανακοινώθηκαν άριστες ειδήσεις για τις συμμετοχές αθλητών και γυμναστών από

την Αγγλία, την Αμερική, την Αυστρία και τη Γερμανία. Λίγες μέρες αργότερα το *Σκριπ* δημοσιεύει ανακοίνωση της επιτροπής, σύμφωνα με την οποία τηλεγράφημα της Σουηδικής επιτροπής αναφέρει ότι καταβάλλεται προσπάθεια για τη συμμετοχή μεγάλου αριθμού αθλητών, παρακάμπτοντας προβλήματα που ενδεχομένως να προκύψουν λόγω της ημερομηνίας των αγώνων. Με την αλλαγή του χρόνου η ίδια εφημερίδα μεταφέρει τις δηλώσεις των επιτροπών εξωτερικού, σύμφωνα με τις οποίες η συμμετοχή των αθλητών θα είναι «μεγίστη» (εφ. *Εμπρός*, 12.11.1905: 2, εφ. *Σκριπ*, 03.12.1905: 2 και 06.01.1906: 2).

Από τις 15 Ιανουαρίου αρχίζουν οι ειδήσεις για τις εγγραφές αθλητών. Το *Εμπρός* μεταφέρει την είδηση από τις αγγλικές εφημερίδες για την εγγραφή 7 πρωταθλητών από την Αγγλία με τα ονόματα τους και τα αγωνίσματα στα οποία θα συμμετέχουν. Ένα μήνα μετά η ίδια εφημερίδα μεταφέρει την είδηση από Ιταλική εφημερίδα για τις συμμετοχές των Ιταλών πρωταθλητών, καθώς και με τα ονόματα και τα αγωνίσματα στα οποία δήλωσαν συμμετοχή. Αναφέρει, επίσης, τις συμμετοχές Γάλλων αθλητών που κατέχουν παγκόσμια ρεκόρ και στο τέλος του μήνα το *Σκριπ* δημοσιεύει την είδηση για συμμετοχή 10 Δανίδων γυμναστριών στους αγώνες (εφ. *Εμπρός*, 15.01.1906: 2, 12.02.1906: 6 και εφ. *Σκριπ*, 27.01.1906: 3).

Από τις αρχές Μαρτίου αρχίζουν να ανακοινώνονται πληροφορίες για τον συνολικό αριθμό των αθλητών που έχουν δηλώσει και επίσημα συμμετοχή. Το *Εμπρός* ενημερώνει στις 3 Μαρτίου ότι οι δηλώσεις συμμετοχής των αθλητών που έχουν φτάσει στα γραφεία της επιτροπής είναι σύμφωνα με τις πληροφορίες της εφημερίδας 400 και αναγγέλλει την άφιξη του πρώτου αθλητή από τον Καναδά. Επιπλέον, αναφέρεται ονομαστικά στις 4 συμμετοχές αθλητών από την Αυστραλία. Δύο μέρες αργότερα η ίδια εφημερίδα σε δημοσίευμα με τίτλο «Η Αίγυπτος κατά τους Ολυμπιακούς αγώνες» αναφέρεται ονομαστικά στους Έλληνες αθλητές που θα συμμετέχουν στους αγώνες και στο άθλημα που θα πάρουν μέρος, ενώ λίγο πριν το τέλος του μήνα αναφέρεται στην άφιξη 20 Κρητών αθλητών και προσθέτει ότι οι δηλώσεις συμμετοχής των ξένων αθλητών έχουν φτάσει τις 506 (εφ. *Εμπρός*, 03.03.1906: 2, 05.03.1906: 4 και 21.03.1906: 2).

Από το τέλος Μαρτίου η διοργάνωση μπαίνει στην τελική ευθεία, οι εφημερίδες καθημερινά μεταφέρουν πληροφορίες για τις αφίξεις αθλητών και επισκεπτών μεταφέροντας ένα ενθουσιώδες κλίμα, ενώ η επιτροπή για την υποδοχή των ξένων εργάζεται πυρετωδώς (εφ. *Εμπρός*, 30.03.1906: 2, 02.04.1906: 2, 03.04.1906: 2). Το *Σκριπ* αναφέρει χαρακτηριστικά, «Εξακολουθούν καθημερινώς αι αφίξεις αθλητών και επισκεπτών δια τους Ολυμπιακούς. Η

επιτροπή πράττει παν το δυνατόν αυτή όπως τα πάντα διευθετηθώσι» (εφ. *Σκριπ*, 01.04.1906: 3). Ιδιαίτερες αναφορές γίνονται στο πλήθος των ομογενών επισκεπτών από την Αίγυπτο, τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη, τη Βάρνη, την Κύπρο και τη Μακεδονία, «καραβάνια εξ Αιγύπτου» αναφέρει το *Εμπρός* και υπολογίζει σε 2000 και πάνω τους ομογενείς που έχουν φτάσει με τα ατμόπλοια από την Αίγυπτο. Σε χρονογράφημα του «*Pol Arkas*» στην πρώτη σελίδα, λίγες μέρες αργότερα, με τίτλο «Καραβάνια ομογενών», περιγράφει όχι μόνο το πλήθος αλλά και το κλίμα «...χαρά, αγαλίσιν, υπερηφάνεια...». Την άλλη μέρα η εφημερίδα αναφέρεται και στην άφιξη των Μακεδόνων αθλητών και επισκεπτών «...αληθές πανδαιμόνιον...και ενηγκαλίζοντο και έκλαιον και κατεφύλουν όποιον εύρισκον εντός της ακτίνας της αγκάλης των» αλλά «και εκ των επαρχιών καραβάνια ολόκληρα αφίκοντο (εφ. *Εμπρός*, 02.04.1906: 2, 08.04.1906: 1, 09.04.1906: 2).

Η σημαντικότερη επίσκεψη τις ημέρες των αγώνων ήταν αυτή του βασιλικού ζεύγους της Αγγλίας. Την επίσκεψη είχαν αναγγείλει και οι δύο εφημερίδες στις 1 Δεκεμβρίου 1905. Το βασιλικό ζεύγος ταξίδεψε με τη θαλαμηγό Αλβέρτος και Βικτώρια και πρώτος σταθμός τους ήταν η Κέρκυρα, ενώ στις 4 Απριλίου έφτασαν στην Αθήνα. Την ίδια μέρα οι εφημερίδες αφιερώνουν την πρώτη τους σελίδα γράφοντας, «Πάνδημος η υποδοχή των Βασιλέων της Αγγλίας - Οι υψηλοί ξένοι- Τους οποίους θα υποδεχθώμεν σήμερον» το *Σκριπ* και «Η σημερινή άφιξης της Βασιλικής οικογένειας» το *Εμπρός*, όσο και εκτενή ρεπορτάζ στις επόμενες σελίδες, περιγράφοντας τις πυρετώδεις προετοιμασίες σε Αθήνα και Πειραιά, την υποδοχή, τον ενθουσιασμό του κόσμου, το κλίμα και τη διακόσμηση (εφ. *Εμπρός*, 04.04.1906: 1,3,4 και *Σκριπ*, 04.04.1906: 1,3). Κατά την έναρξη των αγώνων η παρουσία τους στο στάδιο αναβάθμισε σημαντικά το κύρος των αγώνων και συγκέντρωσε περισσότερο κόσμο. Όλες οι μέρες της επίσκεψης καλύπτονται λεπτομερώς και συνοδεύονται με φωτογραφίες του Βασιλικού ζεύγους και φωτογραφικά στιγμιότυπα από την επίσκεψη, επίσης αναφορές για επίσημα γεύματα, επισκέψεις σε αρχαιολογικούς χώρους και εκδρομές γεμίζουν τις σελίδες των εφημερίδων μέχρι την αναχώρησή τους στις 12 Απριλίου μετά από επίσκεψη στο Κατάκολο, στον Πύργο και στην αρχαία Ολυμπία (εφ. *Εμπρός* και *Σκριπ*, 05.04.1906: 1,2,3, 06.04.1906: 1,2,4, 07.04.1906: 1,2,3, 08.04.1906: 1,2, 11.04.1906: 4, 12.04.1906:5, 13.04.1906: 4).

Ανάμεσα στους σημαντικούς επισκέπτες αναφέρονται ο μέγας Δούκας Βόρις της Ρωσίας με τη σύζυγό του, ο Βρούτος Αμάντο (Ιταλός αντιπρόσωπος του Υπουργείου Παιδείας), ο ταγματάρχης Αμαρινί (Ιταλός αντιπρόσωπος του Υπουργείου των Στρατιωτικών), ο

Γκαούρα (Ιταλός φιλέλληνας δημοσιογράφος ανταποκριτής του τηλεγραφικού πρακτορείου Στεφανί), ο Σάλλιβαν (γραμματέας της Ένωσης Αμερικάνικων Αθλητικών Σωματείων), ο συνταγματάρχης Μπαλκ (μέλος της Σουηδικής επιτροπής που πραγματοποίησε διάλεξη για τη σουηδική γυμναστική), πολλά μέλη των επιτροπών και δημοσιογράφοι, ενώ όσων αφορά στους ομογενείς αναφέρεται ότι πρόκειται για εξέχοντα μέλη των ελληνικών κοινοτήτων (εφ. *Εμπρός*, 09.04.1906: 1, 08.04.1906: 2, 04.04.1906: 4, 01.04.1906: 4 και εφ. *Σκριπ*, 09.04.1906: 3, 07.04.1906: 3, 04.04.1906: 4, 01.04.1906: 3).

Αρκετά από τα άρθρα γνώμης και τα χρονογραφήματα που φιλοξενούνται στις πρώτες σελίδες των εφημερίδων ασχολούνται με το πλήθος των επισκεπτών, αλλά και τις εντυπώσεις που θα αποκομίσουν οι ξένοι για τον ελληνικό λαό από τη φιλοξενία που θα τους παρασχεθεί. Το *Εμπρός* αναφέρεται στο πλήθος των επισκεπτών, «Όλοι οι τόποι, όλαι αι φυλαί, όλα τα χρώματα...και εις όλα αυτά μία ποικίλη ηχώ γλωσσών, υπενθυμίζουσα την Βαβέλ και τον πύργον της» καθώς και στα χρονογραφήματα με τίτλους «Η πλημμύρα» του «Διαβάτη», «Ο κινηματογράφος των αγώνων» του «Περίεργου⁷» και « Από τους αγώνες» του «Pol Arkas», η Αθήνα παρομοιάζεται με «δειγματολόγιον της ανθρωπότητας» στην οποία βρίσκεις «πανσπερμία φυλών» (εφ. *Εμπρός*, 06.04.1906:1, 07.04.1906: 1).

Στις 11 Απριλίου το *Εμπρός* σε άρθρο με τίτλο « Η επιτυχία των αγώνων» αναφέρεται στην εικόνα που παρουσιάστηκε στους ξένους, «ο αθηναϊκός λαός δια της παραδειγματικής ευπρεπείας και της τάξεώς του παρουσίασε φαινόμενον αξιοσημείωτον, όπερ θα εξαλείψη πολλές πλάνας και προλήψεις επικρατούσας εναντίον του». Την επόμενη μέρα στο ίδιο κλίμα σε άρθρο με τίτλο « Συμπεράσματα» η εφημερίδα συμπεραίνει « Θα κριθώμεν δε από τους ξένους πλειότερον εις τον τρόπον της φιλοξενίας, της τάξεως και της ευπρεπείας,...εις δε το δύσκολον τούτο αγώνισμα δεν πρόκειται να κριθή μία ωρισμένη ομάς γυμναστικού ομίλου, αλλ' η επιτροπή των αγώνων..., αι δημόσιαι αρχαί..., τα ξενοδοχεία και τα εμπορικά καταστήματα...,αλλά και ολόκληρος ο ελληνικός λαός...» και μετά το τέλος των αγώνων το *Σκριπ* αποχαιρετά τους ξένους επισκέπτες λέγοντας «Στο καλό! Φεύγετε, αγαπητοί ξένοι.... Εις την μνήμην μας θα χαραχθή με ευγνωμοσύνην ο ενθουσιασμός σας και θα τηρώμεν ως έπαθλα πολύτιμα τους ευγενείς λόγους σας δια τας προσπαθείας να ανταποκριθώμεν εις τας προσδοκίας σας» (εφ. *Εμπρός*, 11.04.1906:1, 12.04.1906: 1 και εφ. *Σκριπ*, 21.04.1906: 1).

7. Ψευδώνυμο του Τίμου Μωραϊτίνη (1875-1952). Υπήρξε δημοσιογράφος, θεατρικός συγγραφέας και ποιητής. Ξεκίνησε τη δημοσιογραφική του πορεία ως χρονογράφος της εφημερίδας *Εμπρός* με το ψευδώνυμο αυτό. Στη συνέχεια εργάστηκε ως ρεπόρτερ, πολιτικός αρθρογράφος, αρχισυντάκτης και διευθυντής σημαντικών εφημερίδων (Εστία, Έθνος).

Μέσα από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων παρακολουθούμε την προσπάθεια για την επιτυχία των αγώνων όσων αφορά στις συμμετοχές αθλητών αλλά και επισκεπτών. Οι συνεχείς αναφορές των εφημερίδων φαίνεται να είχαν σκοπό να παρακινήσουν και το κοινό της Αθήνας, ώστε να γεμίσει τους αγωνιστικούς χώρους, παράμετρος επίσης απαραίτητη για την επιτυχία των αγώνων. Οι συμμετοχές αθλητών και επισκεπτών από τα αλύτρωτα μέρη έδιναν και μία εθνική διάσταση στο γεγονός, που λάμβανε τη μορφή πανεθνικού καλέσματος. Οι αναφορές σε σημαντικούς επισκέπτες σαφέστατα κινητοποίησαν περισσότερο κόσμο, ενώ η επιτυχία των αγώνων μέσα από τα μάτια των ξένων επισκεπτών φάνταζε ως η επιβεβαίωση που αναζητούσαν οι Έλληνες απέναντι στους ξένους ως ένας λαός που προοδεύει και μπορεί να ακολουθήσει το δυτικό πρότυπο ανάπτυξης. Οι αστικές αξίες της τάξης και της ευπρέπειας προβάλλονται και πάλι ως κορυφαίος παράγοντας καταξίωσης του συλλογικού εθνικού εαυτού.

5.1.3 Η Οικονομική και Εμπορική Διάσταση των Αγώνων

Η διοργάνωση των αγώνων ήταν ένα μεγάλο εγχείρημα που απαιτούσε οικονομική στήριξη για να πετύχει και καλή οργάνωση και στον τομέα αυτό. Η συμβολή του κράτους, των δήμων, διαφόρων συλλόγων ακόμη και ιδιωτών αποδεικνύει ότι οι αγώνες είχαν καθολική αποδοχή και η επιτυχία τους αποτελούσε ένα στοίχημα εθνικό. Η έλευση τόσο μεγάλου αριθμού επισκεπτών είχε αναμφισβήτητα και την εμπορική της διάσταση μαζί με τις προσδοκίες για κέρδος. Μέσα από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων παρακολουθούμε θέματα που έχουν σχέση με τη χρηματοδότηση, τα εισιτήρια, τα έπαθλα, τα καταλύματα, τις παραγγελίες υλικών, τις διαφημίσεις αλλά και τις υπερβολικές ανατιμήσεις, τις προσδοκίες κέρδους και το σκάνδαλο των εισιτηρίων.

Η κυβέρνηση ξεκίνησε τη χρηματοδότηση των αγώνων με τη χορήγηση δανείου 200.000 δραχμών από την Εθνική τράπεζα (εφ. *Σκριπ*, 22.09.1905: 4). Το ποσό αυτό αποφασίστηκε να καλυφθεί από την πώληση αναμνηστικής σειράς γραμματοσήμων που εκδόθηκαν με αφορμή τους αγώνες αξίας 1, 2, 3, 5, 10, 20, 25, 50 λεπτών και 1, 2, 3 και 5 δραχμών (εφ. *Σκριπ*, 18.10.1905: 4). Λίγο αργότερα η επιτροπή ζήτησε το διπλασιασμό της επιχορήγησης των 200.000 ώστε να καλυφθούν οι αυξημένες δαπάνες των αγώνων όπως και έγινε (εφ. *Σκριπ*, 11.11.1905: 4). Αναφέρονται επίσης εισφορές από διάφορους δήμους όπως ο δήμος Πειραιώς, Παγασών, Σκοπέλου και Λαυρίου, εισφορές από μονές (εφ. *Σκριπ*, 12.01.1906: 3)

από τη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου 1.000 δρχ (εφ. *Σκριπ*, 31.01.1906: 2) ενώ και ο δήμος Παρισίων απέστειλε 3.000 φράγκα (εφ. *Εμπρός*, 12.02.1906: 2).

Μία ακόμη πηγή εσόδων αποτελούσαν τα εισιτήρια. Σύμφωνα με την εφημερίδα *Σκριπ* οι τιμές των εισιτηρίων ξεκινούσαν από 50 λεπτά, 1 δραχμή, 2, 3 και η ανώτερη 5 δραχμές. Τα εισιτήρια των 5 δραχμών θα διατίθεντο κυρίως στους κατόχους δελτίων συνδρομητών (εφ. *Σκριπ*, 04.11.1905: 2). Τα δελτία συνδρομητών ήταν εισιτήρια πολλαπλών παροχών, καθώς εξασφάλιζαν διακεκριμένες θέσεις σε όλους τους αθλητικούς χώρους, προσκλήσεις σε παραστάσεις και συναυλίες, σε αρχαιολογικές διαλέξεις και επισκέψεις σε μνημεία και μουσεία, στην ενετική γιορτή στον Πειραιά, καθώς και σε όλες τις εκδηλώσεις που αφορούσαν στους προσκεκλημένους των αγώνων. Παρείχαν ακόμη εκπτώσεις σε ατμοπλοϊκά και σιδηροδρομικά εισιτήρια σε αρχαιολογικές εκδρομές εντός Ελλάδας και το κόστος τους ορίστηκε στις 75 δραχμές για το εσωτερικό και 75 φράγκα για το εξωτερικό. Υπήρξε ακόμη πρόβλεψη στους κατόχους τους να δοθεί ένα σήμα για να φορούν στο πέτο ώστε να αναγνωρίζονται και να τους επιτρέπεται η είσοδος (εφ. *Εμπρός*, 14.10.1905: 1). Ένα μήνα πριν τους αγώνες στις 9 Μαρτίου το *Εμπρός* σχολιάζει ότι η ζήτηση για τα 75δραχμα δελτία συνδρομητών υπήρξε μεγάλη (εφ. *Εμπρός*, 09.03.1906: 1).

Η διαφήμιση των αγώνων ήταν ένα θέμα που απασχόλησε έντονα την επιτροπή, όπως γράφουν οι εφημερίδες. Για το σκοπό αυτό προετοιμάστηκε έγχρωμο διαφημιστικό φυλλάδιο μικρού σχήματος σε 4 γλώσσες (γαλλικά, αγγλικά, γερμανικά, ιταλικά) προκειμένου να μοιραστεί σε διάφορες χώρες, σε ατμόπλοια, σιδηροδρόμους, καφενεία, λέσχες, γυμναστικούς συλλόγους και σε άλλα καταστήματα. Στο φυλλάδιο αυτό υπήρχε περιληπτικά το πρόγραμμα των αγώνων και εκτυπώθηκε σε 30.000 αντίτυπα (εφ. *Εμπρός* και *Σκριπ*, 22.09.1905: 2). Στις αρχές του χρόνου η επιτροπή ανακοινώνει την απόφαση της να προχωρήσει στην έκδοση των πρώτων δελτίων της επιτροπής, τα οποία ήταν δίσηλα έντυπα με ειδήσεις που αφορούσαν στους αγώνες και στις εκπτώσεις που παραχωρούνταν από διάφορες εταιρείες, όπως από σιδηροδρομικές και ατμοπλοϊκές εταιρείες (εφ. *Σκριπ*, 08.01.1906: 2).

Από νωρίς ξεκίνησαν να δημοσιεύονται πληροφορίες για τις προσφορές σε έπαθλα και κύπελα ιδιωτών και συλλόγων. Στις 22 Οκτωβρίου το *Σκριπ* ενημερώνει ότι ο Διάδοχος διέθεσε δύο έπαθλα, το ένα από αυτά για τον νικητή της δισκοβολίας και προσθέτει ότι έπαθλα πρόκειται να διαθέσουν το Υπουργείο Παιδείας, το Πανεπιστήμιο, η Επιτροπή και ο Σύνδεσμος Αθλητικών Σωματείων (εφ. *Σκριπ*, 22.10.1905: 4). Όπως φαίνεται από τις

ανακοινώσεις της επιτροπής τις επόμενες μέρες έπαθλα και κύπελα είχαν διατεθεί από τον Διάδοχο, την πριγκίπισσα Σοφία, το φιλολογικό σύλλογο Παρνασσό, τον Ιππικό Όμιλο, τον Όμιλο Εκδρομών, την Ένωση Ελλήνων Αθλητών, τον Εθνικό Γυμναστικό Σύλλογο, τη Σκοπευτική Εταιρεία και από την επιτροπή, από τον γενικό γραμματέα κ. Λάμπρο, τον ταμία κ. Σκουζέ και από τα μέλη τους κ.κ. Νεγρεπόντη, Στρέιτ, Στελλάκη, Καλλιγά και Μερκάτη (εφ. *Σκριπ*, 28.10.1905: 2 και 03.12.1905: 2). Ο σύλλογος «Δράσις» διοργάνωσε εκδήλωση με σκοπό από τα έσοδα να αγοραστεί μεταλλικό στεφάνι για το νικητή της δισκοβολίας ή κάποιου άλλου αγωνίσματος (εφ. *Σκριπ*, 31.12.1905: 2) και ο Εμπορικός Σύλλογος διέθεσε 2.000 δρχ για την αγορά επάθλου για το νικητή του μαραθωνίου (εφ. *Σκριπ*, 02.04.1906: 4). Στις 17 Απριλίου το *Σκριπ* παραθέτει τον πλήρη κατάλογο των επάθλων με ιδιαίτερη αναφορά στο έπαθλο της οικογένειας Μουράτη, ομογενών εργοστασιαρχών του Μάντζεστερ (εφ. *Σκριπ*, 17.04.1906: 3).

Πολλές ήταν και οι παραγγελίες υλικών απαραίτητων κατά τη διεξαγωγή των αγώνων. Το *Εμπρός* ανάμεσα σε άλλες ανακοινώσεις της επιτροπής αναφέρει ότι παραγγέλθηκαν από το Παρίσι επίχρυσα, αργυρά και χάλκινα μετάλλια για τους νικητές των αθλημάτων, όπως και το 1896 (εφ. *Εμπρός*, 18.11.1905: 1). Το *Σκριπ* ανακοινώνει τη δημοπρασία για την πώληση 15.500 αναμνηστικών μεταλλίων μέσα στο γήπεδο κατά τη διάρκεια των αγώνων με τιμές από 15 μέχρι 75 λεπτά (εφ. *Σκριπ*, 19.12.1905: 4). Τις επόμενες μέρες οι εφημερίδες ενημερώνουν για παραγγελίες που αφορούν όργανα των αγώνων, χρονόμετρα, στολές ταξιθετών, μαξιλάρια για τις 45.000 θέσεις του σταδίου, γυμναστικά όργανα, δίκοπους και τετράκοπους λέμβους (εφ. *Σκριπ*, 31.01.1906: 2 και εφ. *Εμπρός*, 09.03.1906: 4).

Ένα άλλο θέμα που ήταν κεφαλαιώδους σημασίας και έπρεπε με κάθε τρόπο να λυθεί ήταν η διαμονή των αθλητών. Η επιτροπή δεν μπόρεσε να πείσει τους ξενοδόχους να παραχωρήσουν τα δωμάτιά τους με καλύτερες τιμές, έτσι αποφασίστηκε να μετατραπεί ο χώρος του Ζαπτείου σε δωμάτια για τη φιλοξενία των αθλητών (εφ. *Σκριπ*, 04.10.1905: 2). Στις 9 Μαρτίου υπογράφηκε σύμβαση με το διευθυντή του Palace Hotel κ. Πολέμη για τη διαίρεση του χώρου σε μικρά δωμάτια κατά το σύστημα των κυβικών δωματίων. Παράλληλα, υπήρχε πρόβλεψη στον ίδιο χώρο να λειτουργήσει εστιατόριο, ταχυδρομείο και εντευκτήριο για την καλύτερη εξυπηρέτηση των αθλητών (εφ. *Εμπρός*, 09.03.1906: 4). Παρόλα αυτά η ειδική επί των καταλυμάτων επιτροπή με αγγελίες στις εφημερίδες, οι οποίες επαναλαμβάνονται σε τακτά διαστήματα παρακαλεί όσους διαθέτουν δωμάτια προς ενοικίαση να το γνωστοποιήσουν στην επιτροπή (εφ. *Σκριπ* 22, 25 και 28.10.1905). Η

προσπάθεια δεν αποδίδει τα αναμενόμενα, στις 29 Ιανουαρίου η εφημερίδα *Σκριπ* ανακοινώνει ότι μόλις 140 κλίνες έχουν εκμισθωθεί από την επιτροπή μαζί με ημερήσιο γεύμα για τους αθλητές. οι οποίοι υπολογίζονται να είναι 400 (εφ. *Σκριπ*, 29.01.1906: 4). Τελικά, άλλη μία λύση ανάγκης ήταν η διαμονή των αθλητών από τις βόρειες χώρες στα αυστριακά ατμόπλοια «Θάλεια» και «Αμφιτρίτη» που θα παρέμεναν γιαυτό το σκοπό στο λιμάνι του Πειραιά (εφ. *Εμπρός*, 09.04.1906: 2).

Οι υπερβολικές ανατιμήσεις γίνονται θέμα στα χρονογραφήματα των εφημερίδων. Σε χρονογράφημα του *Σκριπ* με τίτλο «Τα καταλύματα» που υπογράφει ο «Εψίλον» σχολιάζετε η εγκύκλιος της επιτροπής για εύρεση δωματίων και οι προσδοκίες για εύκολο κέρδος από τις υπερβολικές ανατιμήσεις, «Οι ξενοδόχοι, οι ενοικιασταί, οι έμποροι, οι αμαξάδες και όλοι όσοι περιμένουν με ανοικτούς όνυχας τους ξένους, έχουν την ιδέα ότι θα έλθουν όλοι από την Αλάσκαν και από τα αδαμαντωρυχεία του Τρανσβαάλ και ευρίσκουν φυσικώτατον να τετραπλασιάσουν τας τιμάς των...» και σε άλλο χρονογράφημα με τίτλο «Βαβυλωνία» ο ίδιος συγγραφέας σχολιάζει και πάλι τις αυξημένες τιμές στον καφέ και στη διαμονή:

«ένας καφές αξίζει μίαν περιουσίαν ή τουλάχιστον εν εισιτήριον του Σταδίου υπερτιμημένον [...]. Όλοι ονειρεύονται να έλθουν να ζήσουν εδώ, πολλοί δε και το έχουν ήδη αποφασίσει. Αλλά όταν την τελευταίαν ημέραν της διαμονής και του ενθουσιασμού των ο ξενοδόχος τους παρουσιάση τον λογαριασμόν και ιδούν ότι δια να πληρώσουν πρέπει να διευθύνουν εις το ενεχυροδανειστήριον τα διαμαντικά των και τας αλυσίδας των, τότε ίσως εννοήσουν ότι απεφάσισαν χωρίς τον ξενοδόχο» (εφ. *Σκριπ*, 29.10.1905: 1 και 07.04.1906: 1).

Χαρακτηριστικό της μεγάλης ζήτησης σε δωμάτια είναι ένα επεισόδιο που αναφέρει η εφημερίδα *Εμπρός* στις 8 Απριλίου, ξενοδόχος που του είχε μείνει μόνο ένα δωμάτιο και καθώς αυτό είχε μεγάλη ζήτηση το έθεσε σε δημοπρασία φτάνοντας τελικά σε τιμή ενοικίασης τις 90 δραχμές την ημέρα (εφ. *Εμπρός*, 08.04.1906: 2). Τα σχόλια των εφημερίδων για «ληστρικές τιμές» στα ξενοδοχεία ανάγκασαν τους ιδιοκτήτες 6 ξενοδοχείων να στείλουν επιστολή διαμαρτυρίας, χαρακτηρίζοντας τις κατηγορίες ψευδείς και συκοφαντικές (εφ. *Εμπρός*, 05.04.1906: 4).

Η παρουσία τόσο μεγάλου αριθμού επισκεπτών ήταν επόμενο ότι θα αποτελούσε ευκαιρία για πολλούς να αυξήσουν τα έσοδά τους. Οι πολλές διαφημίσεις τις μέρες των αγώνων αποδεικνύουν την προσπάθεια αυτή. Κάποιες από αυτές αφορούν τη διαμονή (εφ. *Εμπρός*, 05.04.1906: 4 και 09.04.1906: 5) ενώ οι υπόλοιπες διάφορα καταναλωτικά προϊόντα, όπως

ρολόγια και κοσμήματα, κοστούμια, παπούτσια, έπιπλα, γυαλιά, καπέλα, φωτογραφικές μηχανές, ακόμη και λουκούμια (εφ. *Εμπρός*, 04.04.1906: 4, 08.04.1906: 3, 09.04.1906: 5, 11.04.1906: 5, 13.04.1906: 5 και εφ. *Σκριπ*, 08.04.1906: 3, 13.04.1906: 3).

Φαίνεται ότι η μεγάλη προσέλευση του κόσμου και η υψηλή ζήτηση των εισιτηρίων οδήγησαν κάποιους να αναζητήσουν το εύκολο και γρήγορο κέρδος με όχι και τόσο νόμιμους τρόπους, «Το σκάνδαλο των Ολυμπιακών εισιτηρίων» γράφει το *Εμπρός* στις 8 Απριλίου και αναφέρεται στην πώληση υπερτιμημένων εισιτηρίων από συνεργάτες του εργολάβου που ανέλαβε την πώληση των εισιτηρίων. Ενώ το *Σκριπ* σχολιάζει και στις 7 και στις 8 Απριλίου το θέμα αυτό επισημαίνοντας την ευθύνη της επιτροπής (εφ. *Εμπρός*, 08.04.1906: 3 και εφ. *Σκριπ*, 07.04.1906: 4, 08.04.1906: 1).

Τα ευνοϊκά οικονομικά αποτελέσματα των αγώνων γίνονταν αντιληπτά τόσο πριν όσο και μετά τους αγώνες. Δύο μόλις μέρες πριν ξεκινήσουν οι αγώνες η εφημερίδα *Εμπρός* σχολιάζει τον οικονομικό αντίκτυπο των αφίξεων στην αγορά. Αρχικώς υπολογίζει τις αφίξεις ξένων σε 60.000 και προχωρώντας την υπόθεση ότι ο καθένας από αυτούς αφήνει μία χρυσή λίρα την ημέρα για 30 μέρες, καταλήγει ότι θα μείνουν 1.800.000 λίρες ή 50.000.000 δραχμές στην Ελλάδα. Όταν οι αγώνες κοντεύουν να τελειώσουν, η ίδια εφημερίδα κάνοντας και μία νύξη για τη μόνιμη τέλεση τους στην Ελλάδα αναγνωρίζει ότι: «οι αγώνες ούτοι τελούμενοι εν Ελλάδι δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι θα εξασφαλίσωσιν εις την χώραν μετά της ηθικής ενισχύσεως και οικονομικήν ευρωστίαν» και η ανά τετραετία τέλεσή τους θα κάνει τους αγώνες έναν από τους σημαντικότερους πόρους της χώρας (εφ. *Εμπρός*, 07.04.1906: 2, 17.04.1906: 1).

Οι αναφορές αυτές αποδεικνύουν την οικονομική και την εμπορική διάσταση της διοργάνωσης, αλλά και την ευρύτατη κινητοποίηση όλων για την επιτυχία της. Το υψηλό κίνητρο για την επιτυχία ενός εθνικού σκοπού σε συνδυασμό με την προσδοκία οικονομικών κερδών θα συνέβαλλαν στην οικονομική ενδυνάμωση της χώρας και στην ένταξή της στο σύνολο των ανεπτυγμένων κρατών. Φυσικά πέρα από το μεγάλο στόχο, κάθε επαγγελματίας προσδοκούσε από την έλευση των επισκεπτών την αύξηση του προσωπικού του κέρδους χωρίς να λείπουν και οι υπερβολές.

5.1.4 Γιορτές και εκδηλώσεις

Παράλληλα με τις αθλητικές αναμετρήσεις ένα πλήθος από γιορτές και εκδηλώσεις προγραμματίστηκαν για τις μέρες των αγώνων. Η επιτροπή εορτών σε συνεργασία με τις αρχές της πόλης ανέλαβε το έργο αυτό. Μέσα από τις εφημερίδες προβάλλονται όλες οι εκδηλώσεις, τα επίσημα γεύματα, οι επισκέψεις, οι ιδιωτικές δεξιώσεις, ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται πάντα στην παρουσία σημαντικών καλεσμένων και στο ευχάριστο κλίμα που επικρατεί. Σκοπός των εκδηλώσεων ήταν να αναδειχθεί η σύγχρονη πόλη, να προβληθούν οι αρχαιότητες, να εμπλουτιστεί ο χρόνος των επισκεπτών, να διασκεδάσουν και να περάσουν ευχάριστα κατά τη διαμονή τους στην πόλη. Εξάλλου, κάθε μαζική υποδοχή αθλητών εξελισσόταν σε μια γιορτή, ενώ οι φιλαρμονικές από διάφορα μέρη έδιναν έναν ιδιαίτερα εορταστικό τόνο. Η τελετή υποδοχής των βασιλέων μαζί με τις εκδηλώσεις που είχαν προγραμματιστεί έδωσαν το σύνθημα των εορτασμών αρκετές μέρες πιο νωρίς, ενώ εκτός από το επίσημο πρόγραμμα, ιδιωτικές δεξιώσεις και αυθόρμητες εκδηλώσεις ενθουσιασμού έδιναν μία συνεχόμενη εορταστική ατμόσφαιρα για πολλές μέρες.

Οι πρώτες αναφορές κάνουν λόγο για τον καταρτισμό του προγράμματος και τη χρηματοδότησή τους. Αρχικά το *Σκριπ* σε άρθρο με τίτλο «Η πρώτη συνεδρίαση της επιτροπής – Το πρόγραμμα των εορτών» αναφέρει ότι, μεγάλες θα είναι οι δαπάνες για τις δεξιώσεις των αθλητών, για τη διακόσμηση και τις γιορτές. Το πρόγραμμα προετοιμάζεται από την ειδική υποεπιτροπή με τη σκέψη ότι οι αγώνες θα είναι αφορμή ώστε να συγκεντρώνονται στην Αθήνα όσο το δυνατόν περισσότεροι Έλληνες και ξένοι και να δοθεί η ευκαιρία στους ξένους, κυρίως, να γνωρίσουν καλύτερα και να εκτιμήσουν την πρόοδο της χώρας. Σκέψεις υπάρχουν να προσκληθούν φιλαρμονικές από όλο το κράτος, να γίνουν μουσικές και δραματικές παραστάσεις, να διοργανωθεί ενετική γιορτή στον Πειραιά, να φωταγωγηθεί η Ακρόπολη, ο Λυκαβηττός και το λιμάνι του Πειραιά καθώς και άλλα θεάματα. Λίγες μέρες αργότερα σε άλλο δημοσίευμα ανακοινώνει ότι θα δοθούν 80.000 δραχμές για τις γιορτές και τη διακόσμηση (εφ. *Σκριπ*, 17.09.1905: 3, 22.09.1905: 4).

Από τις πρώτες μέρες του Απριλίου που πυκνώνουν οι αφίξεις των αθλητών η επιτροπή επί της υποδοχής εργάζεται πυρετωδώς και βρίσκεται στο τελωνείο του Πειραιά και πρωί και απόγευμα. Σε κάθε άφιξη μία μικρή γιορτή υποδοχής περιμένει τους ξένους, ενώ αργότερα οι αθλητές μεταφέρονται στα γραφεία της αρχαιολογικής εταιρείας, όπου τους προσφέρονται αναψυκτικά. Επιπλέον, για όλους τους αθλητές έχει αποφασιστεί να δοθεί δεξίωση στην αίθουσα του Ζαπείου την Κυριακή το βράδυ, όπου θα τους προσφωνήσει ο Διάδοχος (εφ. *Εμπρός*, 02.04.1906: 2, 04.04.1906: 4, 08.04.1906: 2).

Στις 5 Απριλίου και οι δύο εφημερίδες ασχολούνται με την υποδοχή του βασιλικού ζεύγους της Αγγλίας, τόσο στην πρώτη σελίδα όσο και στις επόμενες, με ιδιαίτερες αναφορές στην εκδηλώσεις του κόσμου, «Η χθεσινή αποθέωσις των βασιλέων της Αγγλίας» γράφει το *Σκριπ* στην πρώτη σελίδα και στη δεύτερη « Η μεγάλη εορτή του χθες, ενθουσιώδης υποδοχή του βασιλικού ζεύγους» και το *Εμπρός* «Η χθεσινή πρωτοφανής υποδοχή του Εδουάρδου – Αληθής αποθέωσις» ενώ αναφέρονται στο πλήθος του κόσμου που έχει κατακλύσει τους δρόμους, στον ενθουσιασμό που επικρατεί, «Κύματα λαού πάσης τάξεως και παντός επαγγέλματος...», « ο ενθουσιασμός του κόσμου ήτο απερίγραπτος. Η πλατεία αντηχεί από ζητωκραυγές» ενώ οι φιλαρμονικές έπαιζαν μία τον αγγλικό και μία τον ελληνικό εθνικό ύμνο εναλλάξ. Για το επόμενο βράδυ προγραμματίστηκε δεξίωση των πρεσβευτών και την άλλη μέρα επίσημο γεύμα προς τιμήν του Εδουάρδου με 180 προσκεκλημένους (εφ. *Εμπρός*, 05.04.1906: 3).

Την παραμονή της έναρξης των αγώνων και οι δύο εφημερίδες ανακοινώνουν το πρόγραμμα των εορτών που περιλαμβάνει τη δεξίωση των αθλητών, τη φωταγώγηση της Ακρόπολης, τη φωτεινή πομπή, δεξίωση στο δημαρχιακό μέγαρο, θεατρικές παραστάσεις, διαλέξεις, συναυλίες, την ενετική γιορτή στον Πειραιά και αρχαιολογικές επισκέψεις. Για τις αρχαιολογικές επισκέψεις επισημαίνεται ότι θα πραγματοποιηθούν ξεναγήσεις από μέλη των ξένων αρχαιολογικών σχολών και από τους εφόρους των αρχαιοτήτων (εφ. *Σκριπ*, 09.02.1906: 2, 08.04.1906: 3 και εφ. *Εμπρός*, 08.04.1906: 2).

Για τις επόμενες μέρες οι εκδηλώσεις περιγράφονται παράλληλα με τους αγώνες καταλαμβάνοντας αρκετό χώρο στις σελίδες των εφημερίδων. Την πρώτη μέρα των αγώνων, το *Εμπρός* γράφει για τη δεξίωση των αθλητών στο Ζάππειο, το βράδυ μετά την εναρκτήρια τελετή στο στάδιο, « μίαν λίαν επιτυχής συνέχεια της πλέον επιτυχούς ενάρξεως των Ολυμπιακών Αγώνων...». Ο χώρος του Ζαπείου είχε διακοσμηθεί κατάλληλα με σημαίες όλων των εθνών και λουλούδια, ενώ οι φιλαρμονικές των Αθηνών και της Λευκάδος και μία ορχήστρα έπαιζαν συνεχώς. « Ούτως η όλη εορτή διεξήχθη ανταξιώτατα των Ολυμπιακών Αγώνων, παραταθείσα και μέχρι του μεσονυκτίου εν συναυλία θαυμασμού και επαίνων δια τας αγώνας τούτους και δια τας προόδους της νεωτέρας Ελλάδος [...]» (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 1).

Την επόμενη μέρα το *Σκριπ* έχει τίτλο «Το έξοχον θέαμα της φωτεινής πομπής» και περιγράφει την βραδινή λαμπαδηφορία ανάμεσα στους κεντρικότερους δρόμους και της πλατείας της πόλης. Οι φιλαρμονικές της Σύρου, της Λευκάδας, της Μουσικής Εταιρείας

Αθηνών και η Φιλαρμονική Μοναστηρίου συνόδευαν τους 1250 στρατιώτες που κρατούσαν ξύλινα κοντάρια αναμμένα σε διάφορους χρωματισμούς: «Το θέαμα εξ αρχής ήτο εξόχως μεγαλοπρεπές [...] αρμονία φωτεινών χρωμάτων κατά το μήκος της οδού Πανεπιστημίου εθάμβωνε τους οφθαλμούς» (εφ. *Σκριπ*, 11.04.1906: 4).

Στις 12 Απριλίου το *Εμπρός* έχει τίτλο, «Η νυκτερινή εορτή επί της Ακροπόλεως – Εν πάγκαλον θέαμα – Ο ενθουσιασμός των ξένων» και περιγράφει τη δεξίωση που παρέθεσε ο δήμαρχος προς τιμή των ξένων αθλητών στην Ακρόπολη, ενώ το *Σκριπ* ξεκινά τη δημοσίευση σε συνέχειες του έργου του Σοφοκλή «Οιδίπους Τύρρανος» μεταφρασμένο, ενόψει της θεατρικής παράστασης που θα πραγματοποιηθεί την Κυριακή 16 Απριλίου (εφ. *Εμπρός*, 12.04.1906: 4 και εφ. *Σκριπ* 12.04.1906: 3, 13.04.1906: 5, 14.04.1906: 6, 15.04.1906: 3, 16.04.1906: 5).

Μαζί με τους αγώνες που κορυφώνονται, πληθαίνουν και οι διάφορες εκδηλώσεις. Σύμφωνα με το *Εμπρός*, πραγματοποιήθηκαν η ημερίδα της Ιταλικής παροικίας προς τιμήν των Ιταλών αθλητών και επισήμων που ήρθαν για τους αγώνες, διαλέξεις του κ. Μπαλκ και του κ. Λεφεμπιούρ για τη σουηδική γυμναστική, δεξίωση της Γερμανικής παροικίας προς τιμήν των Γερμανών και Αυστριακών αθλητών, επίσημο γεύμα που παρέθεσε ο κ. Σκουζές για τους αντιπροσώπους των κρατών, φωταγώγηση της Ακροπόλεως, χοροεσπερίδα που διοργάνωσε στο Ιλίου Μέλαθρον η κ. Σοφία Σλήμαν και τέλος μία αυθόρμητη «διαδήλωση» των Δανών και των Δανίδων, κατά την οποία ζητωκραύγαζαν υπέρ της Ελλάδος καθώς η φιλαρμονική των Αθηνών έπαιζε και συνόδευε την πομπή τους στους δρόμους της πόλης. Την ίδια μέρα το *Σκριπ* αναφέρεται στην δεξίωση των Σουηδών αθλητών στο Ακαδημαϊκό Γυμναστήριο και σε όλες τις γιορτές και δεξιώσεις της ημέρας και παράλληλα ενημερώνει ότι παρατάθηκαν για άλλη μία μέρα οι γιορτές των αγώνων με την παράσταση της «Ηλέκτρας» (εφ. *Εμπρός*, 16.04.1906: 2,3,4 και εφ. *Σκριπ*, 16.04.1906: 4).

Στις 17 Απριλίου το *Σκριπ* δημοσιεύει στην πρώτη σελίδα ρεπορτάζ και κριτική για την παράσταση «Οιδίπους Τύρρανος», σχολιάζοντας «το έξοχον θέαμα του αρχαίου κάλλους» και συνεχίζει με το γεύμα για τους Θράκες και τους Μακεδόνες αθλητές και επισκέπτες, με το επίσημο πρόγευμα που παρέθεσε η επιτροπή προς τιμήν των ξένων αντιπροσώπων των ξένων κυβερνήσεων και την Ενετική γιορτή στον Πειραιά. Και οι δύο εφημερίδες αναφέρονται στο φαντασμαγορικό θέαμα, στο πλήθος του κόσμου, στη διακόσμηση, στο θέαμα των στολισμένων και φωταγωγημένων σπιτιών γνωστών οικογενειών στις αφίξεις της βασιλικής οικογένειας και στο θέαμα των πυροτεχνημάτων, ενώ το *Εμπρός* αναφέρεται και

στη χοροεσπερίδα της οικογένειας Μάτσα (εφ. *Σκριπ*, 17.04.1906: 1,2,3 και εφ. *Εμπρός*, 17.04.1906: 2,3,4).

Τις επόμενες μέρες το *Εμπρός* αναφέρεται στη δεξίωση της στρατιωτικής λέσχης, στις χοροεσπερίδες που διοργανώνονται αυτές τις μέρες από ιδιώτες, στην θεατρική παράσταση «Τραβιάτα» από το Δημοτικό Θέατρο, στη νυχτερινή διαδήλωση υπέρ των Γερμανών αθλητών, στη χοροεσπερίδα στο «Ακταίον» που διοργάνωσε το ζεύγος Πεσματζόγλου με 3.000 προσκεκλημένους και στην γιορτή προς τιμή των ξένων δημοσιογράφων. Το *Σκριπ* μεταξύ άλλων ενημερώνει για την βραδινή παράσταση «Ηλέκτρα» του Σοφοκλή και για το γεύμα του κ. Σκουζέ προς τιμή των ξένων αθλητών και επισκεπτών. Παρά το μεγάλο αριθμό γιορτών και δεξιώσεων το *Σκριπ* μετά το τέλος των αγώνων κάνοντας την αποτίμησή του και αφού επαινεί τις δεξιώσεις οι οποίες έγιναν, σχολιάζει ότι θα έπρεπε να είναι περισσότερες ώστε «να μη παρήρχετο ημέρα, καθήν οι ξένοι μας να μην ετύγχανον μιας περιποιήσεως» (εφ. *Εμπρός*, 18.04.1906: 2,4, 19.04.1906: 4, 21.04.1906: 2 και εφ. *Σκριπ*, 19.04.1906: 3, 20.04.1906: 4, 21.04.1906: 1).

Οι αναφορές των εφημερίδων αποδεικνύουν ότι οι αγώνες δεν ήταν μόνο μία αθλητική διοργάνωση, αλλά περιλάμβαναν ένα πλήθος πολιτιστικών δράσεων και εορταστικών εκδηλώσεων. Η αρχαιότητα σε μία αρμονική συνύπαρξη με τη νεωτερικότητα και με τη βασιλική εξουσία πάντοτε παρούσα να επιβεβαιώνει και να αναπαράγει την εξουσία της. Η αστική τάξη που ανέλαβε τη διοργάνωση συμπεριέλαβε στο πρόγραμμα των εορτών τις εκδηλώσεις εκείνες με τις οποίες συνήθιζε να εμπλουτίζει τον ελεύθερο χρόνο της. Εκτός αυτού και στο ιδιωτικό πεδίο η αστική τάξη ήταν αυτή που διοργάνωσε τις δεξιώσεις και τις ιδιωτικές γιορτές, προκειμένου να συγχρωτιστεί με τους αστούς ομογενείς που είχαν έρθει στην Αθήνα αλλά και με τους ξένους επισκέπτες.

5.2 Οι Ολυμπιακοί Αγώνες και οι Ιδεολογικές τους Συντεταγμένες

Εκτός από τα άρθρα που αναφέρονται στην προετοιμασία της πόλης για τους αγώνες ένα μέρος των άρθρων αντικατοπτρίζει το ιδεολογικό τους πλαίσιο. Σύμφωνα με αυτό, παράγεται μία εξιδανικευμένη εικόνα για την αρχαιότητα και τους αρχαίους Ολυμπιακούς αγώνες που είχε τις ρίζες της στην ευρωπαϊκή αρχαιολατρία και στον Winckelmann που ανέδειξε την

αρχαία ελληνική τέχνη σε ανυπέρβλητο αισθητικό και ηθικό πρότυπο (Κόκκινος, 2004: 125). Η ανακάλυψη της αρχαίας Ολυμπίας, σύμβολο του κλασσικού ιδεώδους, συνδυασμού σωματικής και πνευματικής τελειότητας είχε δώσει αφορμή για δημοσιεύματα που αναπαρήγαγαν την εικόνα αυτή. Το ίδιο και τα δημοσιεύματα με αφορμή την αναβίωση των Ολυμπιακών αγώνων, τα οποία εκτός από την εξιδανικευμένη εικόνα της αρχαιότητας αναπαράγουν και τη συνέχεια των αγώνων στο χρόνο και την επιστροφή τους στη χώρα που τους γέννησε, επιχείρημα στο οποίο κατά βάση στηρίχτηκε και η πρόταση για μόνιμη τέλεση των αγώνων στην Ελλάδα (Κουλούρη, 2004α: 15-17).

Ακόμη μέσα από τα άρθρα των εφημερίδων παρακολουθούμε τη σύνδεση εθνικής ιδέας και αθλητικής κουλτούρας. Στο πλαίσιο των αγώνων ο αθλητής με τα εθνικά χρώματα χάνει την ατομικότητά του και γίνεται στρατιώτης της πατρίδας και σύμβολο του έθνους του. Η νίκη και η ατομική του διάκριση μετατρέπεται σε συμβολικό ισοδύναμο του συλλογικού σφρίγγους, της βιολογικής και πολιτιστικής ακμής του έθνους του. Παράλληλα μέσω των αισθημάτων συλλογικότητας και εθνικής υπερηφάνειας τα μέρη του εθνικού σώματος ομογενοποιούνται, ξεχνούν τις διαφορές τους και συγκροτούν τη φαντασιακή κοινότητα του έθνους (Κόκκινος, 2004: 133).

5.2.1 Η Εξιδανίκευση της Αρχαιότητας

Το ιδεολογικό πλαίσιο των αγώνων θα τεθεί με τον επίσημο λόγο του Διαδόχου προς τα μέλη όλων των επιτροπών. Ο λόγος του Διαδόχου δημοσιεύεται και στις δύο εφημερίδες στις 27 Οκτωβρίου. Εκεί γίνεται αναφορά στην ελληνικότητα των αγώνων, τη σύνδεση τους με τους αρχαίους αγώνες, καθώς και στην πολιτισμική προσφορά των Ελλήνων στους άλλους λαούς που σήμερα ασχολούνται με τη γυμναστική. Μεταξύ άλλων αναφέρει, «ευρισκόμενοι εν ταις παραμοναίς της δευτέρας εν Αθήναις Ολυμπιάδος, δεν δικαιούμεθα να λησμονήσωμεν, ότι η έννοια των αγώνων είναι καθαρώς ελληνική και ότι η άριστη αυτών άνθησις συνδέεται προς το όνομα της Ολυμπίας», ενώ όλα τα κράτη που ασχολούνται με τη γυμναστική «ανωμολογούν εαυτούς, μετά δικαίας ευγνωμοσύνης μαθητάς των αρχαίων ελλήνων» και αναφερόμενος στο Παναθηναϊκό στάδιο αναφέρει ότι «το στάδιον δεικνύει τον αδιάσπαστον σύνδεσμον του αρχαίου ελληνικού κόσμου προς το νέον...» (εφ. *Εμπρός* και *Σκριπ*, 27.10.1905: 1).

Την παραμονή των αγώνων το *Σκριπ* με άρθρο που τιτλοφορείται « Η μεγάλη μέρα» αναφέρεται στον ήλιο των Αθηνών και το κλαδί της ελιάς που θα μεταλαμπαδεύσει στον

κόσμο τον πολιτισμό και την ειρήνη, « ο ήλιος των Αθηνών θα χαιρετίσει αύριον υπερηφάνως την πόλιν του φωτός του κλέους και των αναμνήσεων» και θα θυμηθεί πως στα βάθη των αιώνων στα ίδια μέρη χρύσωνε με τις ακτίνες του τα κλαδιά της Αττικής ελιάς με τα οποία οι πατέρες του πολιτισμού στεφάνωσαν τους πρώτους δοξασμένους νικητές. Και η ελιά αυτή δεν μαράθηκε, και ας πέρασαν αιώνες και σκίασαν θύελλες το αρχαίο φως, η δόξα παρέμεινε άφθαρτη ώστε να χαρίσει δοξασμένες μέρες στους ανθρώπους που τη δημιούργησαν και να προσφέρει στον κόσμο τον πολιτισμό και την ειρήνη (εφ. *Σκριπ*, 08.04.1906: 1).

Το *Σκριπ* συνεχίζει με άρθρο που αναφέρεται στο Παναθηναϊκό στάδιο με τον τίτλο «Λευκό θαύμα» και αναφέρεται σε αυτό λέγοντας, «η υφήλιος δεν έχει μεταξύ των θαυμάτων του πολιτισμού της να επιδείξη άλλο μεγαλούργημα ιδέας, τέχνης και μαρμάρου, πλην αυτού του αιωνίου τεμένους του πολιτισμού» και συνεχίζει σε άλλο άρθρο με τίτλο «Καλώς ήλθον» καλωσορίζοντας τους ξένους αθλητές τους χαρακτηρίζει «ευγενείς», γιατί ήρθαν να πάρουν μέρος σε αγώνες με ιδιαίτερη σημασία, καθώς «οι αγώνες του Παναθηναϊκού σταδίου ενέχουν και άλλην έννοιαν υψηλοτέραν και ιεροτέραν: την έννοιαν ότι τελούνται επί της πατρίδος των...» και δεν είναι ένας απλός αγώνας αλλά «είναι συγχρόνως αγών και προσκύνημα η πράξις των: προσκύνημα προς μίαν αιωνιότητα του ευγενούς και του τελείου...» και καταλήγει ότι η βράβευσή τους εδώ θα έχει μεγαλύτερη αξία γιατί «η ελαία των θα είναι εδώ ιερωτέρα και η τιμή μεγαλειτέρα» (εφ. *Σκριπ*, 08.04.1906: 1).

Το *Εμπρός* την ίδια μέρα δημοσιεύει κείμενο του Τίμου Μωραϊτίνη με τίτλο «Εις την ιεράν άλτιν». Το κείμενο έχει τη μορφή του ρεπορτάζ παραμονές των αρχαίων Ολυμπιακών αγώνων. Στο πρώτο μέρος γίνεται μία λογοτεχνική περιγραφή του ναού του Ολυμπίου Διός και του γύρω χώρου. Στο δεύτερο μέρος μέσα από την υποτιθέμενη πραγματικότητα των αρχαίων αγώνων στηλιτεύονται όλα τα κακώς κείμενα των σύγχρονων αγώνων. Οι πωλητές που έχουν συγκεντρωθεί πουλάνε τα είδη τους σε εξευτελιστικές τιμές, οι αθλητές μπορούν να φάνε στα εστιατόρια δωρεάν, το στάδιο και ο ναός αστράφτουν χωρίς σκόνη, ενώ εισιτήρια για το στάδιο δεν υπάρχουν και αν κάποιος τολμήσει να παρανομήσει πουλώντας εισιτήρια συλλαμβάνεται (εφ. *Εμπρός*, 08.04.1906: 1).

Την επόμενη μέρα το *Εμπρός* με ένα άρθρο γνώμης με τίτλο «Η έναρξις των αγώνων» αναφέρεται στους αγώνες ως «μίαν από τας ευγενεστέρας εφευρέσεις του αρχαίου πνεύματος» και συνεχίζει ανεβάζοντάς τους ακόμη πιο ψηλά χαρακτηρίζοντάς τους όχι μόνο αναβίωση του αρχαίου Ελληνισμού, αλλά και ως «ανάστασιν ενός μεγάλου πολιτισμού,

όστις μέχρι τούδε δεν είχε εννοηθή και όστις από του έκτου αιώνα μ.Χ. αφότου τα μαντεία εσίγησαν και εκλείσθησαν αι παλαιίστραι, ωχράς μόνο ανταυγείας της λάμψεως αυτού ανέδωκεν εις τον κόσμον. Διότι η αλκή και το πνεύμα δύο απαραίτητα στοιχεία προς σύστασιν του τελείου, εβάδιζαν εφεξής κεχωρησμένως». Επίσης κατά την περιγραφή της έναρξης των αγώνων αφιερώνει ένα μέρος στο Παναθηναϊκό στάδιο, λέγοντας πως « το τόσο μεγαλοπρεπές και τόσο μοναδικόν εις την υφήλιον εφάινετο αληθώς στενόν δια να περιλάβη την ιδέαν την οποίαν εσυμβόλιζεν εκ κληρονομιάς ιεράς της σεπτής αρχαιότητας» (εφ. *Εμπρός*, 09.04.1906: 1, 10.04.1906: 2).

Κάποιες φορές μέσα από τα άρθρα των εφημερίδων, ενώ εξιδανικεύεται η αρχαιότητα και ο αθλητισμός γίνεται κριτική στον σύγχρονο τρόπο ζωής των καφενείων, των συγκεντρώσεων, των αφαιριστηρίων αλλά και στα νεωτερικά αθλήματα. Το *Εμπρός* δημοσιεύει άρθρο του Πολύδωρου Χατζηδημητρίου με τίτλο «Οι πρώτοι αγώνες εν των σταδίων και αι παιδιαί», όπου γράφει χαρακτηριστικά, «Σήμερον το απόγευμα αρχίζουν οι πραγματικοί αγώνες εν τω Παναθηναϊκώ σταδίω, οι αγώνες οι οποίοι μας φέρουν εις την δοξασμένην εποχήν των αθανάτων προγόνων μας οι αγώνες τέλος εκείνοι οι οποίοι και μόνο έχουν τη θέσιν των εν τω καλλιμάρμαρω τούτω ιερών» και αφού κάνει μία κριτική στη γυμναστική και στα νεωτερικά αθλήματα (τέννις, ποδηλασία, ποδόσφαιρο) τονίζει ότι δεν έχουν καμία θέση «εις την μεγίστην των εορτών». Αντίθετα, «ο δρόμος, το άλμα, ο δίσκος, το λιθάρι, το ακόντιον» είναι τα «ιερά αγωνίσματα». Χωρίς ωστόσο να αποκλείονται τα άλλα αγωνίσματα, προσθέτει ότι μπορούν να γίνουν και «αγώνες σφαιριστηρίου και να βραβευθή ο θαυμαζόμενος της νεωτέρας ζωής ή η περί μία βαλς δεινότης του αχυρόχρου ανθρωπίσκου των σαλονίων» και τέλος εφιστά την προσοχή «προλάβετε την εισβολήν πάσης διαφθοράς, τον στιγματισμόν της αστιγμάτου και παλλεύκου Ιδέας» (εφ. *Εμπρός*, 12.04.1906: 3) ενώ και ο «*Pol Arkas*» σε άρθρο με τίτλο «Πρόχειρον συμπέρασμα», αφού περιγράφει τη συνάντηση και τη συνομιλία με έναν Άγγλο δημοσιογράφο καταλήγει ότι θα ήταν κρίμα μια τέτοια φύση και ένα τέτοιο στάδιο «να το απολαμβάνουν εξακολουθητικώς αρχιτεμπέληδες, σακκουλέδες πνιγόμενοι μέσα εις τας ασφυκτικάς ατμόσφαιρας των καφενείων και των ζυθοποιείων, ακίνητοι, πλαδαροί, σαρδανάπαλοι» (εφ. *Εμπρός*, 14.04.1906: 3).

Πολλές φορές στις εφημερίδες παρουσιάζονται άρθρα και εικόνες-αναπαραστάσεις που αναφέρονται στους αρχαίους αγώνες, στο αρχαίο θέατρο και στην αρχαία Ολυμπία, με κείμενα και τίτλους κάτω από τις φωτογραφίες που παραπέμπουν στο θαυμασμό και στην εξιδανίκευση. Το *Σκριπ* την πρώτη μέρα των αγώνων στην πρώτη σελίδα δημοσιεύει εικόνα

με τη φανταστική αναπαράσταση του «Ολυμπιονίκη νικών εις το αγώνισμα του ενόπλου δρόμου» με τίτλο «από την αρχαίαν Ολυμπιακήν δόξαν», ενώ δίπλα παραθέτει άρθρο με τίτλο «Το αρχαίον στάδιον – Πως ήτον εις τους παλαιούς χρόνους» και στη δεύτερη σελίδα δημοσιεύει άρθρο για την ιστορία των αγώνων με τίτλο « Η μεγάλη εθνική μας δόξα - Προ είκοσι οκτώ αιώνων – Πως ετελούντο οι αγώνες – Όλη η λαμπρά ιστορία των». Η επόμενη εικόνα-αναπαράσταση που φιλοξενεί το *Σκριπ* στην πρώτη του σελίδα είναι της αρχαίας Ολυμπίας με τίτλο «Η Ολυμπία: Το εξάισιον κάλλος του ένδοξου τόπου, ως είχε κατά την αρχαιότητα» ενώ με αφορμή την παράσταση «Οιδίπους Τύρρανος» δημοσιεύει φανταστική αναπαράσταση του Διονυσιακού Θεάτρου με τίτλο «Εικόνες από το αρχαίον μεγαλείον» και την άλλη μέρα σε σχόλια για την παράσταση δίνει τον τίτλο «Το έξοχον θέαμα του αρχαίου κάλλους». Την τελευταία μέρα των αγώνων επαναδημοσιεύει την εικόνα του αθλητή που είχε δημοσιεύσει την πρώτη μέρα με τίτλο «Από το μεγαλείον των αρχαίων αγώνων» (εφ. *Σκριπ*, 09.04.1906: 1,2,3, 13.04.1906: 1, 16.04.1906: 1, 19.04.1906: 1)

Το *Εμπρός* ξεκινά και αυτό την πρώτη μέρα των αγώνων δημοσιεύοντας μία ιστορική επισκόπηση του ιστορικού, συγγραφέα και υφηγητή του Πανεπιστημίου Αθηνών Γεωργίου Κρέμου, με τίτλο «Οι Ολυμπιακοί αγώνες – Τι ήσαν άλλοτε και πως ετελούντο – Μία ιστορική επισκόπησις – Πόθεν το όνομά των». Με αφορμή την εμφάνιση των Δανίδων γυμναστριών, δημοσιεύει κείμενο του Πολύδωρου Χατζηδημητρίου, με τίτλο «Αι γυναίκες εις την κονίστραν – Ας δούμε τι έκαναν κατά την αρχαιότητα». Μία μέρα πριν τη διεξαγωγή του μαραθωνίου δημοσιεύει χρονογράφημα του Τίμου Μωραϊτίνη με τίτλο «Η νίκη» που μεταφέρει με λογοτεχνικό τρόπο την αναγγελία της νίκης στη μάχη του Μαραθώνα, θέλοντας να κάνει παραλληλισμούς με το αγώνισμα του Μαραθωνίου που διεξάγεται την ίδια μέρα. Επίσης, την ίδια μέρα σε ανυπόγραφο κείμενο με τίτλο «Ο μαραθώνειος» ο συντάκτης προσπαθώντας να τον συνδέσει με την αρχαιότητα αναφέρει, «ο δρόμος και παρά τοις αρχαίοις ήτο το κράτιστον των αγωνισμάτων, ο δε νικητής αυτού έδιδε το όνομά του εις την Ολυμπιάδα» (εφ. *Εμπρός*, 09.04.1906: 5, 14.04.1906: 3, 18.04.1906: 1,3).

Οι συχνές αναφορές στο εξιδανικευμένη αρχαιότητα σκοπό έχουν να αναδείξουν την πολιτισμική προσφορά της Ελλάδας στους άλλους λαούς, αλλά και να αποδείξουν το μεγαλείο των ένδοξων προγόνων. Με κείμενα και εικόνες ανασυνθέτουν και αναπαριστούν το παρελθόν, στοχεύοντας στην ιστορική μνήμη που ταυτίζεται σταδιακά με την εθνική ταυτότητα. Η εξιδανικευτική αυτή προσέγγιση εξάλλου έρχεται σε αντιπαράβολή με κάθετι ξενόφερτο και νεωτερικό που αντιμετωπίζεται καχύποπτα και υποτιμητικά. Οι εθνικιστικές

αυτές ιδεολογικές παράμετροι στο λόγο των εφημερίδων σκοπό έχουν να ενισχύσουν την εθνική υπερηφάνεια, η οποία είχε υποστεί ένα ισχυρό χτύπημα ενώ θα βοηθήσουν στη δόμηση της εθνικής ταυτότητας. Μέσα από τα ιδεώδη των αρχαίων Ελλήνων θα πραγματοποιηθεί η αναγέννηση του έθνους και θα αποδειχθεί η οργανική σύνδεση των σύγχρονων αγώνων με τους αρχαίους, που θα αποτελέσει το κυριότερο επιχείρημα για την μόνιμη τέλεση των αγώνων στην Ελλάδα.

5.2.2 Το Αθλητικό Ιδεώδες και η Εθνική Ιδέα

Όπως αναφέραμε και πιο πάνω, ο λόγος του Διαδόχου στις 27 Οκτωβρίου θέτει το ιδεολογικό πλαίσιο των αγώνων, την ελληνικότητά τους και τη συνέχειά τους στο χρόνο. Οι σύγχρονοι αγώνες αναδεικνύουν τους Έλληνες κοινωνούς με τα άλλα έθνη στα ίδια ιδεώδη της ειρήνης, του πολιτισμού και της προόδου, ώστε όλοι μαζί «να αναδειχθώσι ως συντελεσταί της επί τα πρόσω πορείας της ανθρωπότητας» και ονομάζοντας τους Ολυμπιακούς αγώνες «κολυμβήθραν της εθνικής ημών αναγεννήσεως», τους δίνει μία ιδιότητα που μετά το 1897 αναζητεί όλο το έθνος, την αναγέννησή του και την ευρωπαϊκή του πορεία (εφ. *Εμπρός* και *Σκριπ*, 27.10.1905: 1,2). Στο ίδιο πλαίσιο το *Σκριπ* την ημέρα έναρξης των αγώνων διαπιστώνει ότι «εις τους αγώνες τούτους είχε καταφύγει πάντοτε η εθνική ψυχή μας και εν μέσω των κλειδώνων οίτινες εσπάρασσον το Έθνος μας [...] ήσαν η αιθαλής εγγύησις της εθνικής ημών αναβιώσεως» (εφ. *Σκριπ*, 09.04.1906: 1).

Την παραμονή της έναρξης των αγώνων το *Σκριπ* δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Τιμή και δόξα», στο οποίο αναδεικνύει τη σημασία της συμμετοχής του υπόδουλου ελληνισμού:

«τιμή και δόξα εις τους υποδούλους αθλητάς και επισκέπτας, τιμή και δόξα ιδιαίτερα εις αυτούς, τους αντιπροσωπεύοντας δια της παρουσίας των και δια της συμμετοχής των του Έθνους μας το μεγαλείον. Αλλά η νίκη επί του σταδίου δεν είνε η μόνη και η τελική μας βλέψις [...] δια τους Έλληνας η αληθής και η μεγάλη νίκη είναι ήδη κεκτημένη. Είναι η τιμή ότι επί των αρχαίων μας τροπαίων επανιδρύσαμεν την δόξαν του αιώνιου πολιτισμού και ότι το Έθνος μας μέγα ως τότε και ευγενές ως άλλοτε συμμετέχει ολόκληρον [...]» (εφ. *Σκριπ*, 08.04.1906: 1).

Όταν οι πρώτες νίκες είναι γεγονός (του Γεωργίου Ορφανίδη στο ελεύθερο περίστροφο και της ελληνικής λέμβου) μετατρέπονται σε εθνικές νίκες. Το *Σκριπ* βάζει τίτλο «Δόξα εις τους Έλληνας» και συνδέει τις νίκες του σταδίου με την πολεμική ικανότητα του έθνους. Με έκδηλη εθνικιστική διάθεση συσχετίζει τη νίκη του Ορφανίδη στο όπλο με την πολεμική

ετοιμότητα και τις νίκες στο Μακεδονικό έδαφος, ενώ τη νίκη της λέμβου με την πολεμική ετοιμότητα του ελληνικού ναυτικού και διαπιστώνει στο τέλος του άρθρου «η νίκη του Ορφανίδου και της «Όλγας» δεν είναι μόνον ιδικαί των ούτε μόνον ελληνικαί: είναι εθνικαί». Την ίδια μέρα το *Εμπρός*, παρόλο που θεωρεί ότι σημασία έχει η γενικότερη επιτυχία των αγώνων αναφέρει, «Τιμή εις τους νικητάς των αγώνων τούτων, οίτινες δια της υπεροχής των δοξάζουσιν την πατρίδαν των. Ιδιαίτερος κάθε έκαστος Έλλην αισθάνεται ευγνωμοσύνην προς τους δύο εκλεκτούς ομοφύλους του, οίτινες προσέφερον εις την κατεπονημένην ψυχήν του Έθνους την συγκίνησιν μίας νίκης» (εφ. *Εμπρός*, 12.04.1906: 1 και εφ. *Σκριπ*, 13.04.1906: 1).

Οι αθλητικές επιτυχίες μετατρέπονται σε συμβολικές νίκες, ενισχύοντας την εθνική αυτοπεποίθηση, λειτουργώντας αντισταθμιστικά ως προς το περιορισμένο μέγεθος της χώρας και βοηθώντας στην ενοποίηση του εθνικού σώματος. Το *Σκριπ* αναφέρει χαρακτηριστικά:

«αι ελληνικαί νίκαι εις τον ευγενή και τον αναίμακτον πόλεμον των εθνών της γης, τον συναπτόμενον εις την κονίστραν του Σταδίου, εκάλυψαν με δόξα το ελληνικό όνομα και ικανοποίησαν ευρύτατα την εθνικήν φιλοτιμίαν μας. Απέδειξαν έως τώρα ότι εάν είμεθα μικροί ως κράτος είμεθα μεγάλοι ως λαός, αφού αμφισβητούμεν νικηφόρως τας δάφνας του πολιτισμού εις τα μεγάλα έθνη...Αλλά εάν απέναντι των ξένων λαών είναι μεγάλη η τιμή των νικών μας, είναι ακόμη μεγαλειτέρα και τιμιωτέρα απέναντι του ιδικού μας, και πάσα δόξα ελληνική κερδιζόμενη εις το έδαφος των Αθηνών, είναι δόξα του Έθνους ολοκλήρου. Ελευθέρα και αλύτρωτος Ελλάς αφομοιώθησαν ήδη εν τη δόξη και η ελληνική σημαία κηρύττουσα τον θρίαμβον από τας επάλξεις του Σταδίου, ήνωσε υπό τας χαρμοσύνους πτυχάς της αμφοτέρας τας πατρίδας εις μίαν και μεγάλην. Ιδού η πανηγυρική σημασία της προχθεσινής τριπλής νίκης του Σταδίου, ο πανελληνισμός συνησπισμένος και νικών απέναντι του κόσμου» (εφ. *Σκριπ*, 15.04.1906: 1).

Σε άλλο άρθρο, όπου θριαμβολογεί για τη νίκη του Γεωργαντά, ανακαλύπτει σε αυτόν όλα τα χαρακτηριστικά της ελληνικής φυλής, «ο θρίαμβος του λιθοβόλου μας είναι θρίαμβος της ιστορίας, των αγώνων μας και συμβολίζει την διαιώνισιν των ευγενέστερων φυσικών αρετών μας. Ολίγον κατ' ολίγον επανέρχονται εις την αναβίωσιν τα αρχαία κλέη, της ελληνικής φύσεως και του ελληνικού χαρακτήρος και τα τέκνα της ελληνικής πατρίδος έρχονται το ένα μετά το άλλο να μαρτυρήσουν την αλήθεια της αθανασίας της φυλής μας δια των σποραδικών αυτών ενδείξεων» (εφ. *Σκριπ*, 15.04.1906: 1).

Καθώς οι μέρες προχωρούν και καταγράφονται και άλλες νίκες, το κύρος του έθνους γίνεται μετρήσιμο και αξιολογήσιμο. Όταν οι νίκες των Ελλήνων αθλητών έχουν φτάσει τις οκτώ το *Σκριπ* γράφει: «Υπερτερούμεν μέχρι τούδε όλων των εθνών εις τους Ολυμπιακούς θριάμβους. Έχωμεν υπέρ ημών οκτώ εν όλω δόξας εν διαστήματι τεσσάρων ημερών...και οι Αμερικανοί ακόμη οι αήττητοι έρχονται κατόπιν μας». Στις 21 Απριλίου, όταν οι αγώνες έχουν φτάσει στο τέλος τους, η ίδια εφημερίδα, αφού ενημερώνει ότι σύμφωνα με πληροφορίες οι ελληνικές νίκες ανέρχονται σε 42 γεγονός που κατατάσσει την Ελλάδα δεύτερη σε αριθμό νικών, με εθνικιστική έξαρση διαπιστώνει:

«όλα τα άλλα έθνη έρχονται κατόπιν μας. Μικροί ημείς εις την ισχύν εθαυματουργήσαμεν εις την αρετήν. Αντηγωνίσθημεν προς γίγαντας και ελάβομεν την νίκην του Δαβίδ» για να καταλήξει στο θέμα της μόνιμης τέλεσης των αγώνων «δια των επιτυχιών μας τούτων εδικαιώσαμεν απέναντι του κόσμου την αξίωσιν του να αναστηλώσωμεν τους Ολυμπιακούς επί της χώρας μας και να προσκαλώμεν εις αυτούς τα έθνη. Απεδείξαμεν δευτέραν φοράν ήδη ότι είμεθα άξιοι της τιμής να συνεχίσωμεν την δόξαν των μεγάλων μας προγόνων και να δεχόμεθα τον σεβασμό του κόσμου προς τον αθλητισμό μας» (εφ. *Σκριπ*. 16.04.1906: 1, 21.04.1906: 1).

Τα δημοσιεύματα των εφημερίδων αναδεικνύουν την εθνική διάσταση των αγώνων. Παρά τον διεθνή χαρακτήρα τους οι αγώνες δομήθηκαν στη βάση του εθνικού διαχωρισμού. Οι αθλητές που συμμετείχαν στους αγώνες έχαναν την ατομικότητά τους και θεωρούνταν εκπρόσωποι του έθνους. Το στάδιο αποτελούσε ένα επιπλέον πεδίο συμβολικής εθνικής αντιπαράθεσης σε μία περίοδο έξαρσης των εθνικισμών και των εθνικιστικών ιδεολογιών. Οι νίκες στο στάδιο ήταν η ευκαιρία κάθε έθνους να αποδείξει αναίμακτα τη μαχητικότητα και τη δυναμική του. Για την Ελλάδα οι νίκες αποτελούσαν την επιβεβαίωση των ικανοτήτων της φυλής, ως κληρονομιάς των προγόνων, αλλά και απόδειξη της αξίας του έθνους απέναντι σε άλλα μεγαλύτερα και δυνατότερα έθνη. Κυρίως, όμως, ήταν μία απόδειξη ότι οι Έλληνες δικαιούνται να διοργανώνουν τους αγώνες όχι μόνο γιατί είναι οι αγώνες των προγόνων τους, αλλά και γιατί αξίζουν τον σεβασμό όλων για τα αθλητικά τους επιτεύγματα.

5.2.3 Η Συνέχεια των Αγώνων και η Μόνιμη Τέλεσή τους στην Ελλάδα

Το θέμα της μόνιμης τέλεσης των αγώνων στην Ελλάδα επανέρχεται πολλές φορές στα άρθρα των εφημερίδων, συνδέοντάς το άλλοτε με τη συνέχεια των αγώνων, άλλοτε με την επιτυχία της διοργάνωσης και άλλοτε με τις νίκες των Ελλήνων αθλητών. Το θέμα αυτό

φαίνεται να αποτελεί κεντρικό ζήτημα για τις εφημερίδες, ακόμα και όταν δεν διατυπώνεται ξεκάθαρα, ενώ μετά την διεξαγωγή τους εμφανίζονται σχόλια για την αρνητική στάση της Διεθνούς Επιτροπής απέναντι στο θέμα αυτό.

Το ιδεολόγημα της αθλητικής συνέχειας από τους αρχαίους χρόνους έως τους σύγχρονους διατυπώνεται από το Διάδοχο και μεταφέρεται από τις εφημερίδες ανακαλύπτοντας τον αθλητισμό ακόμη και στην περίοδο της Τουρκοκρατίας, «το πνεύμα του αγώνος και του στεφάνου είχε διεισδύσει επί τοσούτον εις τα ελληνικά ήθη και τον ελληνικόν βίον ώστε και αυτοί οι πολυώδυνοι χρόνοι της δουλείας δεν απέσβεσαν εκ των έξεων του έθνους την αγάπην προς την αγωνιστικήν». Είναι η ίδια ιδεολογική φόρμα που καταγράφεται για πρώτη φορά επίσημα και συστηματικά λίγα χρόνια αργότερα το 1927 στο σύγγραμμα του Παυλίνη⁸ για τη σωματική άσκηση (Κουλούρη, 2004α: 26). Αφού δομεί στο λόγο του την πορεία της σωματικής άσκησης και των αγώνων μέχρι την τωρινή διοργάνωση, αναφέρεται στο Παναθηναϊκό στάδιο και στην Αθήνα «ως ο κατεξοχήν τόπος εν ω ηδύνατο να επιτυγχάνωσιν αγώνες διεθνείς τελούμενοι περιοδικώς». Στη συνέχεια, αναφέρεται στο διεθνή χαρακτήρα των αγώνων «ων θέλει παρουσιάζει ημάς ανά τετραετίαν εις τα όμματα των νεωτέρων ως αδελφούς ισοτίμους των νέων λαών». Η περιοδικότητα και η ανά τετραετία τέλεση των αγώνων στην Ελλάδα παρουσιάζεται με σιγουριά μετά την παραδοχή για την ελληνικότητα της έννοιας των αγώνων και τη συνέχεια αυτής στο χρόνο (εφ. *Εμπρός* και *Σκριπ*, 27.10.1905: 1,2). Στο ίδιο κλίμα το *Εμπρός* την επομένη της έναρξης των αγώνων με σιγουριά αναφέρεται στην ανά τετραετία τέλεση αγώνων στο στάδιο:

«Η Ελλάς άνοιξε πράγματι χθες, ως ετόνισε ο Διάδοχος εν τη προσφωνήσει Αυτού, τας αγκάλας της και υπεδέχθη, όσων ηδύνατο λαμπρότερον τους αριστείς της φυσικής αγωγής. Οι νεαροί και εύσωμοι αθληταί θα διεκδικήσωσι το έπαθλον της νίκης εις τον χώρον εκείνον, όστις δεν είνε ξένος προς τοιούτους θριάμβους. [...] Εις τον ευρύν δε και πάλλευκον τούτον περίβολον, ως είναι η ιδέα, ήτις ωθεί τους διαγωνιζομένους, θα προσέρχωνται κατά τετραετίαν ολοκλήρου του κόσμου οι αθληταί και θα λαμβάνωσι μετά την νίκην τον κλάδον της ελαίας, σύμβολον της ιδίας υπεροχής, αλλά και της παγκοσμίου ειρήνης και αδελφώσεως»

8. Ο Ευάγγελος Παυλίνης (1887-1953) εργάστηκε αρχικώς ως γυμναστής και αργότερα ως γενικός επιθεωρητής της γυμναστικής. Ίδρυσε την εταιρεία Γυμναστικών μελετών, εξέδωσε το περιοδικό *Ελληνική αγωγή* και σειρά συγγραμμάτων για τη γυμναστική. Το 1927 εκδίδει το έργο του *Ιστορία της Γυμναστικής*, την πρώτη συνθετική απόπειρα για μία εθνική ιστορία της σωματικής άσκησης όπου πρότυπο θεωρεί την κλασσική αρχαιότητα. Το έργο του αυτό επανεκδίδεται το 1953 από τον Οργανισμό Εκδόσεως Σχολικών Βιβλίων.

για να προσθέσει την επόμενη μέρα και τις προσδοκίες από την επαναλαμβανόμενη διοργάνωση:

«η επιτυχία των εορτών τούτων προσθέτει μέγα κεφάλαιο τιμής εις την υπόληψιν της Ελλάδος και ανοίγει ευρείαν οδόν εις το μέλλον αυτής. Αι Αθήναι ως διεθνές κέντρον της ανά τετραετίας τελέσεως των Ολυμπιακών αγώνων θα προσελκύση διά του χρόνου την προσοχήν και το ενδιαφέρον ολοκλήρου του κόσμου» (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 1 και 11.04.1906: 1).

Στο ίδιο θέμα αναφέρεται το *Εμπρός* και στις 12 Απριλίου, όπου επισημαίνει τη σημασία της γενικότερης επιτυχίας των αγώνων παράγοντας που θα κρίνει και την μόνιμη τέλεσή τους στην Ελλάδα, καθώς όπως αναφέρει είμαστε «ιδρυταί και οικοδεσπότες του Σταδίου» :

«Αλλά δεν πρέπει να λησμονήσωμεν μέχρι τέλους, ότι ημείς δεν κρινόμεθα ήδη ως αθληταί. Δίδομεν εξετάσεις απέναντι του κόσμου, εάν ο πολιτισμός μας είνε αρκούντως προηγμένος, ώστε το έδαφος ημών να χρησιμεύση ως διεθνής παλαίστρα. Νομίζομεν δε ότι υπό την έποψιν ταύτην ενίκησαμεν νίκη ήτις θα έχη μεγάλη επιρροήν επί του μέλλοντος της Ελλάδος» (εφ. *Εμπρός*, 12.04.1906: 1).

Μετά από λίγες μέρες, όταν οι νίκες των Ελλήνων αθλητών είναι περισσότερες και θεωρώντας την επιτυχία της διοργάνωσης δεδομένη, επισημαίνει τη σημασία της συστηματικής γύμνασης, ώστε οι Έλληνες αθλητές να λειτουργούν ως κίνητρο ανταγωνισμού στους υπόλοιπους αθλητές:

«αλλά οι αγώνες ούτοι τελούμενοι εν Ελλάδι δεν υπάρχει καμμία αμφιβολία ότι θα εξασφαλίσωσιν εις την χώραν μετά της ηθικής ενισχύσεως και οικονομικήν ευρωστίαν. Δια τούτο και η σημερινή επιτυχία αυτών αποτελεί την μεγαλειτέραν εγγύησιν ότι αι Αθήναι θ' αποβώσιν έδρα μόνιμος και το Παναθηναϊκόν Στάδιον το διαρκές ανά τετραετίαν εντευκτήριον της παγκοσμίου αθλητικής κινήσεως και αι διεθνείς εορταί και πανηγύρεις εις των σημαντικωτέρων πόρων της χώρας. Θα είναι δε τόσω μάλλον προσφιλέστεραι εις τους ξένους αι Αθήναι, όσω περισσότεροι και όσω επιφοβώτεροι θα είναι οι Έλληνες αθληταί προς τους οποίους θα διαμφισβητήσωσι την νίκην» (εφ. *Εμπρός*, 17.04.1906: 1).

Μετά την ήττα στο Μαραθώνιο το *Εμπρός* προκρίνει και πάλι το θέμα της επιτυχίας των αγώνων ενώ βρίσκει ευκαιρία να κάνει μία νύξη για τη άρνηση της ΔΟΕ:

«Η Ελλάς δεν έχει επί του παρόντος ανάγκην της νίκης του Μαραθωνείου. [...] Αρκεί ότι εκέρδισεν εις το ζήτημα της ευπροσώπου παραστάσεως και της επιτυχίας εν γένει

των Ολυμπιακών αγώνων...εκείνοι δε οίτινες ημφισβήτησαν και αμφισβητούσιν ακόμη προς ημάς το αποκλειστικόν προνόμιον της ανά τετραετίαν τελέσεως διεθνών αγώνων, θα ευρεθώσιν εις δυσχερήν θέσιν, εάν θελήσωσι να συγκρίνωσι τα μέσα των με τα έκτακτα προσόντα τα οποία η Ελλάς επέδειξε κατά την παρελθούσα και κατά την παρούσαν Ολυμπιάδα» και στη συνέχεια αναφέρεται στο στάδιο, στον αθηναϊκό ουρανό, στο ενδιαφέρον των θεατών και στην αίσθηση καθήκοντος των Ελλήνων και τέλος στον ενθουσιασμό των ξένων «δια την επιτυχίαν και την επικράτησιν και παγίωσιν της ιδέας ότι αι Αθήναι έσονται κέντρον του διεθνούς αθλητισμού» (εφ. *Εμπρός*, 19.04.1906: 1).

Μετά το τέλος των αγώνων και με σιγουριά για την επιτυχία της διοργάνωσης η ίδια εφημερίδα κάνοντας λόγο για διορθώσεις και ελλείψεις, στις οποίες είχε αναφερθεί ξανά, επανέρχεται με σχόλια κατά της ΔΟΕ, ενώ στην ουσία επαναλαμβάνει το ιδεολόγημα της διεθνούς συνωμοσίας εναντίον των ελληνικών συμφερόντων και εφιστά την προσοχή:

«εκείνο όπερ θα παγίωσιν πλείοτερον την μόνιμον τέλεσιν των αγώνων τούτων εν Ελλάδι είνε η όσον ένεστιν ανεπίληπτος διεξαγωγή των. Δεν υπάρχει αμφιβολία, ότι εκείνοι οίτινες αμφισβητούσι προς ημάς το δικαίωμα τούτο θα διασπείρωσι δυσαρέστους φήμας και θα παρεμβάλωσιν άπειρα εις το μέλλον εμπόδια. Αλλ' η Ελλάς ερειδομένη εις την επιτυχίαν των αγώνων τούτων, τα φυσικά και ιστορικά αυτής πλεονεκτήματα και εις την βελτίωσιν εις την οποίαν αποβλέπει εις το μέλλον, θα προκηρύσση ανά τετραετίαν την τέλεσιν αυτών με την πεποίθησιν ότι θα προτιμηθή πάσης άλλης χώρας» (εφ. *Εμπρός*, 20.04.1906: 1).

Τα δημοσιεύματα αυτά των εφημερίδων προβάλλουν τα επιχειρήματα εκείνα σύμφωνα με τα οποία η Ελλάδα δικαιούται να αναλάβει τη μόνιμη διεξαγωγή των Ολυμπιακών αγώνων. Η συνέχεια των αγώνων στο χρόνο είναι το βασικό επιχείρημα, γι' αυτό επαναλαμβάνεται και ενισχύεται με σύμβολα και τόπους των αγώνων. Το Παναθηναϊκό στάδιο και η Αθήνα, σύμβολα και εξιδανικευμένοι τόποι των αγώνων προβάλλονται emphatically προκειμένου να αποτελέσουν τους μοναδικούς τόπους όπου τα ιδεώδη του αθλητισμού μπορούν ανά τετραετία να αναβαπτίζονται. Οι εφημερίδες προβάλλουν ακόμη την επιτυχή διεξαγωγή τους, τις νίκες των Ελλήνων αθλητών, τον ενθουσιασμό των ξένων, αλλά και τη γενικότερη στάση των θεατών ως βασικούς λόγους για τους οποίους το αίτημα για μόνιμη ανάληψη των αγώνων από την Ελλάδα πρέπει να πραγματοποιηθεί.

5.3 Οι Πολιτικές Διαστάσεις της Τέλεσης των Αγώνων

Την περίοδο που διεξάγονταν οι αγώνες η κατάσταση στη Μακεδονία χειροτέρευε, ενώ η Ελλάδα βρισκόταν απομονωμένη διπλωματικά και με μειωμένο κύρος. Η συντριβή της στον πόλεμο είχε αποκαλύψει τις αδυναμίες της, ενώ οι γειτονικές χώρες δεν την υπολόγιζαν ούτε ως αντίπαλο αλλά ούτε και ως σύμμαχο. Την άσκηση εξωτερικής πολιτικής και τις διεθνείς σχέσεις της Ελλάδας, ιδιαίτερα μετά το 1897, είχε αναλάβει ουσιαστικά ο βασιλιάς με τις επίσημες και τις ανεπίσημες επαφές του. Ο Γεώργιος, όμως, ήταν απόλυτα αφοσιωμένος στην Αγγλία, η οποία προ πολλού είχε κατορθώσει να καλλιεργήσει φιλικά αισθήματα στον ελληνικό λαό. Το μόνο τρωτό σημείο ήταν οι σχέσεις της Ελλάδας με την Τουρκία, την οποία η Αγγλία θεωρούσε στοιχείο ισορροπίας, αλλά και φραγμό στην επεκτατική πολιτική της Ρωσίας (Χουρμούζη, 1977: 172).

Η επίσκεψη της βασιλικής οικογένειας της Αγγλίας στην Ελλάδα την περίοδο των αγώνων ήταν επόμενο ότι θα είχε και πολιτική χροιά. Οι εφημερίδες προβάλλουν και σχολιάζουν πολιτικά την επίσκεψη, τονίζοντας την αγάπη και τα φιλικά αισθήματα τόσο του ελληνικού λαού απέναντι στο βασιλιά της Αγγλίας, αλλά και το αντίστροφο. Με δημοσιεύματα αναφέρονται στην αποθεωτική υποδοχή, στις εκδηλώσεις συμπάθειας και λατρείας, στην αίγλη που προσδίδει η παρουσία τους στη διοργάνωση, αλλά και τις προσδοκίες για υποστήριξη στα εθνικά θέματα.

Ο βασιλιάς Γεώργιος αναγνωρίζοντας πως οι αγώνες είναι μία καλή ευκαιρία να βρεθεί στο επίκεντρο των εξελίξεων και να ενισχύσει το κύρος του, φροντίζει να τους εκμεταλλευτεί για άλλη μία φορά, ιδιαίτερα τώρα που το πολιτικό σκηνικό είναι ιδιαίτερα ρευστό, επιδιώκοντας ταυτόχρονα την αναθέρμανση των σχέσεών του με τους απλούς πολίτες και τους μεγάλους ηγέτες. Οι αγώνες άλλωστε είναι μία καλή ευκαιρία και για την ανάδειξη του διαδόχου ως προέδρου της επιτροπής και την προβολή του ως χαρισματικού ηγέτη, γεγονός που επιδίωκε μετά το 1900 ο βασιλιάς Γεώργιος (Χατζόπουλος, 2014: 18). Οι εφημερίδες φαίνεται να θεωρούν πως στη συγκυρία αυτή μόνο η βασιλική οικογένεια μπορεί να αναλάβει ηγετικό ρόλο, ώστε να προωθήσει τα συμφέροντα της χώρας. Ταυτόχρονα, αναδεικνύουν τον πρωταγωνιστικό της ρόλο τόσο στη διοργάνωση και την επιτυχία των αγώνων όσο και γενικότερα στην πολιτική ζωή της χώρας, προβάλλοντας τα προσόντα και τις ηγετικές ικανότητες του βασιλιά και του διαδόχου.

5.3.1 Η Σημασία των Αγώνων για την Εξωτερική Πολιτική

Τα δημοσιεύματα μεταφέρουν την άποψη ότι οι Ολυμπιακοί αγώνες είναι μία ευκαιρία, η οποία θα φέρει τη χώρα στο επίκεντρο του διεθνούς ενδιαφέροντος. Η παρουσία του βασιλικού ζεύγους αναπτρώνει τις ελπίδες για αλλαγή στην εξωτερική πολιτική της Αγγλίας προς όφελος της Ελλάδας. Η διαρκής αναφορά στα αισθήματα αγάπης και ευγνωμοσύνης που τρέφει ο ελληνικός λαός προς τον λαό της Αγγλίας και τον μονάρχη της φαντάζουν σαν να επιζητούν εκ νέου την προστασία της χώρας του. Ωστόσο, μία φράση του Άγγλου μονάρχη για «εν ειρήνη ανάπτυξις» θα αναγκάσει τις εφημερίδες να απαντήσουν με έντονο ύφος.

Το πρώτο άρθρο δημοσιεύεται στις 12 Μαρτίου, περίπου ένα μήνα πριν τους αγώνες, στην εφημερίδα *Εμπρός* με τίτλο «Η άφιξις του Εδουάρδου». Αφού τονίζει την μεγαλοπρέπεια και την αίγλη που θα προσδώσει η παρουσία της βασιλικής οικογένειας στους αγώνες, προχωρά αμέσως στην πολιτική σημασία της επίσκεψης, καθώς η διοργάνωση θα συγκεντρώσει το ενδιαφέρον όλου του κόσμου όχι μόνο για τις αθλητικές επιδόσεις, αλλά και για τους αγώνες που δίνει η νεώτερη Ελλάδα,

« η οποία συνεχίζει τους παλαιούς αγώνας της και επιδίδεται εις νέους, όπως ανακτήση τας χώρας τας οποίας ξένοι κατέχουν ή διαμφισβητούσι σήμερον. Όσω δε ευρύτερον θα αντιπροσωπεύηται η παγκόσμιος κίνησις, τόσω ταχύτερον θα μεταδοθώσιν οι παλμοί αυτής. Και όσο επισημότερον, τόσω ευκολώτερον εις τα κέντρα εκ των οποίων εξαρτώνται τα νήματα της διεθνούς πολιτικής». Στη συνέχεια, αφού τονίζει την εθνική σημασία των αγώνων εκφράζει την ελπίδα ότι ο αγγλικός τύπος θα εκφραστεί ευνοϊκά υπέρ των ελληνικών θεμάτων, ενώ εκφράζει την αγάπη και τη βαθιά ευγνωμοσύνη της Ελλάδας προς τον Αγγλικό λαό και θεωρεί ευτύχημα τη φιλοξενία του μονάρχη της Αγγλίας. Τελειώνοντας, εκφράζει την πεποίθηση ότι « ο αγών ημών, αγών υπέρ του πολιτισμού και της δικαιοσύνης θα αναγνωρισθή και θα επιβληθή επί τέλους παρ' εκείνων, οίτινες έχουσι κοινόν το πρόγραμμα μεθ' ημών» (εφ. *Εμπρός*, 12.03.1906: 1).

Λίγο αργότερα το *Σκριπ* με κύριο κεντρικό τίτλο «Άφιξις των βασιλέων της Αγγλίας εις Κέρκυραν» δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Οι υψηλοί ξένοι». Με εντονότερα φιλοαγγλικά αισθήματα η εφημερίδα τονίζει την αίγλη που θα δώσει στους αγώνες η παρουσία της βασιλικής οικογένειας, ενώ στη συνέχεια του άρθρου προσπαθεί να διαχωρίσει την επίσημη πολιτική του κράτους της Αγγλίας με τα αισθήματα του βασιλιά της, δίνοντας ως παράδειγμα την πρόσφατη επίσκεψη και υποδοχή του Γεωργίου στην Αγγλία. Τέλος, τονίζει τα ευγενή

ελληνικά αισθήματα απέναντι στον συγγενή της δυναστείας και φιλέλληνα, ο οποίος τιμά «την μικράν μας χώραν δια της Υψηλής του επισκέψεως» (εφ. *Σκριπ*, 30.03.1906: 1). Η συνήθης αναφορά «υψηλοί ξένοι – μικρή χώρα» εκφράζει μία στάση κατωτερότητας και μειονεξίας που διακατέχει το λόγο, ώστε να υπάρχει συνεχώς ανάγκη για προστασία από κάποιο μεγαλύτερο κράτος.

Η εφημερίδα *Εμπρός* στις 4 Απριλίου αναγγέλλει την άφιξη του Εδουάρδου στην Αθήνα, κάνοντας αναφορά στα αισθήματα αγάπης και ευγνωμοσύνης του ελληνικού λαού, τα οποία πηγάζουν από τη συμβολή της χώρας του στην ανεξαρτησία της Ελλάδας. Με την αναφορά αυτή φαίνεται να επιζητά εκ νέου την υποστήριξη, όπως και στο παρελθόν. Στη συνέχεια του άρθρου αναφέρεται στις εκδηλώσεις χαράς και ενθουσιασμού με τις οποίες θα γίνει δεκτός ο βασιλιάς, στην ουσία προετοιμάζοντας τις αντιδράσεις αυτές. Τονίζει, επίσης, την αίγλη και την επισημότητα που θα λάβουν η διοργάνωση και η στέψη των νικητών, ενώ επισημαίνει ότι η Ελλάδα προσέφερε το έδαφος και τα πνευματικά χαρακτηριστικά για την παγκόσμια συναδέλφωση, την άμιλλα και την πρόοδο (εφ. *Εμπρός*, 04.4.1906: 1).

Την επόμενη μέρα το *Σκριπ* με κεντρικό τίτλο «Η χθεσινή αποθεώσις των βασιλέων της Αγγλίας», δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Αγγλία και Ελλάς», στο οποίο, αφού πλέκει το εγκώμιο του Εδουάρδου και του έθνους του, αναφέρεται στη φιλία που συνδέει τα δύο έθνη και στον παραδοσιακό ρόλο της Αγγλίας ως προστάτιδα δύναμη. Στη συνέχεια, κάνει λόγο για τα αισθήματα ευγνωμοσύνης που διακατέχουν τον ελληνικό λαό, καθώς και στη δεύτερη προσάρτηση εδαφών, εξαιρώντας τη συμβολή της Αγγλίας στην ικανοποίηση των ελληνικών αιτημάτων. Τελειώνοντας, προϊδεάζει για μία εκ νέου υποστήριξη, η οποία θα προκύψει από τη θετική εικόνα που θα διαμορφώσει για το ελληνικό έθνος και τη δυναμική του, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στην Ελλάδα:

«η παρούσα Βασιλική επίσκεψις έχει και ιδιάζουσαν σημασίαν [...] παρέχει ημίν πολύτιμον ευκαιρίαν εις επίδειξιν μιάς λανθανούσης του Ελληνισμού δυνάμεως. Ο κραταιός Άναξ είνε αδύνατον να μη ανακαλύψη, με την ιδιάζουσαν αυτό οξυδέρκειαν, εν μέγα ηθικόν της χώρας ταύτης κεφάλαιον, εν τη συρροή του αλυτρώτου Ελληνισμού, μετά πόθου ασπαζομένου κατά την στιγμήν ταύτην της ελευθέρας πατρίδος το έδαφος μετά των λοιπών πανταχόθεν γης συνελθόντων Ελλήνων, αι δε εντυπώσεις, ας ο Εδουάρδος ο Ζ΄ θα αποκομίση εντεύθεν περί της ελκτικής δυνάμεως

της μικράς ταύτης γωνίας, έσονται εις των σοβαροτέρων παραγόντων του εθνικού ημών μέλλοντος» (εφ. *Σκριπ*, 05.04.1906: 1).

Την ίδια μέρα και το *Εμπρός* έχει κεντρικό τίτλο «Η χθεσινή πρωτοφανής υποδοχή του Εδουάρδου» και δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Η υποδοχή των βασιλέων της Αγγλίας», στο οποίο αναφέρεται στη μεγαλειώδη υποδοχή, στα αισθήματα αγάπης και ευγνωμοσύνης που τρέφει ο ελληνικός λαός, αλλά και την υποστήριξη που συνηθίζει κατά παράδοση να παρέχει η Αγγλία στην Ελλάδα. Τελειώνοντας, υπογραμμίζει ότι «η υποδοχή εις έτυχε χθες, η αποθέωσις την οποία ουδείς θνητός είδεν ακόμη εν Αθήναις είνε ανταξία των αισθημάτων του μεγαλόφρονος Μονάρχου, τον οποίον η Ελλάς ηγάπησε, αγαπά και θα αγαπά πάντοτε» (εφ. *Εμπρός*, 05.04.1906: 1).

Στις 6 Απριλίου το *Σκριπ* δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Οι λόγοι του», στο οποίο με αφορμή τον λόγο του Εδουάρδου σχετικά με την αγάπη που τρέφει για την Ελλάδα, εκφράζει για άλλη μία φορά την αγάπη και την ευγνωμοσύνη του ελληνικού λαού προς τον βασιλιά και τη χώρα του, αλλά διατυπώνει ταυτόχρονα την προσδοκία για υποστήριξη και στο μέλλον:

«Είθε το έθνος μας, το διωκόμενον, το παραγνωριζόμενον το αδικούμενον, να έχη επί μακρόν ακόμη την τιμήν και την ευτυχίαν της αγάπης της Βρεττανικής Μεγαλειότητας και είθε, επιστρέφων εις την μεγάλην του πατρίδα, ο κοσμοκράτωρ Βασιλεύς, να δια φωτίση και να ενισχύση δια των εντυπώσεών του τα αισθήματα και τας ιδέας του κράτους του περί του μικρού, αλλ' ευγενούς και ευγνώμονος αυτού λαού, του οποίου την καρδίαν αντελήφθη εκ του σύνεγγυς» (εφ. *Σκριπ*, 06.04.1906: 1)

Το βράδυ της 6ης Απριλίου παρατίθεται γεύμα στα ανάκτορα προς τιμήν της βασιλικής οικογένειας και ο βασιλιάς Εδουάρδος στην αντιφώνησή του προς τον βασιλιά Γεώργιο εύχεται «όπως η Ελλάς αναπτυσσομένη εν ευδαιμονία και εν ειρήνη, εξακολουθήση προοδεύουσα». Η φράση του αυτή θα αποτελέσει αφορμή για πολιτικά σχόλια και από τις δύο εφημερίδες, καθώς εκλαμβάνεται ως προτροπή για υπαναχώρηση στο θέμα της Μακεδονίας.

Δύο μέρες αργότερα το *Εμπρός* δημοσιεύει άρθρο με τίτλο «Η εν ειρήνη ανάπτυξις της Ελλάδος» και αντιδρά λέγοντας ότι η διοργάνωση των αγώνων είναι δείγμα της επιθυμίας για ειρήνη και πρόοδο, αλλά οι προσπάθειες για εξόντωση του ελληνικού στοιχείου στη Μακεδονία δεν μπορούν να αφήσουν την Ελλάδα αδιάφορη:

«Ότι επιθυμούμεν την εν ειρήνη ανάπτυξιν της Ελλάδος, αποδεικνύουσιν αι πρόοδοι των τελευταίων ετών, αυτή η τέλεσις των Ολυμπιακών αγώνων, ήτις εστίν η υπέρτατη

έκφρασις ιδανικωτάτου κοσμοπολιτισμού εκ της οποίας απουσιάζουν οι μάλλον γειτονεύοντες προς ημάς, Βούλγαροι, Ρουμάνοι και οι Σέρβοι. Αλλ' ηδύνατο ο Ελληνισμός να ανεχθή επιπλέον μίαν επιβουλήν κατ' αυτής της φυλετικής υποστάσεως αυτού... της οποίας σκοπός ήτο η εκμηδένιση αυτής δια της εξαλείψεώς του από της Μακεδονίας;». Συνεχίζει λέγοντας πως το ελληνικό κράτος απευθύνθηκε και στην Τουρκία και στις Μεγάλες Δυνάμεις για το θέμα αυτό χωρίς αποτέλεσμα και έτσι ο ελληνισμός αναγκάστηκε να υπερασπιστεί τον εαυτό του από τους δολοφόνους. Τέλος, εκφράζει την ελπίδα ότι τώρα στην Αθήνα τόσο ο βασιλιάς όσο και ο Άγγλος υφυπουργός θα πάρουν πληροφορίες για το θέμα για να διαλυθούν λανθασμένες εντυπώσεις που επικρατούν στο Λονδίνο (εφ. *Εμπρός*, 08.04.1906: 1).

Το *Σκριπ* λίγες μέρες αργότερα δημοσιεύει άρθρο για το ίδιο θέμα, αλλά σε πολύ πιο έντονο ύφος με τίτλο «Εν ευδαιμονία και εν ειρήνη...». Το άρθρο υπογράφει ο Γεώργιος Φιλάρετος⁹ και με αιχμηρό λόγο ασκεί έντονη κριτική στο λόγο του βασιλιά, αλλά και στους εθνικούς ενθουσιασμούς. «Υπό τον αραχνούφαντον και διαφανή της διπλωματικής λεπτότητος πέπλον ευδιάκριτον καθίσταται, ότι ο βασιλεύς των Άγγλων δια ψυχρολουσίας καμπανίτου, υφ' ου πεπληρωμένον ήτο το κύπελλον, όπερ εκράτει, επειράθει να ψυχράνει τα στήθη των θερμοαίμων Ελλήνων, οίτινες φαντάζονται εθνικήν ένωσιν και σκήπτρα του ελληνικού λαού εν τη Ανατολή. Τοιαύτα χρυσά όνειρα αντιστρατεύονται εις τα εν τη Μεσογείω περιάλητα αγγλικά συμφέροντα. [...] Ο Εδουάρδος αγαπά πιστεύω την Ελλάδα αλλά πλειότερον πάντων αγαπά τους Άγγλους και οφείλει να μεριμνά περί των αγγλικών συμφερόντων».

Στη συνέχεια, με ειρωνικό ύφος αναφέρει ότι την ώρα που ο ελληνισμός βρίσκεται περικυκλωμένος από ένοπλους εχθρούς:

«ο Εδουάρδος εύχεται τον μεν βασιλέα των Ελλήνων να ιδή οιονεί πρόεδρον συλλόγου ειρηνοφίλων στο δε διάδοχον του ελληνικού θρόνου και ομώνυμον του τελευταίου των αυτοκρατόρων του Βυζαντίου φύλακα των αρχαιοτήτων!». Τελειώνοντας το άρθρο αναρωτιέται «πως δύναται να ζη εν ευδαιμονία και εν ειρήνη η Ελλάς καθ' ήν εποχήν οι Βούλγαροι βοηθούμενοι υπό του αγγλικού κράτους, ζητούσι ν' αρπάσωσι την Μακεδονίαν!» (εφ. *Σκριπ*, 11.04.1906: 1).

9. Ο Γεώργιος Φιλάρετος (1848-1929) υπήρξε διακεκριμένος νομικός και σημαντική πολιτική προσωπικότητα. Διετέλεσε υπουργός, γεροϋσιαστής και εκδότης. Ανήκει στις προδρομικές μορφές της ελληνικής δημοκρατικής παράδοσης. Υπήρξε από τους πρώτους υποστηρικτές της αβασίλευτης δημοκρατίας στην Ελλάδα. Στις αρχές του 1909 εξέδωσε την εφημερίδα Ριζοσπάστης ως εβδομαδιαία εφημερίδα δημοκρατικών αρχών.

Οι διθυραμβικές αναφορές των εφημερίδων στην παρουσία της βασιλικής οικογένειας στην Αθήνα, αλλά και στις πολιτικές προεκτάσεις αυτής της επίσκεψης αποδεικνύουν πόσο σημαντική τη δεδομένη χρονική στιγμή τη θεωρούν. Η ευκαιρία να αναδείξει η Ελλάδα τα θέματα των συνόρων και των εδαφικών διεκδικήσεών της, αλλά και να πείσει για τα δίκαια αιτήματά της είναι μοναδική. Η συγκέντρωση του εκτός συνόρων ελληνισμού στο στάδιο είναι μια απόδειξη της δυναμικής του, καθώς και του γεγονότος ότι το μικρό κράτος έχει και άλλες ακόμη, αλύτρωτες περιοχές να συμπεριλάβει. Οι ελπίδες για υποστήριξη στα εθνικά θέματα θα καταρρεύσουν μετά την τελευταία ομιλία του Εδουάρδου και θα οδηγήσουν στην σταδιακή συνειδητοποίηση ότι στις διπλωματικές σχέσεις των κρατών δεν χωράνε συναισθηματισμοί.

5.3.2 Η Σημασία των Αγώνων για τη Βασιλική Δυναστεία

Η ομιλία του Εδουάρδου στο γεύμα προς τιμήν του έδειξε ότι η επίσκεψη του δεν είχε το νόημα που οι εφημερίδες θέλησαν να προσδώσουν. Σκοπός της επίσκεψής του ήταν να ενισχύσει το κύρος της βασιλικής οικογένειας της Ελλάδας, ορμώμενος από τη συγγένεια που ένωνε τους δύο βασιλικούς οίκους. Η βασιλική οικογένεια από την άλλη είχε πρωταγωνιστήσει και στην πρώτη πετυχημένη διοργάνωση των Ολυμπιακών αγώνων και είχε προσποριστεί μέρος της δόξας και της επιτυχίας της, επομένως επιδίωκε κάτι ανάλογο και σ' αυτή την περίπτωση. Συμμετείχε ενεργά σε όλες τις εκδηλώσεις τόσο εντός όσο και εκτός του σταδίου. Οι εφημερίδες αποτυπώνουν τις κινήσεις της βασιλικής οικογένειας και τις αντιδράσεις του κόσμου, ενώ προβάλλουν και σχολιάζουν ιδιαίτερα το ρόλο του διαδόχου.

Ο ίδιος ο διάδοχος με τον λόγο του προς τις οργανωτικές επιτροπές κατά τη συνεδρίαση της Ολυμπιακής Επιτροπής, που δημοσιεύτηκε στις εφημερίδες στις 27 Οκτωβρίου 1905, αναδεικνύει και τον ηγετικό ρόλο που επιθυμεί να αναλάβει στην αναγέννηση του έθνους και στην ολοκλήρωση του εθνικού οράματος της χώρας:

«εις ανάδειξιν των Ολυμπιακών αγώνων ως της κολυμβήθρας τοιαύτης εθνικής αναγεννήσεως εκάλεσα υμάς συνεργάτες. Πας λίθος ον θα συνεισφέρειτε εις έργον τοιούτο, θα είνε συμβολή πολύτιμος εις την ανοικοδόμησιν του αριστεπούς μεγάρου υφ' ο φαντάζεται μέλλοντα να στεγασθή μίαν ημέραν τον Ελληνισμόν ολόκληρο πάσα ελληνική ψυχή» (εφ. *Σκριπ*, 27.10.1905: 1).

Επικεφαλής της επιτροπής για τη διοργάνωση των αγώνων τώρα, επικεφαλής στην αναγέννηση του έθνους και στην εθνική του ολοκλήρωση αργότερα.

Η εφημερίδα *Εμπρός* στις 9 Απριλίου, ημέρα έναρξης των αγώνων δημοσιεύει ένα άρθρο στο οποίο πλέκει το εγκώμιο του διαδόχου και καλεί όλους να χειροκροτήσουν μέσα στο στάδιο τον αρχηγό αυτής της προσπάθειας, αναγνωρίζοντας τις ικανότητές του:

«Η ελευθέρα Ελλάς, κηρύττουσα την έναρξιν της δευτέρας ταύτης Ολυμπιάδος, παραδίδει στον κόσμο το καλλιμάρμαρον Στάδιον, πλήρες και έτοιμον ως κοινό κτήμα του πολιτισμού, εντός του οποίου θα εκτεθώσιν εις τον παγκόσμιον θαυμασμόν, όχι μόνο εκείνοι οίτινες θα νικήσουν τους ανταγωνιστάς των, αλλά και εκείνοι οίτινες πρωτηγωνίσθησαν όπως αχθή εις πέρας το έξοχον τούτον καλλιτέχνημα και ιδρυθή η εορτή αύτη και συνέλθη από περάτων το πολυάριθμον τούτον πλήθος. Ούτος δε πρωτίστως είνε ο Διάδοχος του Ελληνικού Θρόνου. Ουδέποτε ενθερμότερον ενδιαφέρον ενέπνευσεν αρχηγόν σοβαράς εργασίας εν Ελλάδι, όσον εκείνο όπερ ενέπνευσε τον Βασιλόπαιδα τούτον. Δύναται τις να υποστηρίξει μετά θάρρους, ότι ο πρώτος Ολυμπιονίκης της Ολυμπιάδας ταύτης είναι ο Διάδοχος Κωνσταντίνος, εις ον ανήκει ο θαλερώτερος της δάφνης κλάδος. Εκείνοι δε οίτινες θα επευφημήσουν από των κερκίδων τους νικητάς και τους διακριθέντας, οφείλουν μίαν επί πλέον επευφημίαν εις τον αθλητήν τούτον του οποίου ο πατριωτισμός και η δραστηριότης έθεσαν το θεμέλιον λίθον ενός αθανάτου έργου, όπερ παρέχει εις τον κόσμο την περιφανεστέραν απόδειξιν της ωφελιμότητος της αναγεννηθείσης Ελλάδος» (εφ. *Εμπρός*, 09.04.1906: 1).

Την επόμενη μέρα περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια η έναρξη των αγώνων, ενώ ιδιαίτερη αναφορά γίνεται στις εκδηλώσεις ενθουσιασμού κατά την εμφάνιση της βασιλικής οικογένειας:

«Μετ ολίγον αναφαίνονται αι βασιλικάί άμαξαι. Εφ όσον δε πλησιάζουν αύται, επί τοσούτον αι ζητωκραυγαί γίνονται παρατεταμέναι και πλέον βροντώδεις. Αι άμαξαι τέλος υπό μίαν φρενίτιδα ενθουσιασμού και ζητωκραυγών καταφθάνουν...Ο ενθουσιασμός είναι απερίγραπτος». Μόλις εμφανίζονται τα πλήθη ζητωκραυγάζουν, «Έρχεται ηκούσθη μία μυριόστομος φωνή και συγχρόνως επηκολούθησαν παρατεταμέναι, φρενιτιώδεις, ουρανομήκεις ζητωκραυγαί. [...] Και αντεβόα το Στάδιον από τας φωνάς τας επευφημητικάς και εσείετο από τα χειροκροτήματα τα ατελεύτητα [...]. Πίλοι εσείοντο και μαντήλια ανεμίζοντο, χείρες ως τα βρύα των ελωδών τόπων

πυκναί ανετείνοντο. Όλοι όρθιοι, όλοι έξαλλοι, γεμάτοι από σεβασμόν, αλλά και οιστρηλατημένοι από ενθουσιασμόν». Σε αυτό το πανηγυρικό κλίμα ο διάδοχος προσφωνεί τον βασιλιά και ο βασιλιάς κηρύττει την έναρξη των αγώνων «εν μέσω απείρων χειροκροτημάτων...είπεν: Κηρύσσω την έναρξη των Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων του 1906» (εφ. *Εμπρός* 10.04.1906: 2,3).

Στο ίδιο κλίμα συνεχίζονται οι αγώνες τις επόμενες μέρες, ενώ οι εφημερίδες δεν παύουν να υπογραμμίζουν τη συμβολή όλης της βασιλικής οικογένειας. Στις 18 Απριλίου το *Εμπρός* αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Εις όλας αυτάς τας εργασίας επιβλέπει ο πρίγκιψ Γεώργιος, ο Αρμοστής της Κρήτης. Με το ναυτικόν πηλήκιον ολίγον υψηλά, με ένα χαρτί και μολύβι στο χέρι γυρίζει παντού, επιστατεί εις όλα. Πλησιάζει τους αθλητάς, ξένους και ιδικούς μας, τους σφίγγει με την στιβαράν Του ναυτικήν χείρα, την ιδικήν των, τους ενθαρρύνει όλους και τους εύχεται επιτυχίαν. Ο πρίγκιψ Νικόλαος με ίσον επίσης ενδιαφέρον παρακολουθεί όλα τα προπαρασκευαστικά των αγωνισμάτων. Επ' ολίγην ώρα κατέρχεται εις τον στίβον και ο Διάδοχος και αφού ζητεί διαφόρους πληροφορίας και δίδει οδηγίας τινάς, επανέρχεται εις την θέσιν Του» (εφ. *Εμπρός* 18.04.1906: 1).

Κατά τη λήξη των αγώνων, σύμφωνα με την εφημερίδα *Σκριπ* πραγματοποιείται εντός του σταδίου άλλη μία επιβεβαίωση της βασιλικής εξουσίας, «Όλον εκείνο το πλήθος του Σταδίου εγείρεται σύσσωμον και χειροκροτούν ενθουσιωδώς το τέλος των Αγώνων, επευφημεί την Βασιλικήν Οικογένειαν και τον Διάδοχον, τον πρόεδρο της Επιτροπής των Ολυμπιακών Αγώνων» (εφ. *Σκριπ*, 19.04.1906: 3), ενώ το *Εμπρός* σε άρθρο για τη λήξη των αγώνων συγχαίρει το διάδοχο και πλέκει το εγκώμιο του βασιλιά για τη συμβολή του στην επιτυχία των αγώνων:

«Θεωρούμεν καθήκον να συγχαρώμεν την Επιτροπήν των Ολυμπιακών αγώνων δια τους μόχθους της και τον Διάδοχον του Θρόνου δια την αφοσίωσίν Του εις το έργον τούτο. Θα παρελείπομεν δε στοιχειώδες καθήκον, εάν μεταξύ των πρωταγωνιστών εις τους οποίους οφείλεται αϊδιος ευγνωμοσύνη δια την ίδρυσιν των αγώνων τούτων, παρελείπομεν τον κυριώτατον προστάτην και υποστηρικτήν αυτών την Α.Μ. τον βασιλέα. Η ευμενής παρουσία του Βασιλέως της Αγγλίας, ήτις ενίσχυσε το κοινόν ενδιαφέρον της Ευρώπης, υπήρξεν αναμφισβητήτως έργον Του, ο δε άοκνος ζήλος ον επέδειξε κατά το διάστημα της τελέσεως αυτών, παριστάμενος πανταχού και επιβλέπων εις την ανεπίληπτον και αξιοπρεπή διεξαγωγήν των, προεκάλεσαν τον

κοινόν θαυμασμόν. Υπήρξε ούτως ειπείν ο ανώτατος επόπτης του έργου τούτου, του οποίου την λειτουργίαν παρηκολούθησε μέχρι της εσχάτης λεπτομερείας μία σεπτή κορυφή ήτις από του υψηλού Αυτής θώκου επέβαλε την ευπρέπειαν και την τάξιν του Σταδίου και εξησφάλισε τη μονιμότητα μιας εορτής ήτις τιμά την Βασιλείαν επί των χρόνων της οποίας ιδρύθη ως το κράτιστον και ωφελιμώτατον των κατορθωμάτων αυτής» (εφ. *Εμπρός* 19.04.1906: 1).

Οι εφημερίδες με τα άρθρα τους ενισχύουν το ρόλο της βασιλικής οικογένειας κατά τους αγώνες, αλλά και γενικότερα. Η τάση αυτή των εφημερίδων αιτιολογείται από την ανάγκη για μια σταθερή ηγετική φυσιογνωμία μέσα στο ρευστό πολιτικό σκηνικό, αλλά και την απαξίωση των πολιτικών λόγω της πρόσφατης εθνικής «ταπείνωσης». Η προβολή της εικόνας του Διαδόχου ως του χαρισματικού ηγέτη που θα αναλάβει τα ηνία της χώρας για να την οδηγήσει στην εθνική της ολοκλήρωση φαίνεται να προωθείται και να βρίσκει απήχηση στον λαό. Η ενότητα και η συνοχή ήταν αυτό που είχε ανάγκη αυτή τη στιγμή η χώρα και αυτό μπορούσε να επιτευχθεί μόνο κάτω από τις οδηγίες μιας χαρισματικής ηγετικής φυσιογνωμίας.

5.4 Το Αθλητικό Θέαμα

Οι Ολυμπιακοί αγώνες του 1906 ήταν το δεύτερο μεγάλο αθλητικό γεγονός μετά τους αγώνες του 1896 που αναλάμβανε να διοργανώσει η Ελλάδα. Χρησιμοποιήθηκαν όλες οι αθλητικές εγκαταστάσεις που είχαν χρησιμοποιηθεί και στην προηγούμενη διοργάνωση. Το Σκοπευτήριο της Καλλιθέας, το Ποδηλατοδρόμιο, το Ζάππειο, τα γήπεδα του Ομίλου Αντισφαίρισης Αθηνών και το πρόσφατα ανακαινισμένο Παναθηναϊκό στάδιο που ήταν ο κύριος χώρος των αγώνων. Στο Παναθηναϊκό στάδιο διεξήχθησαν τα αθλήματα του στίβου, της πάλης, της γυμναστικής, της άρσης βαρών καθώς και οι τελετές έναρξης και λήξης (Σκιαδάς, 1996: 167-169).

Όλες τις μέρες των αγώνων το κοινό των Αθηνών μαζί με τους επισκέπτες των αγώνων προσέρχονταν μαζικά στο Παναθηναϊκό στάδιο για να παρακολουθήσουν το αθλητικό θέαμα. Οι εφημερίδες της εποχής το δεκαήμερο των αγώνων αυξάνουν τις σελίδες τους, αφιερώνουν τους κεντρικούς τους τίτλους σε αυτούς, κοσμούν τα πρωτοσέλιδα με φωτογραφίες και μεταφέρουν όλες τις λεπτομέρειες που αφορούν τις τελετές έναρξης και

λήξης που για πρώτη φορά διοργανώνονται, ενώ με καθημερινά ρεπορτάζ αναφέρονται στο κλίμα των αγώνων, τις αντιδράσεις των θεατών και τα αποτελέσματα.

5.4.1 Η Εναρκτήρια Τελετή και η Λήξη των «Ολυμπιακών» Αγώνων του 1906

Οι αγώνες ξεκινούν στις 9 Απριλίου με την εναρκτήρια τελετή. Η εφημερίδα *Εμπρός* έχει κεντρικό τίτλο « Η σημερινή έναρξις των Ολυμπιακών αγώνων» ενώ το *Σκριπ* στην τέταρτη σελίδα με ολοσέλιδο τίτλο προετοιμάζει το κοινό γράφοντας, «Η πανηγυρική έναρξις των αγώνων – Η επίσημος κήρυξις αυτής παρά του βασιλέως Εδουάρδου – Η μεγαλοπρεπής παρέλασις των υπερεννεακοσίων αθλητών – Η προσφώνησις του Διαδόχου». Την ίδια μέρα και οι δύο εφημερίδες δημοσιεύουν το πρόγραμμα της ημέρας, «ώρα 3μ.μ. Επίσημος είσοδος των αθλητών. Πανηγυρική έναρξις των αγώνων. Ολυμπιακός ύμνος του κ. Σαμάρα εκτελούμενος υπό των ηνωμένων φιλαρμονικών. Αγών ομάδων γυμναστικών» (εφ. *Εμπρός*, 09.04.1906: 2 και εφ. *Σκριπ*, 09.04.1906: 4).

Ο κόσμος συγκεντρώνεται από νωρίς στο στάδιο για να παρακολουθήσει την έναρξη των αγώνων, « Κάτι περισσότερο και από όνειρον» γράφει το *Εμπρός* την επόμενη μέρα και υπολογίζει σε 50.000 χιλιάδες τον αριθμό των θεατών που συρρέουν στο στάδιο με όλα τα μέσα. Το στάδιο περιγράφεται σαν «μαρμάρινη πολυάνθρωπος πόλις, κατακεκοσμημένη από άνθη και σημαίας, σειομένη από την βοήν των επευφημιών, από την τρικυμίαν των χειροκροτημάτων». Πριν από τα προπύλαια δεκάδες αστυφύλακες φροντίζουν για την τάξη, ενώ ένας λόχος πεζικού με πολλούς αξιωματικούς και ένα τάγμα ευζώνων έχει παραταχθεί. Στην τελετή συμμετέχουν οι φιλαρμονικές της Λευκάδας, του Βόλου, του Πειραιά, του Μοναστηρίου, της Σύρου και της Μουσικής Εταιρείας, εκείνη όμως που προκαλεί ιδιαίτερο ενθουσιασμό και συγκίνηση είναι η «Μακεδονική μουσική» (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 1,2).

Το στάδιο ασφυκτικά γεμάτο περιμένει την άφιξη των βασιλέων και μία φρενίτιδα ενθουσιασμού, χειροκροτημάτων και ζητωκραυγών ξεσπά κατά την άφιξή τους. Οι φιλαρμονικές παίζουν τους εθνικούς ύμνους των δύο κρατών και οι βασιλικές οικογένειες προχωρούν αργά προς τις θέσεις τους (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 2). Την επόμενη μέρα το *Σκριπ* δημοσιεύει φωτογραφίες από την είσοδο των βασιλέων και την προσφώνηση του διαδόχου, ενώ στον τίτλο αναφέρει, «Η μεγαλοπρεπεστάτη είσοδος των Βασιλικών Οικογενειών Αγγλίας και Ελλάδος εις το Στάδιον υπό τα παταγώδη χειροκροτήματα 100 χιλιάδων χειρών» (εφ. *Σκριπ*, 11.04.1906: 1).

Όταν οι βασιλείς παίρνουν τις θέσεις τους, ο διάδοχος δίνει το σύνθημα για να ξεκινήσει η παρέλαση των αθλητών. Την παρέλαση οδηγούν οι δύο φιλαρμονικές Αθηνών και Λευκάδας, ακολουθούν τα μέλη της Ολυμπιακής Επιτροπής και αμέσως μετά οι ομάδες κατά έθνη με τη σημαία τους και σύμφωνα με τη σειρά του λατινικού αλφαβήτου. Ιδιαίτερη εντύπωση προκαλούν οι Δανίδες αθλήτριες, με την εμφάνισή των οποίων ο κόσμος ξεσπά σε χειροκροτήματα. Τελευταίοι παρελαύνουν οι Έλληνες αθλητές από όλες τις περιοχές, απελευθερωμένες ή όχι, απ' όπου κατοικούσαν Έλληνες. Εκείνοι όμως που προκάλεσαν «φρενίτιδα ενθουσιασμού και συγκίνησιν» ήταν σύμφωνα με το *Εμπρός* οι Κρήτες αθλητές, «όταν δε έφτασαν προ των βασιλέων και αποκάλυψαν τας κεφαλάς των ίνα χαιρετίσουν Αυτούς, το στάδιον όλον εσειέτο από τας ζητωκραυγάς υπέρ της Κρήτης» (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 2,3).

Στη συνέχεια, ο διάδοχος καλωσόρισε «τους αριστείς της φυσικής αγωγής τους προσρεύσαντας εκ πάσης γωνίας του πεπολιτισμένου κόσμου» στο Παναθηναϊκό στάδιο που τις μέρες αυτές γίνεται στάδιο παγκόσμιο και παρακάλεσε τον πατέρα του και βασιλιά να κηρύξει την έναρξη των Ολυμπιακών αγώνων του 1906. Αμέσως μετά και «εν μέσω απείρων χειροκροτημάτων» ο βασιλιάς είπε: «Κηρύσσω την έναρξιν των Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων του 1906». Καθώς οι αθλητές αποσύρονταν, οι φιλαρμονικές έπαιζαν τον Ολυμπιακό ύμνο (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 3,4) τον οποίο έγραψε ο Κωστής Παλαμάς και μελοποίησε ο μουσικοδιδάσκαλος Σπύρος Σαμάρας για τους αγώνες του 1896 (Κουλούρη, 2004α: 32).

Το πρόγραμμα συνεχίστηκε με γυμναστικές επιδείξεις από τον Πανελλήνιο Γυμναστικό σύλλογο με γυμναστή τον κ. Λευκαδίτη, ακολούθησαν οι Δανίδες αθλήτριες, η Σουηδική ομάδα, η Δανική ομάδα και η Γερμανική ομάδα. Όλες οι ομάδες απέσπασαν ενθουσιώδη χειροκροτήματα. Μετά την ανάκρουση του αγγλικού και του ελληνικού εθνικού ύμνου, οι βασιλικές οικογένειες αναχώρησαν από το στάδιο (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 4).

Τα στοιχεία στα οποία έδωσαν έμφαση οι εφημερίδες ήταν το πλήθος του κόσμου και οι αντιδράσεις του, οι βασιλείς και ο πρωταγωνιστικό τους ρόλος, καθώς και η παρουσία Ελλήνων από περιοχές που δεν είχαν ενσωματωθεί ακόμα στο Ελληνικό κράτος. Το πλήθος του κόσμου και η συμμετοχή του ήταν αυτό που θα έκρινε και την επιτυχία των αγώνων, ενώ η τελετή σχεδιασμένη από την Επιτροπή και δανειζόμενη στοιχεία από τις μοναρχικές τελετές και τις εθνικές επετείους ήταν επικεντρωμένη στους μονάρχες προκειμένου να ενισχύσει την εξουσία τους (Κουλούρη, 2012: 192). Η παρέλαση των αθλητών κατά έθνη

έδινε την εθνική διάσταση των αγώνων που για την Ελλάδα αποκτούσε ιδιαίτερη σημασία, καθώς καλούνταν να παίξει ένα ρόλο ενοποιητικό στα κατακερματισμένα τμήματα του έθνους και να ενισχύσει την εθνική τους αυτοσυνειδησία.

Οι αγώνες έληξαν στις 20 Απριλίου. Για τη μέρα αυτή προγραμματίστηκαν οι απονομές και η στέψη των νικητών, καθώς και οι γυμναστικές επιδείξεις από τους μαθητές όλων των σχολείων της Αθήνας (δημοτικών – ελληνικών – γυμνασίων). Ο κόσμος είχε συγκεντρωθεί από νωρίς στο στάδιο ενώ στις 3.10μ.μ έφτασε η βασιλική οικογένεια και ακολούθησαν διάφοροι ανώτεροι πολιτικοί και τα μέλη της Ολυμπιακής Επιτροπής (εφ. *Εμπρός*, 20.04.1906: 1).

Οι μαθητές ομοίομορφα ντυμένοι στα χρώματα του άσπρου και του θαλασσί ενθουσίασαν το κοινό με την είσοδό τους στο στάδιο, «το στάδιον όλον έχει καταλυφθή εν μία στιγμή από τους μικρότερους το σώμα Έλληνας, από την νέαν ευέλπιδαν γενεάν, την οποία με αληθινήν στοργήν και συγκίνησην αντίκρυζαν αι χιλιάδες των εντός του σταδίου, οι άνθρωποι της παρέρχομένης γενεάς» (εφ. *Σκριπ*, 20.04.1906: 2). Οι μαθητές των δημοτικών σχολείων εκτέλεσαν «ανοργάνους ασκήσεις δια των χειρών και κάμψεων των σωμάτων», οι μαθητές των ελληνικών σχολείων «εξετέλεσαν ασκήσεις δια κοντών, παρουσιάζοντες συμπλέγματα ωραία, τα οποία ήρεσαν εις τους θεατάς, οι οποίοι επανειλημμένως χειροκρότησαν» ενώ οι μαθητές των γυμνασίων «εξετέλεσαν ασκήσεις με κορύνας» (εφ. *Εμπρός*, 20.04.1906: 1).

Το θέαμα της νέας γενιάς ενθουσίασε το κοινό του σταδίου και η εφημερίδα *Εμπρός* την επόμενη μέρα σε χρονογράφημα του «Διαβάτη» γράφει, «Το ωραιότερον θέαμα του Σταδίου, μας έδωκαν χθες οι μαθητές των σχολείων. Καίτοι οι χείρες είχαν πλέον αποκάμει να χειροκροτούν, εύρον αρκετήν δύναμιν δια να χειροκροτήσουν παταγωδώς τους εις ωραίαν τάξιν παρελαύνοντας Έλληνας του μέλλοντος, οίτινες με το παράστημα και τας γυμναστικές των κινήσεις εφάινοντο επαναλαμβάνοντες το του χορού των νέων της Σπάρτης : «Άμμες δε γ'εσόμεθα πολλώ κάρρονες» (Εμείς θα γίνουμε πολύ καλύτεροι σας). Αι λευκαί και κυαναί στολαί των μαθητών εσχημάτισαν επί του στίβου μίαν τεράστιαν Ελληνικήν σημαίαν απλωθείσα τρόπον τινά επί των τελεσθέντων αγώνων» (εφ. *Εμπρός*, 20.04.1906: 1).

Οι ελπίδες για μία νέα γενιά που θα διέγραφε τις ήττες του παρελθόντος και θα δημιουργούσε ένα καλύτερο μέλλον για την Ελλάδα διατυπώνονται ξεκάθαρα. Άλλωστε, στο πρόσωπο των παιδιών αυτών όλοι έβλεπαν τους αυριανούς στρατιώτες που θα δόξαζαν την πατρίδα, «Η αναχώρισις των μαθητών αποτελεί θέαμα έξοχον και το παρακολουθούν πλήθος χειροκροτεί εξ ενθουσιασμού διαβλέπον εις τους μικρούς εκείνους μαθητάς τον μέλλοντα

στρατό της Ελλάδας και εν τω προσώπω αυτών το μεγαλείον της πατρίδος ημών» (εφ. *Σκριπ*, 19.04.1906: 3).

Ακολούθησε η απονομή των μεταλλίων και των βραβείων στους νικητές των αγώνων. Στη συνέχεια η Ιταλική επιτροπή απένειμε αναμνηστικό έπαθλο εκ μέρους του δήμου της Ρώμης προς τον διάδοχο και μετά το τέλος της τελετής ο βασιλιάς κήρυξε την λήξη των αγώνων λέγοντας, «Κηρύσσω την λήξιν των Ολυμπιακών αγώνων της 2ας Ολυμπιάδος». Η βασιλική οικογένεια σηκώθηκε από τη θέση της για να αναχωρήσει, ενώ οι φιλαρμονικές έπαιζαν τον εθνικό και το βασιλικό ύμνο, «ο κόσμος χειροκροτεί και ζητωκραυγάζει ενθουσιωδώς, οι εκατέρωθεν του στίβου παρατεταγμένοι μαθητές φρενιτιωδώς σείουν τα πηλίκια των και τας μικράς σημαίας των διαφόρων εθνικοτήτων και δια μέσου αυτών παρελαύνει χαιρετώσα η βασιλική οικογένεια. Κατ' εκείνην τη στιγμήν ολόκληρον το Στάδιον αντηχεί από τας ζητωκραυγάς και τα παταγώδη χειροκροτήματα» (εφ. *Εμπρός*, 20.04.1906: 2).

Οι εφημερίδες με τα δημοσιεύματά τους αποτυπώνουν την πανηγυρική ατμόσφαιρα, τη μαζική συμμετοχή του κόσμου και τις θεαματικές τελετές έναρξης και λήξης. Σκοπός των αναφορών αυτών ήταν να αναδειχθεί η επιτυχία των αγώνων, αλλά και να μεταφερθεί το πανηγυρικό κλίμα που επικράτησε. Η χώρα έπρεπε να δείξει ότι ξεπέρασε το δυσμενές κλίμα και τις δυσάρεστες στιγμές του παρελθόντος, ότι προοδεύει και μπορεί να διοργανώσει επιτυχημένους αγώνες. Άλλωστε, η επιτυχία τους ήταν αυτή που θα έκρινε και την επανάληψή τους.

Στις τελετές έναρξης και λήξης κεντρικό ρόλο κατέχει η βασιλική οικογένεια. Τα δημοσιεύματα προβάλλουν την επιβεβαίωση της εξουσίας της, όπως αυτή αναφαίνεται από τις εκδηλώσεις των θεατών μέσα στο στάδιο, ενώ υπογραμμίζουν τον εθνικό και ενοποιητικό χαρακτήρα των αγώνων. Στην τελετή έναρξης παρουσιάζεται το εθνικό παρόν της χώρας σε μια προσπάθεια να ανασυγκροτήσει τα κομμάτια του και στην τελετή λήξης το εθνικό μέλλον που φαντάζει ελπιδοφόρο και ετοιμοπόλεμο.

5.4.2 Το Κλίμα των Αγώνων

Εκτός από την πρώτη και την τελευταία μέρα των αγώνων, κατά τις οποίες πραγματοποιήθηκαν η εναρκτήρια τελετή και η λήξη των αγώνων αντίστοιχα, πλήθος κόσμου προσέρχονταν στο στάδιο όλες τις μέρες των αγώνων. Το κλίμα ήταν πανηγυρικό, ενώ οι κερκίδες αντηχούσαν από τις επευφημίες και τα χειροκροτήματα. Οποσδήποτε, όπου υπήρχε ελληνική συμμετοχή οι εκδηλώσεις ήταν εντονότερες, παρόλα αυτά το κοινό

χειροκροτούσε και ενθάρρυνε όλους τους αθλητές. Οι εφημερίδες προετοίμαζαν τους θεατές για τους πιθανούς νικητές, αναφέροντας ονόματα, προηγούμενες επιτυχίες και επιδόσεις. Σταδιακά εντός του αθλητικού χώρου διαμορφώνεται μία κουλτούρα θέασης των αγώνων, καθώς το κοινό μαθαίνει να ενισχύει την προσπάθεια, να σιωπά την κρίσιμη στιγμή, να αποδοκιμάζει όταν διαφωνεί, να εκφράζει την αγωνία του και την απογοήτευσή του. Ταυτόχρονα όμως, οι εφημερίδες συντελούν και στην αθλητική διαπαιδαγώγηση του κοινού, ώστε να συμμορφώνεται στους κανονισμούς των αγωνισμάτων και να χειροκροτεί τον νικητή.

Την πρώτη μέρα των αγώνων το αθλητικό θέαμα ξεκινά με τις γυμναστικές επιδείξεις των ομάδων, «Ο κόσμος χειροκροτεί. Χειροκροτεί ενθουσιωδώς λαμβάνων το παράδειγμα από τους βασιλείς πρώτον. Όταν απέρχεται η ομάς, αι κερκίδες αντηχούσιν από επευφημίας και ζητωκραυγάς», «Όλους τους χειροκρότουν με άπειρον ευχαρίστησιν και με όλην την ειλικρίνειαν». Όταν δε εμφανίζεται η σημαία του κάθε κράτους «το πλήθος από πάσας τας κερκίδας εκρήγνυται εις επευφημίας και χειροκροτεί ενθουσιωδώς» (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 4 και 11.04.1906: 2).

Η πρώτη ελληνική νίκη καταγράφεται στους ναυτικούς αγώνες και συγκεκριμένα στο αγώνισμα των 2000 μέτρων με δεκαεξάκωπη λέμβο, «Οι θεαταί ανέμενον μετ' ανυπομονησίας το αποτέλεσμα διότι η φήμη της δεκαεξακώπου λέμβου της «Βασιλίσσης Όλγας» ήτο γνωστή εις το πλήθος ήδη. Πραγματικώς πρώτη κατέφθασεν αύτη εις το τέρμα και η ελληνική σημαία υψωθείσα επί του ιστού εσημείωσε μίαν θαλάσσια Ολυμπιακήν νίκην του ναυτικού μας. Ο ενθουσιασμός του κόσμου ήταν απερίγραπτος. Χειροκροτήματα και ζητωκραυγαί παρατεταμέναι υπεδέχθησαν το ρωμαλέον πλήρωμα της νικητριάς λέμβου. Αι μουσικαί διέχυσαν ήχους θριάμβου» (εφ. *Εμπρός*, 12.04.1906: 2).

Την Τετάρτη 13 Απριλίου ξεκινούν τα αγωνίσματα εντός του Παναθηναϊκού σταδίου, τα οποία συγκεντρώνουν και το μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Την επόμενη μέρα το *Εμπρός* γράφει:

«Οι Ολυμπιακοί αγώνες εν τω Σταδίω δύναται τις να είπη ότι ήρχισαν κυρίως χθες. Το απέραντον Στάδιον ουδέποτε ήτο περισσότερον πλήρες. Αι κερκίδες αυτού ουδέποτε παρουσίαζον τοιούτον αληθώς υπέροχον θέαμα. Το δε ενδιαφέρον προς τα αθλητικά αγωνίσματα ιδίως προς την πάλην, εις την οποίαν συνδυασμένοι η τέχνη μετά της ρώμης διεκδικούσι την νίκην, ουδέποτε υπήρξε μάλλον εντεταμένον. Αι χιλιάδες των θεατών ενόμιζε κανείς ότι απετέλουν μίαν μόνο ψυχή προσηλωμένην αγωνιωδώς προ της σφενδόνης, ιπταμένην μετά των δρομέων κατά μήκος του σταδίου, φθάνουσιν

μετά του νικητού εις το τέρμα και επευφημούσαν και χειροκροτούσαν και ζητωκραυγάζουσιν» (εφ. *Εμπρός*, 13.04.1906: 1).

Το αγώνισμα που συγκέντρωσε μεγάλο ενδιαφέρον ήταν αυτό της άρσης βαρών. Στο αγώνισμα συμμετείχε ο Έλληνας αθλητής Δημήτριος Τόφαλος, για τον οποίο είχαν διατυπωθεί από πολύ νωρίς ελπίδες διάκρισης (εφ. *Εμπρός*, 01.12.1905: 1) ενώ αντίπαλός του ήταν ο Αυστριακός Στάινμπαχ. Το κλίμα στο στάδιο ήταν φορτισμένο. Αιτία ήταν η καταγγελία που είχε κυκλοφορήσει ότι ο Στάινμπαχ ήταν επαγγελματίας αθλητής. Η πρώτη προσπάθεια ήταν και για τους δύο επιτυχημένη. Ο Έλληνας αθλητής καταχειροκροτείται, ενώ αντίθετα ο Αυστριακός αντιμετωπίζεται με σφυρίγματα και αποδοκιμασίες. Στην δεύτερη προσπάθεια του Τόφαλου, « Η στιγμή είναι κρίσιμη, το κοινόν δεν χειροκροτεί πλέον. Αι χιλιάδες εκείνοι των στομάτων εσίγησαν». Η τρίτη προσπάθεια ήταν αυτή που θα έκρινε το νικητή: «Το κοινόν ολόκληρον εκείνην τη στιγμή είχε προσηλώσει το βλέμμα τους εις τον Έλληνα αθλητήν», μετά την επιτυχημένη προσπάθειά του, «φρενίτις ενθουσιασμού υποδέχεται την επιτυχίαν του Τόφαλου», ενώ ο Στάινμπαχ αποτυγχάνει να σηκώσει τα βάρη και αποσύρεται. «Ο Τόφαλος τότε δέχεται τα συγχαρητήρια των παρισταμένων, ενώ το στάδιο αντηχεί από τας ζητωκραυγάς». Μετά από λίγο δίνεται εντολή να αναρτηθεί η ελληνική σημαία προς τιμήν του νικητή, «...η εμφάνισης της οποίας προκαλεί φρενίτιδα. Άλλοι κλαίουν, άλλοι ζητωκραυγάζουν και άλλοι χορεύουν και πηδούν δια την πρώτην εν τω Σταδίω ελληνικήν νίκη» (εφ. *Σκριπ*, 14.04.1906: 3).

Την ίδια μέρα η καταγγελία δεν επιβεβαιώθηκε, αντίθετα υπήρξαν διαβεβαιώσεις από την Αυστριακή επιτροπή ότι ο Στάινμπαχ ήταν ερασιτέχνης αθλητής (εφ. *Εμπρός*, 14.04.1906: 2). Την επόμενη μέρα οι θεατές αντικρίζοντας για άλλη μία φορά τον αθλητή τον αποθεώνουν, προκειμένου να αποκατασταθεί η αδικία, η οποία έγινε στο πρόσωπό του. Χαρακτηριστικά το *Εμπρός* αναφέρει, «Αληθώς δε ουδέποτε αθλητής επευφημήθη ζωηρότερον και ουδέποτε κοινόν συνησθάνθη βαθύτερον το σφάλμα του και εξεδήλωσε ταχύτερον την μεταμέλειάν αυτού», ενώ σε άλλο άρθρο του επισημαίνει τις αρετές που οφείλουν να έχουν οι Έλληνες ως διοργανωτές και κριτές των αγώνων ώστε να μην παρασύρονται σε εθνικιστικές εξάρσεις:

«Λαός, ως ο Ελληνικός όστις απολαμβάνει της υψίστης τιμής να κρίνη την αθλητικήν επίδοσιν όλων των Εθνών οφείλει ν' αποκαθήρη εαυτόν πάσης εθνικής προλήψεως και να έχη υπ' όψει ότι η αμεροληψία, η ειλικρίνεια και η αβρότης δύνανται να τον αναδείξουν Ολυμπιονίκην μεγαλειότερου αγωνίσματος από εκείνα τα οποία χειροκροτεί επί του στίβου» (εφ. *Εμπρός*, 15.04.1906: 1).

Οι επόμενες μέρες κύλησαν στο ίδιο κλίμα και όλοι περίμεναν την τελευταία μέρα των αγώνων για τη διεξαγωγή του Μαραθωνίου. Η νίκη του Λούη στους αγώνες του 1896 είχε καλλιεργήσει πολλές ελπίδες για διάκριση Έλληνα και σε αυτή τη διοργάνωση. «Από πάσης γωνίας των Αθηνών συνέρρευσαν εις την πλατείαν και τα περίξ του σταδίου χιλιάδες λαού πάσης τάξεως και πάσης ηλικίας» (εφ. *Εμπρός*, 19.04.1906: 1). Το στάδιο ασφυκτικά γεμάτο περίμενε να χειροκροτήσει το νικητή. Η είδηση ότι δεν προπορεύεται Έλληνας φτάνει πριν την άφιξη των αθλητών, «...άκρα σιωπή εβασίλευσεν επί δέκα λεπτά της ώρας...». Λίγο αργότερα έφτασε η είδηση ότι ο νικητής είναι Καναδός :

«Και αι φυσιογνομίαι εκατηφίασαν. Οι ψίθυροι και αυτοί εκόπασαν... Εφαίνετο ως αν κάποια εθνική συμφορά ενέσκηψεν εις το Στάδιον... Είχε ριζωθεί -άγνωστο πως και δια τινά λόγον- η πεποίθησις ότι ο νικητής του Μαραθωνίου θα ήτο Έλλην, δεν ημπορούσε παρά να ήταν Έλλην, δεν επετρεπέτο παρά να είνε Έλλην. [...]». Παρόλα αυτά με την είσοδο του νικητή στο στάδιο το πλήθος τον αποθεώνει, «Πάραυτα το νέφος της εθνικής λύπης διαλύεται προ του θαύματος της νίκης [...] Ολόκληρος ο κολοσσός του πλήθους, ο καθήμενος, εγείρεται αποτόμως ως δι' ελατηρίου και εν μέσω της βοής των επευφημιών εισέρχεται θριαμβευτικώς ο νικητής. Είναι ο Καναδός Σέρνικ» (εφ. *Σκριπ*, 19.04.1906: 4).

Τα δημοσιεύματα των εφημερίδων αποτυπώνουν τη μαζική παρουσία του κόσμου, αλλά και την ουσιαστική συμμετοχή των θεατών στο αγωνιστικό μέρος των αγώνων. Οι θεατές, όπως παρουσιάζονται, δείχνουν να δημιουργούν ένα εκπληκτικό κλίμα με τις ζητωκραυγές και τις επευφημίες τους, ενώ συμμετέχουν και προσαρμόζονται στις διαφορετικές στιγμές των αγώνων, με ωριμότητα και πειθαρχία που θα ταίριαζε σε έμπειρους σε τέτοια θεάματα θεατές. Η συμμετοχή των θεατών είναι ένας καθοριστικός παράγοντας επιτυχίας των αγώνων και οι εφημερίδες φροντίζουν να τον αναδείξουν. Οι νίκες των Ελλήνων αθλητών καταγράφονται και μεταφέρονται ως νίκες του Έθνους, καλλιεργώντας την εθνική αυτοπεποίθηση που είναι τόσο «πληγωμένη».

5.4.3 Τα Αποτελέσματα των Αγώνων

Ένα σημαντικό χαρακτηριστικό των αθλητικών αναμετρήσεων είναι το στοιχείο του ανταγωνισμού. Από τους πρώτους Ολυμπιακούς αγώνες οι αναμετρήσεις πραγματοποιήθηκαν στη βάση κάποιων κοινά αποδεκτών κανόνων, ενώ ξεκίνησε και η

καταγραφή των επιδόσεων. Η ακριβής μέτρηση της επίδοσης με αριθμούς οδήγησε σταδιακά στην καταγραφή των ρεκόρ σε κάθε αγώνισμα, αλλά και στον αυξανόμενο ανταγωνισμό.

Η συμμετοχή των αθλητών κατά έθνος οδήγησε και στην αντίστοιχη καταγραφή των νικών κατά έθνος, ενώ η ανάκρουση του εθνικού ύμνου και η ανύψωση της σημαίας κατά την απονομή των μεταλλίων υπενθυμίζει ότι οι αθλητές δεν αγωνίζονται ως άτομα αλλά ως εκπρόσωποι ενός έθνους.

Κατά τις ημέρες των αγώνων τα ρεπορτάζ των εφημερίδων καταγράφουν τα επίσημα αποτελέσματα. Οι αναφορές είναι λεπτομερείς και αφορούν όλα τα αθλήματα που διεξάγονται. Τα αποτελέσματα φιλοξενούνται συνήθως στην 2η, στην 3η και στην 4η σελίδα. Όταν τα αποτελέσματα αφορούν σε νίκες Ελλήνων αθλητών τότε αναφέρονται στην 1η σελίδα με μεγαλύτερους τίτλους, ενώ συνοδεύονται και από φωτογραφίες των νικητών.

Οι αρχικές προσδοκίες για νίκες των Ελλήνων αθλητών δεν είναι ιδιαίτερα ενθαρρυντικές με τα πρώτα δημοσιεύματα των εφημερίδων άλλοτε να κάνουν λόγο για δύο, τρεις νίκες ή ίσως και καμία (εφ. *Εμπρός*, 09.04.1906: 1) και άλλοτε να αναφέρουν τα ονόματα των πιθανών νικητών που δεν ξεπερνούσαν τους εφτά. Μαζί με τα ονόματα των πιθανών Ελλήνων νικητών αναφέρονται και τα ονόματα πιθανών ξένων ολυμπιονικών, η εθνικότητα, οι επιδόσεις τους και τα ρεκόρ που κατέχουν (εφ. *Εμπρός*, 08.4.1906: 3).

Στις 12 Απριλίου καταγράφεται η πρώτη νίκη Έλληνα αθλητή. Πρόκειται για τη νίκη του Γεωργίου Ορφανίδη στο ελεύθερο περίστροφο, που μετατρέπεται αμέσως σε νίκη Ελληνική, σε νίκη εθνική. Η εθνική αυτή νίκη δίνει το έναυσμα για νοητούς μετασχηματισμούς όσον αφορά στο σχήμα και στη δυναμική της χώρας, το μικροσκοπικό χεράκι έπιασε από το λαιμό τον γίγαντα γράφει το *Σκριπ*, ενώ με εθνική ανάταση συμπληρώνει «Δόξα εις τους Έλληνας. Δόξα εις το έθνος μας». Στη συνέχεια, ο συντάκτης του άρθρου ανακαλύπτει στη νίκη αυτή όλη την πολεμική ικανότητα του έθνους, το οποίο αυτή την περίοδο καταγράφει παρόμοιες νίκες στο Μακεδονικό έδαφος. Την ίδια μέρα μία ακόμη νίκη (της δεκαεξάκωπης λέμβου «Βασίλισσα Όλγα»), ταυτίζεται με τις πολεμικές ικανότητες του ελληνικού ναυτικού, ενώ στο τέλος του άρθρου αναφερόμενος και στις δύο νίκες προσθέτει «η νίκη του Ορφανίδου και της «Όλγας» δεν είναι μόνον ιδικαί των ούτε μόνον ελληνικαί: είναι εθνικαί» (εφ. *Σκριπ*, 12.04.1906: 1). Στο ίδιο κλίμα και το *Εμπρός* αναφέρει «Τιμή εις τους νικητάς των αγώνων τούτων, οίτινες δια της υπεροχής των δοξάζουσιν την πατρίδα των. Ιδιαίτερος κάθε έκαστος Έλλην αισθάνεται ευγνωμοσύνην προς τους δύο εκλεκτούς ομοφύλους του,

οΐτινες προσέφερον εις την κατεπονημένην ψυχὴν του ἔθνους την συγκίνησιν μίας νίκης» (εφ. *Εμπρός*, 12.04.1906: 1).

Οι αθλητικές επιτυχίες μετατρέπονται σε συμβολικές νίκες όχι στο πεδίο της μάχης αλλά στο στίβο του σταδίου, επουλώνοντας τραύματα του παρελθόντος, ενισχύοντας την εθνική αυτοπεποίθηση και λειτουργώντας αντισταθμιστικά ως προς το μέγεθος της χώρας. Στο στάδιο η «μικρή Ελλάδα» νικώντας αποδεικνύει ότι είναι «μεγάλη», γιατί ανταγωνιστές της είναι έθνη τα οποία ζούσαν ελεύθερα για πολλά χρόνια και είχαν το χρόνο να προετοιμαστούν σε όλους τους τομείς. Το *Σκριπ* στις 15 Απριλίου γράφει χαρακτηριστικά:

«αι ελληνικάί νίκαι εις τον ευγενή και τον αναίμακτον πόλεμον των εθνών της γης, τον συναπτόμενον εις την κονίστραν του Σταδίου, εκάλυψαν με δόξα το ελληνικό όνομα και ικανοποίησαν ευρύτατα την εθνικήν φιλοτιμίαν μας. Απέδειξαν έως τώρα ότι εάν είμεθα μικροί ως κράτος είμεθα μεγάλοι ως λαός, αφού αμφισβητούμεν νικηφόρως τας δάφνας του πολιτισμού εις τα μεγάλα έθνη, όσα προϋπάρξαντα ημών κατά αιώνας ολοκλήρους εν τη ελευθερίαν είχαν και τον χρόνον και τα μέσα να γίνουν αήττητα καθ' όλα» (εφ. *Σκριπ*, 15.04.1906: 1).

Καθώς οι μέρες προχωρούν και καταγράφονται και άλλες νίκες, το κύρος και η δυναμική του έθνους μπορεί να μετρηθεί και να αξιολογηθεί. Όταν οι νίκες των Ελλήνων αθλητών φτάνουν τις οκτώ το *Σκριπ* θριαμβολογεί:

«Χάρις εις τους αθλητάς μας, η Ελλάς κατέχει μέχρι σήμερα τα πρωτεία εις τας νίκας. Υπερτερούμεν μέχρι τούδε όλων των εθνών εις τους Ολυμπιακούς θριάμβους. Έχουμεν υπέρ ημών οκτώ εν όλω δόξας εν διαστήματι τεσσάρων ημερών, καθ' ας διεξάγονται μεταξύ των φιλοξενουμένων παρ' ημών αντιπροσώπων των λαών της γης, οι ευγενείς αγώνες του πολιτισμού και της ειρήνης. Και οι Αμερικανοί ακόμη οι αήττητοι έρχονται κατόπιν μας. Η εθνική φιλοτιμία μας δεν θέλει πλέον άλλη ικανοποίηση. Τη είνε αρκετός ο ήδη βαρύτατος σωρός οκτώ στεφάνων και ισάριθμων κλάδων αγριελαίας δια να εξέλθη πλήρης ενδόξου μεγαλείου» (εφ. *Σκριπ*, 16.04.1906: 1).

Στις 20 Απριλίου η ίδια εφημερίδα κάνει μία πρώτη αποτίμηση των αγώνων που μετατρέπεται σε αποτίμηση της δυναμικής του έθνους:

«Ας ρίψωμεν εν τελευταίον βλέμμα επί της μεγαλοπρεπούς εικόνας, ήτις από σήμεραν εισέρχεται εις την αχλύν των αναμνήσεων. Πλήρεις υπερηφανείας θα ίδωμεν εις αυτήν το Έθνος μας υπερέχον όλων των Εθνών, μεθ' ών είχομεν την τιμήν να συναγωνισθώμεν επί του πεδίου της δόξης. Επί της τιμητικής στήλης των νικητών

έχομεν εν όλω 35 Ολυμπιονίκας των πρώτων, των δεύτερων και των τρίτων άθλων. Κατόπιν ημών, των μικρών έρχεται ο Αμερικανικός κολοσσός με 21 νικητάς. Και κατόπιν τούτων έρχονται οι νικηταί των λοιπών εθνών του κόσμου» (εφ. *Σκριπ*, 20.04.1906: 1).

Την επόμενη μέρα οι αγώνες έχουν φτάσει στο τέλος τους και οι πληροφορίες θέλουν το σύνολο των ελληνικών επιτυχιών να φτάνουν τις 42. Η εθνική υπερηφάνεια έχει φτάσει στο απόγειό της. Η «μικρή Ελλάδα» σύμφωνα με τον αριθμό αυτό κατατάσσεται δεύτερη, γεγονός που την κάνει να αποκτά ξανά το χαμένο κύρος της:

«Εν έθνος μόνον εκ των δεκαεπτά συμμετασχόντων των Αγώνων υπερέβαλε τον ελληνικόν αθλητισμόν: η Γαλλία. Όλα τα άλλα έθνη έρχονται κατόπιν μας. Μικροί ημείς εις την ισχύν εθαυματουργήσαμεν εις την αρετήν. Αντηγωνίσθημεν προς γίγαντας και ελάβομεν την νίκην του Δαυίδ». Η επιτυχία αυτή όμως τώρα λειτουργεί και σαν δείκτης επιτυχίας όλης της διοργάνωσης για να καταλήξει στο θέμα της μόνιμης τέλεσης των αγώνων «Δια των επιτυχιών μας τούτων εδικαιώσαμεν απέναντι του κόσμου την αξίωσιν του να αναστηλώσωμεν τους Ολυμπιακούς επί της χώρας μας και να προσκαλώμεν εις αυτούς τα έθνη. Απεδείξαμεν δευτέραν φοράν ήδη ότι είμεθα άξιοι της τιμής να συνεχίσωμεν την δόξαν των μεγάλων μας προγόνων και να δεχόμεθα τον σεβασμό του κόσμου προς τον αθλητισμό μας» (εφ. *Σκριπ*, 21.04.1906: 1).

Οι εφημερίδες προβάλλουν την επιτυχίες των Ελλήνων αθλητών με εθνική υπερηφάνεια. Πρόκειται για νίκες του Έθνους που τόσο πολύ έχει ανάγκη, προκειμένου να πιστέψει ξανά στις δυνατότητές του. Πρόκειται για νίκες που καταγράφονται στο στάδιο, αλλά συνδέονται αυτόματα με τις πολεμικές ικανότητες του Έθνους. Η μικρή χώρα που διοργανώνει τους αγώνες έρχεται δεύτερη σε αριθμό νικών και αυτό αμέσως της δίνει διαφορετικό μέγεθος στα μάτια των ανταγωνιστών της, αλλά και όλης της διεθνούς κοινότητας. Οι επιτυχίες αυτές μας δίνουν και ένα ακόμη συγκριτικό πλεονέκτημα, σύμφωνα με τις εφημερίδες, στη διοργάνωση των αγώνων.

5.5 Οι Αθλητές ως Νέοι Ήρωες

Οι επιτυχίες των Ελλήνων αθλητών, η προβολή τους μέσω του τύπου και η θεαματοποίηση των αγώνων οδήγησαν στην ανάδειξη των αθλητών ηρώων. Ωστόσο, δεν ήταν μόνο αυτό· η

φήμη για κάποιους αθλητές και τις επιδόσεις τους είχε καλλιεργηθεί και μέσα από τις εφημερίδες, πριν από τη διοργάνωση. Ο κόσμος που προσέρχονταν στο στάδιο γνώριζε τους πιθανούς νικητές με τα ονόματά τους και τις επιδόσεις τους και διατηρούσε υψηλές προσδοκίες για αυτούς. Κορυφαία μορφή των αγώνων του 1906 αναδείχθηκε ο Ολυμπιονίκης Δημήτριος Τόφαλος, νικητής στο αγώνισμα «της άρσις βαρών δι' αμφοτέρων των χειρών».

Ο Τόφαλος ήταν αθλητής της Γυμναστικής Εταιρείας Πατρών, πανελληνιονίκης και κατείχε το παγκόσμιο ρεκόρ (Κουλούρη, 1997: 114). Η εφημερίδα *Εμπρός* στις 1 Δεκεμβρίου 1905, μετά από ενημέρωση από δημοσιογράφο της Πάτρας δημοσιεύει τις επιδόσεις του, «ο Τόφαλος εκ Πατρών εγείρει βάρη κατά 20 οκάδες ανώτερα εκείνων δια των οποίων ανεδείχθη νικητής εν Αμερική ο Κακούζης» (εφ. *Εμπρός*, 01.12.1905: 1). Πριν από τους αγώνες το *Σκριπ* δημοσιεύει τηλεγράφημα σύμφωνα με το οποίο, «Ο Τόφαλος σήμερον εις το γυμναστήριο της εταιρείας εσήκωσε δια της μιας χειρός 113 κοιλά. Ο παρειστάμενος κόσμος έμεινε κατάπληκτος» και το *Εμπρός* αναφέρει πρώτο το όνομά του στους πιθανούς Ολυμπιονίκες, «Δημήτριος Τόφαλος, εις τα δύο αγωνίσματα των βαρών δια της μιας και δι' αμφοτέρων των χειρών κατέχων ήδη το ρεκόρ του κόσμου» (εφ. *Σκριπ*, 07.04.1906: 4), (εφ. *Εμπρός*, 08.04.1906: 4).

Το κοινό πήγε στο στάδιο γνωρίζοντας ποιος είναι ο Τόφαλος και θεωρούσε βέβαιη τη νίκη του. Μέσα στο στάδιο, όμως, διεξήχθη ένας αγώνας για γερά νεύρα. Ο αντίπαλος του Τόφαλου, Ούγγρος Στάινμπαχ, διεκδίκησε τη νίκη, κατηγορήθηκε άδικα, όπως διαπιστώθηκε εκ των υστέρων, και αποδοκιμάστηκε έντονα από ένα κοινό που ένιωθε πως του παίρνουν το μετάλλιο μέσα από τα χέρια, «Αλλ' ο κόσμος, ο εν τω προσώπω του διαβλέπων μόνον ένα άρπαγα – ως τον εχαρακτήρισαν – της μόνης ασφαλούς ελληνικής νίκης, ταχέως καταπνίγει τον ενθουσιασμόν και εκσπά εις αποδοκιμασίας και συριγμούς» (Σαββίδης, 1907: 42). Η έντονη συναισθηματική φόρτιση και οι εναλλαγές των συναισθημάτων των θεατών έκαναν την τελική νίκη ακόμη πιο σημαντική και τους πανηγυρισμούς ακόμη πιο ενθουσιώδεις.

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, όσο κι αν η ατομική επιτυχία ήταν μεγάλη, τόσο ο Τόφαλος όσο και οι άλλοι Ολυμπιονίκες ήταν πρώτα από όλα εθνικοί ήρωες. Συμβόλιζαν τη νίκη του έθνους έναντι των άλλων εθνών, την υπεροχή και την αναγέννηση του έθνους μετά την «εθνική καταστροφή». Η σύνδεση εθνικής ιδέας και αθλητικής κουλτούρας διευκολύνθηκε από ένα κοινό γνώρισμα της εθνικιστικής ιδεολογίας και της αθλητικής μυθολογίας, την

απόδοση κεντρικής θέσης στον ήρωα, το εξαιρετικό και χαρισματικό άτομο που ξεπερνά τον μέσο όρο και τη συναισθηματική και συμβολική ταύτιση μαζί του (Κόκκινος, 2004: 132).

Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται και η πρόταση του *Σκριπ* για την κατασκευή προτομών των Ολυμπιονικών, ώστε να αποδοθεί η οφειλόμενη τιμή στο πρόσωπο τους (εφ. *Σκριπ*, 13.04.1906: 1). Άλλωστε, την περίοδο αυτή αρχίζουν να κατασκευάζονται ηρώα και μνημεία για να τιμηθούν οι απλοί στρατιώτες του λαού, οι οποίοι δοξάστηκαν στο πεδίο της μάχης (Κόκκινος, 2004: 127). Η κατασκευή προτομών θα αποτελούσε αναγνώριση του ηρωισμού και της νίκης τους στο συμβολικό πεδίο της μάχης, το στάδιο, αλλά και της ανδροπρέπειας τους έθνους, ενώ θα έπαιζαν τον ρόλο τους στη διατήρηση της μνήμης και στον παραδειγματισμό των επόμενων γενεών.

Οι εφημερίδες εκτός από τις γλαφυρές περιγραφές των αναμετρήσεων προβαίνουν και σε λεπτομερείς περιγραφές των σωμάτων των αθλητών, «Εύσωμοι όλοι και ευσταλείς. Ξανθοί δε με τους μυς διαγραφομένους ευκρινώς εις τους γυμνούς βραχίονάς των», «Τα σώματα των Σουηδών είναι ως εκ καουτσούκ», «η ελαστικότης του σώματός των είναι απaráμιλλος», «οι μυώνες του αποτελούν όγκον φοβερόν την όψη όταν αποκαλύπτεται και προκαλεί ψίθυρον ενθουσιασμού» (εφ. *Εμπρός*, 10.04.1906: 4 και 14.04.1906: 3). Η αλλαγή του αισθητικού προτύπου γίνεται φανερή, εκτός από τις περιγραφές και στις πρώτες σελίδες των εφημερίδων, στις οποίες πολλές φορές φιλοξενούνται φωτογραφικές απεικονίσεις των ημίγυμνων αθλητών. Η εικόνα τους αποπνέει αυτοπεποίθηση και σιγουριά, ενώ φαίνεται να επιδεικνύουν το καλογυμνασμένο τους σώμα. Ο Τόφαλος, άλλωστε, έγινε γνωστός εκτός από τις επιδόσεις του και για το στιβαρό και γυμνασμένο του σώμα. Οι νεότερες αστικές αξίες θέλουν το σώμα δυνατό, σφριγηλό και γυμνασμένο. Βέβαια, αναφέρονται στο αντρικό σώμα, γιατί το γυναικείο σώμα σχεδόν απουσιάζει από τις γιορτές του κάλλους και της ρώμης.

Το νέο πρότυπο του αθλητή-ήρωα που προβάλλεται μέσα από τις εφημερίδες εκτός από τις φωτογραφίες συνοδεύεται και από πληροφορίες για τον αθλητή, αναλυτικά ρεπορτάζ και δηλώσεις του ίδιου, συνεντεύξεις, αλλά και ειδήσεις άσχετες με το αθλητικό γεγονός, εμπλουτίζοντας την ύλη τους και καλλιεργώντας περαιτέρω τη δημοφιλία του αθλητή (εφ. *Σκριπ*, 14.04.1906: 4 και 15.04.1906: 4 και εφ. *Εμπρός*, 14.04.1906: 2,4 και 23.04.1906: 2).

Οι εφημερίδες των Ολυμπιακών αγώνων αποτυπώνουν στις σελίδες τους το νέο πρότυπο αθλητή ήρωα. Ο Τόφαλος, η πιο χαρακτηριστική περίπτωση αθλητή ήρωα αυτών των αγώνων, έγινε γνωστός πριν ακόμη αγωνιστεί, τόσο για τις διαστάσεις του όσο και για τις επιδόσεις του. Αγωνίστηκε και κέρδισε με επεισοδιακό τρόπο, ξεσήκωσε το εθνικό

συναίσθημα, έγινε σύμβολο της ανδροπρέπειας του έθνους αλλά και των νέων αντιλήψεων για το σώμα. Έγινε ευρύτερα γνωστός, καθώς η φωτογραφία του τοποθετήθηκε στις πρώτες σελίδες των εφημερίδων, ενώ ιδιαίτερης προβολής έτυχαν τα γεγονότα πριν, κατά τη διάρκεια και μετά τη διεξαγωγή των αθλημάτων, στα οποία συμμετείχε. Η δημοφιλία του ενισχύθηκε περαιτέρω από τις προσωπικές δηλώσεις και συνεντεύξεις του.

5.6 Ο Εθνικός Αντίκτυπος

Οι Ολυμπιακοί αγώνες του 1906 γνώρισαν, όπως έχει ήδη αναφερθεί, μεγάλη διεθνή αναγνώριση και συμμετοχή, τόσο από αθλητές όσο και από επισκέπτες. Η βοήθεια των προξένων και των πρεσβευτών της Ελλάδας στο εξωτερικό από τη μια, και η σύσταση των «επιτροπών εξωτερικού» από την άλλη υπήρξαν καθοριστικές για την επιτυχία του εγχειρήματος. Ωστόσο, η διοργάνωση αυτή κινητοποίησε και συγκέντρωσε μεγάλο μέρος και του ελληνισμού εκτός των συνόρων του ελληνικού κράτους, καθώς επιτροπές δημιουργήθηκαν από Έλληνες που ζούσαν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία και στην Αίγυπτο (Κιτρόεφ, 2004: 381,386).

Άλλωστε, οι ελληνικές κοινότητες της Ανατολικής Μεσογείου διατηρούσαν στενούς δεσμούς με την πατρίδα και διαδραμάτισαν αποφασιστικό ρόλο στην κοινωνικοοικονομική της ανάπτυξη. Η Ελλάδα θεωρούσε της περιοχές αυτές οργανικό κομμάτι και προέκτασή της, ενώ για αυτές η Ελλάδα αποτελούσε το εθνικό τους κέντρο. Στο πλαίσιο αυτό πραγματοποιήθηκε και η χρηματοδότηση της αναμαρμάρωσης του Παναθηναϊκού σταδίου από τον ομογενή Γεώργιο Αβέρωφ, τόσο πριν τους αγώνες του 1896 όσο και η ολοκλήρωση της πριν τους αγώνες του 1906 (Κιτρόεφ, 2004: 382,387).

Οι αγώνες για τον εκτός συνόρων ελληνισμό δε θεωρούνταν απλά και μόνο μία αθλητική διοργάνωση, αλλά είχαν το νόημα ενός πανεθνικού καλέσματος στην πρωτεύουσα του έθνους-κράτους με βασικά χαρακτηριστικά τη «νοσταλγική επιστροφή» στην πατρίδα και τη στήριξη ενός θεσμού με αρχαιοελληνική καταγωγή. Το *Σκριπ* σε άρθρο με τίτλο «Πανελληνισμός» γράφει χαρακτηριστικά:

«Ο μέγας συναγερμός της Ελληνικής φυλής, της διασκορπισμένης εις τα τέσσαρα πέρατα ήρχισε [...] Μόνο το έθνος αυτό, το αθάνατον, παρουσιάζει την σπάνιαν εικόνα του σημερινού μεγαλείου, το θέαμα αυτό το έκπαγλον ενός μεγάλου λαού εμπνεομένου

από την ιδίαν σκέψιν, κινουμένου από την ιδίαν ιεράν ορμή και ερχομένου από τας εσχατίας δια το προσκύνημα της μητροπόλεως. Το θέαμα αυτό έχει τη χαράν και τη μεγαλοπρέπειαν ενός σπουδαίου οικογενειακού γεγονότος, εις το οποίον παρευρίσκονται όλα τα μέλη μιας μεγάλης και ευτυχούς οικογενείας. Πως επανέρχεται η ιστορία και αναζούν οι περιστάσεις! Προ εικοσιπέντε αιώνων τι άλλο έδιδε την αίγλην της μεγάλης πανηγύρεως των Αγώνων, παρά αυτή η συνάθροιση των Ελλήνων από όλον των Ελληνισμό;[...]» (εφ. *Σκριπ*, 06.04.1906: 1)

Στο στάδιο συγκεντρώθηκαν για τους αγώνες αθλητές και επισκέπτες από την Κωνσταντινούπολη, τη Σμύρνη, την Αίγυπτο, την Κύπρο, την Κρήτη, τη Μακεδονία και τη Θράκη. Εκεί πραγματοποιήθηκε η συμβολική ένωση όλων των μελών του εθνικού σώματος, ενώ προετοιμάστηκε νοερά η εθνική του ολοκλήρωση. Μέσα στο στάδιο το κατακερματισμένο έθνος αναγνώρισε όλα όσα το ενώνουν και συντελέστηκε η δόμηση της εθνικής του ταυτότητας. Επιπλέον, αντιμετωπίζοντας τα άλλα έθνη ενισχύθηκε περαιτέρω η εθνική του αυτοσυνειδησία. Στις 8 Απριλίου το *Σκριπ* έγραψε:

«Τιμή και δόξα εις τους υποδούλους αθλητάς και επισκέπτας, τιμή και δόξα ιδιαίτερα εις αυτούς τους αντιπροσωπεύοντας δια της παρουσίας τους του Έθνους μας το μεγαλείον. Από τας εορτάς θα έλειπεν η ελληνικότης, εάν έλειπον αυτοί. Θα επνίγετο ο χαρακτήρ των εις την πλημμύραν των αλλοεθνών. Αυτοί εγχέουν αίμα ευρωστίας εθνικής δια του ερυθρού πλήθους των. Αυτοί θερμαίνουν το πατριωτικόν μας αίσθημα, ζωογονούν την αναιμία μας, ενθαρρύνουν τας ελπίδας μας εις την παγκόσμιον επίδειξιν η οποία αρχίζει από αύριον. Αλλ' η νίκη επί του Σταδίου δεν είναι η μόνη και η τελική μας βλέψις [...] Δια τους Έλληνας η αληθής και η μεγάλη νίκη είναι ήδη κεκτημένη. Είναι η τιμή ότι επί των αρχαίων μας τροπαίων επανιδρύσαμε τη δόξα του αιώνιου πολιτισμού και ότι το Έθνος μας, μέγα ως τότε, και ευγενές ως άλλοτε, συμμετέχει ολόκληρον, πλειοψηφούν εν τη αμίλλη, δια του πλήθους των πανελληνίων αθλητών του, των εορτών αυτών του πολιτισμού και της ειρήνης» (εφ. *Σκριπ*, 08.04.1906: 1).

Μετά τις πρώτες νίκες των Ελλήνων αθλητών το *Σκριπ* διαπιστώνει ότι οι νίκες δοξάζουν όλο το έθνος, ελεύθερο και αλύτρωτο, τονίζοντας για άλλη μία φορά την ενοποίηση του έθνους κάτω από το σύμβολο του, την ελληνική σημαία, «Ελευθέρα και αλύτρωτος Ελλάς αφωμοιώθησαν ήδη εν τη δόξη και η ελληνική σημαία, κηρύττουσα τον θρίαμβον από τας επάλξεις του Σταδίου, ήνωσεν υπό τας χαρμοσύνους πτυχάς της αμφοτέρας τας πατρίδας εις

μίαν και μεγάλην. Ιδού η πανηγυρική σημασία της προχθεσινής τριπλής νίκης του Σταδίου, ο πανελληνισμός συνησπισμένος και νικών απέναντι του κόσμου» (εφ. *Σκριπ*, 15.04.1906: 1). Με αφορμή τους αγώνες πολλοί σύλλογοι διοργανώνουν γεύματα, δεξιώσεις και ομιλίες, προκειμένου να τιμήσουν τους Έλληνες των αλύτρωτων περιοχών. Στις αναφορές των εφημερίδων τονίζεται η σύνδεση των υπόδουλων με τη μητέρα πατρίδα και η συμβολική ένωση όλων κάτω από την ελληνική σημαία:

«Ετίμησε τον προορισμόν του ο Μακεδονικός Σύλλογος διά της εορτής, την οποίαν προσέφερε εις τους Μακεδόνας επισκέπτας. Έδωκε το παράδειγμα της ευγενούς ξενίας προς τα συμπαθή τέκνα της μαρτυρούσης υποδούλου πατρίδος, συνέδεσε περισσότερο ακόμη την υϊκίην καρδίαν των με την φιλόστοργον μητέρα και προσέθεσεν εν πολύτιμον εφόδιον εις τας αναμνήσεις του προσκυνήματός των προς την ελευθερίαν και την δόξαν», «Ο Θρακικός σύλλογος ετίμησεν εαυτόν δια της πατριωτικής σκέψεως να φιλοξενίση εις κοινόν γεύμα και να συγκεντρώση εις κοινήν εορτήν τους Θράκας επισκέπτας των αγώνων. Εις την δεξίωσιν αυτήν των αντιπροσώπων της ευάνδρου επαρχίας της μεγάλης πατρίδος, μετέσχομεν νοερώς όλοι οι διαβλέποντες κάτι περισσότερον υψηλόν και περισσότερον χαρμόσυνον από τας εορτάς των οφθαλμών μας και των ώτων μας. Θα μείνει βαθέως χαραγμένη εις την μνήμην μας η ερυθρά παρέλασις της προχθεσινής νυκτός, καθ' ην είδομεν, ως οπτασίαν πανίερων πόθων την κυανόλευκον καμαρώνουσαν ως ευτυχή μητέρα και θωπεύουσαν με τας πτυχάς της, τους Θράκας, τους Μακεδόνας και τους ελευθέρους ηνωμένους εις το ωραίον πλήθος, το οποίον απετέλουν οι εορτασταί. Ανεβόησαν αι οδοί και αι πλατεΐαι εξ ων διήλθεν ο υπέροχος συμβολισμός της εθνικής αυτής ενώσεως από χειροκροτήματα και ζήτω εξερχόμενα εκ των ιερωτέρων αποκρύφων των πατριωτικών μας αισθημάτων».

Τελειώνοντας, το άρθρο υπενθυμίζει στους «αλύτρωτους αδελφούς» έναν σημαντικότερο σκοπό· μετά τους αγώνες να μεταφέρουν στους υπόλοιπους Έλληνες των περιοχών τους τη φλόγα και τον ενθουσιασμό τους, προετοιμάζοντάς τους για τους επόμενους αγώνες;

« [μεταφέρατε] εις τους αδελφούς της Μακεδονίας και της Θράκης την υπόμνησιν να μη θάψωσιν εις τάφον, έστω και αιθαλή, τας αναμνήσεις της ελευθερίας και της δόξης, αλλά επανερχόμενοι εις τα δεσμά, να μεταδώσουν την φλόγα των εις τα ευγενή στήθη των πατριωτών των και να καταστήσουν λαμπροτέραν την μεγάλην εθνικήν επίδειξίν μας επανερχόμενοι πολυπληθέστεροι εις τους προσεχείς αγώνες» (εφ. *Σκριπ*, 15.04.1906: 1 και 18.04.1906: 1).

Με τις αναφορές αυτές ο Τύπος μεταφέρει τον εθνικό αντίκτυπο του γεγονότος. Η μητέρα Ελλάδα διοργανώνοντας τους αγώνες πραγματοποίησε ένα πανεθνικό κάλεσμα σε όλα τα τέκνα της. Οι αγώνες, ένας θεσμός με αρχαιοελληνική καταγωγή, ένωσε όλους τους Έλληνες, ενδυναμώνοντας την εθνική τους ταυτότητα. Η επιστροφή στην πατρίδα πραγματοποιήθηκε έχοντας ένα κοινό σκοπό, την επιτυχία των αγώνων. Αυτή η συμβολική ένωση, πάνω στα ιερά χώματα της πατρίδας, μέσα στο Παναθηναϊκό στάδιο, κάτω από την ελληνική σημαία, καλλιέργησε ελπίδες για την μελλοντική ένωση όλων των Ελλήνων σε ένα μεγαλύτερο κράτος. Το εντυπωσιακό θέαμα και τα αισθήματα ενθουσιασμού που προκάλεσε, αναπτέρωσε το ηθικό και σφυρηλάτησε το εθνικό αίσθημα των Ελλήνων.

5.7 Οι Αγώνες και η Ανασυγκρότηση της Σωματικής Άσκησης των Νέων

Με αφορμή τους αγώνες, ένα μέρος των δημοσιευμάτων των εφημερίδων αναφέρεται στη σωματική άσκηση των νέων και τις νέες κατευθύνσεις της σχολικής γυμναστικής. Στις αναφορές γίνεται λόγος για την αναγκαιότητα λογικής γυμναστικής, σε αντιπαράθεση με τον αθλητισμό που οδηγεί σε υπερβολές και ακρότητες. Η γυμναστική προτείνεται, αφενός για λόγους υγείας και αφετέρου για την καλύτερη προετοιμασία των αθλητών. Κριτική ασκείται από τις εφημερίδες και για την ευκαιριακή ενασχόληση με τη σωματική άσκηση, με αφορμή τους αγώνες, καθώς κάτι τέτοιο είχε παρατηρηθεί και μετά τους Ολυμπιακούς του 1896.

Δευτερευόντως, κριτική ασκείται στο γερμανο-ελβετικό σύστημα γυμναστικής, το οποίο διδάσκεται στα σχολεία, ενώ αντί αυτού προκρίνεται ως καταλληλότερο το Σουηδικό σύστημα γυμναστικής. Ως επιχείρημα για την πρόταση αυτή προβάλλεται η επιστημονική τεκμηρίωση του συστήματος, η προαγωγή της αρμονικής ανάπτυξης του σώματος, καθώς και η λειτουργική του σύνδεσή με τον αρχαιοελληνικό τρόπο άσκησης. Επίσης, στο σουηδικό σύστημα φαίνεται να αποδίδονται οι νέες αξίες που χρειάζεται να καλλιεργηθούν στους πολίτες, ώστε να συμβάλλουν στη μεταβολή των οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, καθώς και να ανταποκριθούν στους πολλαπλούς τους ρόλους.

Το πρώτο δημοσίευμα αφορά τις προσδοκίες για νίκες των Ελλήνων αθλητών, πρόκειται για χρονογράφημα του «Διαβάτη», όπου γίνεται αναφορά στην αναγκαιότητα της γυμναστικής, κυρίως για λόγους υγείας, αλλά και για την κατάλληλη προετοιμασία των αθλητών για τον

πρωταθλητισμό. Απαραίτητη προϋπόθεση για αυτό προσθέτει είναι η οικονομική και υλική στήριξη της γυμναστικής. Στις 1 Δεκεμβρίου 1905 το *Εμπρός* γράφει:

«Αλλά δια να επανέλθουμε εις τους αθλητάς, η γνώμη μου είναι ότι δε μας χρειάζεται αθλητισμός, αλλά γυμναστική. Γυμναστική λογική, μορφώνουσα σώματα υγιή και εύπλαστα. Εις τούτον πρωτίστως πρέπει να δώσουμε την προσοχήν και την υποστήριξήν μας. Αρκεταί δωρεαί έχουν γίνει δια τους αρρώστους προς ίδρυσιν νοσοκομείων, οι δυνάμενοι ας φροντίσουμε και δια τους υγιείς, υποστηρίζοντες υλικώς τα γενομένας υπέρ της προόδου και διαδόσεως της γυμναστικής προσπάθειας.

- Ωστε οι αθληταί είναι περιττοί;

- Δεν είπον αυτό. Αλλά δεν είναι και απαραίτητοι. Η απλή γυμναστική όμως είναι απαραίτητος. Άλλως τε εκ της γυμναστικής κατ' ανάγκην και αφ' εαυτού προέρχεται ο αθλητισμός. Δια να έχωμεν καλούς αθλητάς, πρέπει να έχωμεν καλήν γυμναστικήν. Ο αθλητισμός είναι ανάπτυξις και έντασις εις εξαιρετικόν βαθμόν των δυνάμεων τας οποίας χωρίς υπερέντασιν αλλά κανονικώς και αρμονικώς καλλιεργεί η γυμναστική» (εφ. *Εμπρός*, 01.12.1905: 1).

Στο ίδιο πνεύμα κινούνται την ίδια περίοδο και οι απόψεις του Ιωάννη Χρυσάφη για την απουσία οικονομικής στήριξης της σχολικής γυμναστικής, παρά τις νομοθετικές ρυθμίσεις του 1899, σε αντίθεση με τις οικονομικές ενισχύσεις που δίνονταν προς τα αθλητικά σωματεία (Τσούμας, 2016: 266).

Την ημέρα έναρξης των αγώνων, ο «Διαβάτης» αναρωτιέται «Θα νικήσωμεν;» και στο χρονογράφημά του συγκρίνει τις νίκες ως αποτέλεσμα της τύχης και ως αποτέλεσμα της συστηματικής γύμνασης, ενώ παράλληλα ασκεί κριτική, καθώς η γυμναστική ασκείται ευκαιριακά και μόνο με αφορμή τους αγώνες.

«Η αξία των αθλητικών νικών συνίσταται εις το ότι είναι το αποτέλεσμα της σωμασκίας, της τέχνης και όχι της φύσεως ή της τύχης. Διότι ούτω έχει λόγον σπουδαίον η καλλιέργεια και διάδοσις της γυμναστικής και η νίκη είναι αμοιβή ευγενούς φιλοτιμίας και επιμέλειας. Δεν λέγω, έχομεν και ημεείς αθλητάς οίτινες τας θετικάς ελπίδας των εις την νίκην οφείλουν εις την επιμελήν εξάσκησιν της φυσικής των δεξιότητος και ισχύος. Αλλά θα είχαμεν περισσότερους και με μείζονας ελπίδας να διακριθούν εις τον συναγωνισμόν του διεθνούς αθλητισμού, αν η γυμναστική δεν εκαλλιεργείτο εις τον τόπον μας ως τι πάρεργον και μόνον κατά τας παραμονάς αγώνων» (εφ. *Εμπρός*, 09.04.1906: 1).

Από τις απόψεις αυτές διαφαίνεται ότι, παρ' όλες τις ρυθμίσεις του νόμου του 1899 για την αναβάθμιση του μαθήματος της γυμναστικής και την ακμή των αθλητικών σωματείων, την περίοδο αυτή, η σχολική γυμναστική δεν είχε γενικευτεί, δεν πραγματοποιούνταν συστηματικά και εμφανιζόταν υποβαθμισμένη (Τσούμας, 2016: 266,267).

Τα επόμενα δημοσιεύματα απηχούν τις τάσεις της εποχής, όσων αφορά στη γυμναστική, τα οποία περιλαμβάνουν κριτική για το γερμανοελβετικό σύστημα και προετοιμασία για την εισαγωγή του σουηδικού συστήματος (Τσούμας, 2016: 269). Τα επιχειρήματα που προβάλλονται είναι η υπεροχή της σουηδικής γυμναστικής, λόγω της επιστημονικής της βάσης, του παιδαγωγικού της ρόλου και της οργανικής της σύνδεσης με την αρχαία ελληνική γυμναστική. Οι γυμναστικές επιδείξεις των ομάδων κατά την ημέρα έναρξης των αγώνων δίνουν την αφορμή και ο «Διαβάτης» σε χρονογράφημα με τίτλο «Μία νίκη», στις 11 Απριλίου γράφει:

«[...] Κυρίως μάλιστα η νίκη των Νορβηγών είναι νίκη της Σουηδικής γυμναστικής κατά της παλαιάς γυμναστικής [...]. Η Νορβηγική ομάς επέδειξε τ' αποτελέσματα της γυμναστικής τα μάλλον προσεγγίζοντα προς τον ιδεώδη τύπον, τον οποίον απετύπωσεν ο Πραξιτέλης εις τον Ερμήν της Ολυμπίας. Η δε σημερινή Ελληνική γυμναστική, δεν δύναται να τείνη προς άλλο ιδεώδες, δεν πρέπει να ζητώμεν παρ' αυτής την εξαγρίωσιν αλλά τον εξευγενισμόν του ανθρωπίνου τύπου. Δια τούτο το μεγαλύτερον καλόν των εφετεινών Διεθνών Αγώνων δια την Ελλάδα θα είνε ότι μας εγνώρισαν τη Σουηδικήν γυμναστικήν εις την τελείαν αυτής εκτέλεσιν [...] είναι η λογικότερα γυμναστική, τείνουσα εις την εκ παραλλήλου και εν αρμονία ανάπτυξιν και ενίσχυσιν όλων των οργάνων και όλων των μελών, χωρίς υπερβολάς και βεβιασμένας προσπάθειας. Αλλ' από τας ασκήσεις των Σκανδιναυϊκών ομάδων εις το Στάδιον εμάθαμε και κάτι άλλο το οποίο αναδεικνύει όλην την μεγάλην παιδαγωγικήν αυτής αξίαν, ότι η Σουηδική γυμναστική δεν επιδιώκει τον σκοπόν της μόνον δια μηχανικών κινήσεων, αλλά και δι' ευθύμων αγωνισμάτων [...] Έχομεν δε τόσας αγωνιστικάς παιδιάς, αίτινες δύνανται να προσαρμοσθούν εις την σουηδικήν γυμναστικήν, ώστε δυνάμεθα να χαιρετίσουμε την νίκην της Σουηδικής γυμναστικής εις το Παναθηναϊκόν στάδιον, ως νίκην της ελληνικής γυμναστικής, ήτις, όπως εκείνη, ως κανόνα και ως σκοπόν είχε το καλόν και το λογικόν» (εφ. *Εμπρός*, 11.04.1906: 1).

Στην ίδια εφημερίδα το ίδιο θέμα σχολιάζεται σε χρονογράφημα που υπογράφει «ο Περίεργος»:

«Πάρτε μαθήματα από τους Σουηδούς και τους Νορβηγούς. Αυτή είναι η επιστημονική γυμναστική που φτιάχνει τα σώματα που τα μεταβάλλει εις αγάλματα. Αυτή είναι η γυμναστική όπως την ετελειοποίησαν και την εθεοποίησαν οι λαοί εκείνοι που ειξεύρουν τι θα ειπή κίνησις.[...] Οι αγώνες οι χθεσινοί της Νορβηγικής ομάδος, ο θρίαμβος ο πραγματικός, ο προκαλέσας την θύελλαν των επευφημιών και των ζητωκραυγών υπήρξεν η μέγιστη αποκάλυψις της αληθείας περί της νεωτέρας γυμναστικής η οποία διαπλάσσει το σώμα δια των ρυθμικωτάτων και αρμονικωτάτων κινήσεων όλων των μελών και δεν το παραμορφώνει η επίδοσις εις ωρισμένον γύμνασμα » (εφ. *Εμπρός*, 11.04.1906: 1).

Τις επόμενες μέρες η διάλεξη του Σουηδού συνταγματάρχη Μπαλκ για την αξία της σουηδικής γυμναστικής δίνει αφορμή για ένα ακόμη χρονογράφημα του «Περίεργου» στο *Εμπρός*. Εκεί φαίνεται ότι στο νέο γυμναστικό σύστημα, εκτός των άλλων, αποδίδονται λειτουργίες που έχει ανάγκη η κοινωνία, προκειμένου να επιτύχει ευρύτερες κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές. Πιο συγκεκριμένα, το σύστημα αυτό, δίνοντας έμφαση στην κοπιώδη εργασία και στη στοχοπροσήλωση, αποβλέπει στην ενίσχυση των ψυχικών δυνάμεων, μέσω των οποίων σημειώνονται επιτυχίες στο στίβο της ζωής. Ο συγγραφέας αναφέρεται σε όλα αυτά που διακρίνει κανείς στην έκφραση των Σουηδών αθλητών, γράφοντας:

«Η έκφρασις έλεγε: «Εμείς για κάθε πράγμα που θέλουμε να φέρουμε εις πέρας δουλεύουμε. Γυμναζόμεθα, όχι δια να γίνουμε διαδηλωταί σανιδοφόροι, αλλά δια να είμεθα υγιείς, δια να είμεθα προπαντός ισχυροί την ψυχήν. Εις την πατρίδαν μας δεν υπάρχουν καφενεία για τα είκοσιν έτη, ούτε καρέκλαι [...] Και όπως εννοούμε τον ρυθμόν και την αρμονίαν εις την άσκησιν, έτσι εννοούμεν τον ρυθμόν και εις την κονίστραν της ζωής. Κινούμεθα προς όλας τας διευθύνσεις με τον αυτόν ρυθμόν. Είτε στρατιώται είμεθα, είτε γονείς, είτε σύζυγοι, είτε υιοί, είμεθα πάντοτε οι αυτοί, οι άνθρωποι του ρυθμού» (εφ. *Εμπρός*, 17.04.1906: 1).

Παράλληλα, στο ίδιο πνεύμα, άρθρο της ίδιας εφημερίδας τονίζει ότι οι νίκες είναι αποκλειστικά και μόνο αποτέλεσμα της εργασίας:

«[...] η νίκη παρακολουθεί πάντοτε εκείνους, οίτινες δια μακράς και επιμόχθου προπονήσεως εγένοντο άξιοι αυτής. Χωρίς δε να επαιρώμεθα, διότι ολίγοι Έλληνες επρώτευσαν κατά τους παρόντας Ολυμπιακούς αγώνας, ορθότερον ακόμη είναι να παραδεχθώμεν ότι η τύχη δεν διέπει τα πάντα σήμερον εις τον πλανήτην μας και

απόδειξις η μακρά και επίμονος άσκησις εις ην από μακρού υπεβλήθησαν οι νικήσαντες εκ των ημετέρων» (εφ. *Εμπρός*, 17.04.1906: 1).

Την τελευταία μέρα των αγώνων η ήττα στον Μαραθώνιο δίνει άλλη μία αφορμή στις εφημερίδες, ώστε να αποτυπώσουν όλες τις νέες ιδεολογικές και κοινωνικές αντιλήψεις που επιθυμούν να εμφυσήσουν στη νέα γενιά μέσω της σωματικής άσκησης: την έμφαση στην εργασία και την προσπάθεια, στην επί ίσοις όροις συμμετοχή, στον δημοκρατικό ανταγωνισμό για την ανάδειξη του ικανότερου βάσει κανόνων και όχι λόγω κληρονομικού δικαιώματος.

«[...] Αλλ' η ήττα αυτή θα μας ωφελήση πλειότερον από πάντα θρίαμβον εν τω Σταδίω. Διότι θα εννοήσωμεν επί τέλους, ότι η νίκη είναι τέκνον της εργασίας και του μόχθου και ότι εκείνος όστις θέλει να αναδείξη εαυτόν υπερέχοντα πρέπει να παρασκευασθή πολύ προ του αγώνος και ότι ουδείς λαός και ουδέν άτομον εν τω κόσμω έχει ιδιαίτερον προνόμιον υπεροχής επί των άλλων ανθρώπων» (εφ. *Εμπρός*, 19.04.1906: 1).

Οι αναφορές αυτές των εφημερίδων έχουν διπλό σκοπό. Αρχικός σκοπός τους είναι να προβάλλουν την αναγκαιότητα γενίκευσης της γυμναστικής και την οικονομική της στήριξη και κατόπιν να αναδείξουν τη νέα επιστημονικά τεκμηριωμένη και εξορθολογισμένη μέθοδο εκγύμνασης και τα πλεονεκτήματά της. Η νέα μέθοδος φαίνεται να ανταποκρίνεται στην ανάγκη εκσυγχρονισμού και τις νέες παιδαγωγικές κατευθύνσεις, φαίνεται όμως να απηχεί και νέες ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις, τις οποίες την περίοδο αυτή έχει ανάγκη η κοινωνία.

5.8 Ο Γυναικείος Λόγος για τους Αγώνες

Οι αγώνες, όπως αναδεικνύεται από τις παραπάνω αναφορές, απασχόλησαν έντονα τις δύο πολιτικές εφημερίδες που αναλύσαμε. Ένα τόσο μεγάλο γεγονός ήταν επόμενο πως θα προβάλλονταν και από τις σελίδες της *Εφημερίδος των Κυριών*, ενός εντύπου που απευθυνόταν αποκλειστικά στις γυναίκες. Μέσα από τα άρθρα του περιοδικού παρακολουθούμε τον προβληματισμό για την απουσία των γυναικών από τους αγώνες, καθώς και τον τρόπο που αντιμετωπίζουν οι συντάκτριες του περιοδικού τη συμμετοχή των Δανίδων γυμναστριών, αλλά και τις προτάσεις για συμμετοχή των Ελληνίδων γυναικών. Το θέαμα των αγώνων δίνει αφορμές για να αναπτυχθεί ένας λόγος που ενισχύει το εθνικό

συναίσθημα, συνδυασμένος με την ευθεία σύνδεση των σύγχρονων αγώνων με την κλασσική ελληνική αρχαιότητα. Παράλληλα αναπαράγει εθνικιστικά ιδεολογικά στερεότυπα, χωρίς να αφήνει απ' έξω τη διάσταση του φύλου, η οποία εξ ορισμού απασχολούσε το περιοδικό.

5.8.1 Ο Αποκλεισμός των Γυναικών

Το περιοδικό λίγο πριν τους αγώνες θα εκφράσει την προβληματισμό του για την απουσία των γυναικών, χωρίς ωστόσο να εκφράσει την επιθυμία για αγωνιστική συμμετοχή. Αντίθετα, θα δικαιολογήσει τον αποκλεισμό αυτό μέσω της αρχαιότητας. Στη συνέχεια, θα θαυμάζοντας τις Δανίδες αθλήτριες κατά την τελετή έναρξης των αγώνων, θα ασκήσει κριτική στην ανδροκρατούμενη κοινωνία και θα διατυπώσει προτάσεις για άλλους τρόπους συμμετοχής των γυναικών, οι οποίοι θα είναι σύμφωνοι με το κυρίαρχο πρότυπο.

Στις 5 Μαρτίου σε άρθρο με τίτλο «Και αι γυναίκες;» η Παρρέν¹⁰, αφού περιγράφει την προετοιμασία της πόλης, του κοινού, του σταδίου, της φύσης και των αθλητών, θα αναρωτηθεί για την απουσία των γυναικών για να διαπιστώσει αμέσως ότι το ίδιο γινόταν και στην αρχαιότητα. Μόνο οι Σπαρτιάτες, θα προσθέσει, επέτρεπαν στα κορίτσια να γυμνάζονται όχι όμως να συμμετέχουν στους αγώνες αλλά ούτε και να τους παρακολουθούν. Με το γεγονός αυτό θα συμφωνήσει και η ίδια, επομένως δε θα διατυπώσει θέμα αγωνιστικής συμμετοχής, καθώς διαφωνεί με τη δημόσια έκθεση των γυμναζόμενων κοριτσιών. «Εἰς ὅλην αὐτήν τὴν κίνησιν καὶ τὴν δράσιν πρὸς ἀνασύστασιν καὶ ἀναγέννησιν μιᾶς θρησκείας ωραίας, [...] αἱ γυναῖκες τῆς Ἑλλάδος μένουσιν ἐντελῶς ξέναι, ἀν' ὅχι καὶ ἀδιάφοροι. Ὁ ἀθλητισμός, βλέπετε, ὑπῆρξε καὶ εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἀκόμη ἀποκλειστικὸν τῶν ἀνδρῶν προνόμιον καὶ εἰάν οἱ Σπαρτιάται ἐγύμναζαν τὰς νεάνιδας ἀπὸ κοινού με τοὺς νέους εἰς τὰς μάλλῳ ἐπιτόνους ἀσκήσεις, ὅμως δὲν ἐπέτρεπαν εἰς αὐτάς, ὅχι μόνον νὰ λαμβάνουν μέρος εἰς τοὺς ἀγῶνας, ἀλλ' οὔτε νὰ παρίστανται εἰς αὐτούς. Βεβαίως δὲν εἶμαι συνήγορος καὶ ἐκηρύχτην πάντοτε κατὰ τῶν δημοσίων καὶ θεαματικῶς, οὕτως εἰπεῖν, ἀσκήσεων τῶν νέων κοριτσιῶν. Εἰάν αἱ νεάνιδες γυμνάζωνται, υπεῖκουσαι εἰς ἕνα φυσικὸν νόμον υγείας καὶ ἀκμῆς [...] δὲν ὑπάρχει ὅμως καὶ λόγος νὰ κατέρχωνται εἰς τὰς δημοσίας παλαίστρας καὶ νὰ ἐπιδεικνύουν τὰς προόδους καὶ τὰς ἐπιτυχίας τῶν εἰς τὸν ἀθλητισμὸν» (ΕτΚ¹¹, 05.03.1906: 1). Παρόλα αυτά, τις επόμενες μέρες όταν στην τελετή έναρξης των αγώνων θα εμφανιστεί η γυναικεία ομάδα της Δανίας σε πρόγραμμα γυμναστικής η Παρρέν θα αποτυπώσει με

10. Σύμφωνα με το περιοδικό, όλα τα ανυπόγραφα άρθρα συντάσσονται από την Παρρέν.

11. Για λόγους συντομίας ο τίτλος *Εφημερίς των Κυριών* θα αναγράφεται στο εξής ως *ΕτΚ*

ενθουσιασμό την εικόνα των γυμναζόμενων γυναικών να παρελαύνουν στην πρώτη γραμμή. Ταυτόχρονα, θα διατυπώσει την κριτική της απέναντι στην παραδοσιακή ανδροκρατούμενη κοινωνία, η οποία είναι αυτή που θέτει τους περιορισμούς της στις γυναίκες και όχι «η φυσική γυναικεία αδυναμία», χωρίς ωστόσο και πάλι να διατυπώνει ξεκάθαρα αίτημα αγωνιστικής συμμετοχής.

«Προ αυτών παρελαύνουν ήδη αι συνοδίαί των ωραίων σωμάτων με τας λευκάς παρθένας του βορρά σημαιοφόρους και πρωτοπόρους της αθλητικής πομπής. Ιδού αι γυναίκες! Από τελευταίαι έγιναν πρώται. Από μέλη αδύνατα της ανθρώπινης οικογένειας έγιναν τώρα τολμηρά εμπροσθοφυλακή του μέλλοντος, [...] Από ασθενείς φύλακες του αδύτου των εστιών, ιδού αυτάι ισχυραί και ηρωικάί πρόμαχοι των εθνών. [...] Η παράδοσις της φυσικής αδυναμίας των γυναικών υπέστη προχθές το τελευταίον της κτύπημα. Οι μυς οι ελαστικοί, οι χαλύβδινοι, έδωκαν εις το στάδιον την τελευταία των απάντησιν εις τους ισχυρούς γρόνθους, οι οποίοι επί αιώνες τώρα τείνονται ενώπιόν μας ως σύμβολα υπεροχής» (ΕτΚ, 16.04.1906: 2).

Την ίδια κριτική άλλωστε για τους «ισχυρούς γρόνθους» των ανδρών είχε διατυπώσει η Παρρέν λίγο πριν, αφήνοντας αιχμές για τους άνδρες της επιτροπής που δεν προέβλεψαν, όπως όφειλαν, να διοργανώσουν μία γιορτή όπου θα συμμετείχαν γυναίκες:

«Η επιτροπή εντούτοις των αγώνων όφειλε να ενθυμηθή ότι μία εορτή των σωμάτων, ημπορούσε να συνδυαστεί εις το κλασικόν μας έδαφος με μίαν εορτή ωραιότητος, με μία εορτήν θεαματικήν, με μία ανάστασι των Παναθηναίων αίφνης, εις την οποίαν να λάβουν μέρος και νέαι γυναίκες, και μαθήτριάι σχολείων από τας πλέον ωραίας και ευσταλείς» (ΕτΚ, 05.03.1906: 1).

Η διευθύντρια του περιοδικού επιλέγει αντί της αγωνιστικής συμμετοχής να προτείνει άλλους τρόπους συμμετοχής των γυναικών. Στην προσπάθεια αυτή προκειμένου να «οικειοποιηθεί» το αθλητικό γεγονός εκ μέρους των γυναικών θα αναζητήσει στήριξη στο αρχαιοελληνικό παρελθόν, σε ένα χώρο εξιδανικευμένο και αξιακά οριοθετημένο. Στο χώρο αυτό, το γεγονός αποκτά παραδειγματική αξία και δεν επιδέχεται αμφισβήτηση, αντίθετα λειτουργεί κριτικά ως προς το παρόν. Σε άρθρο με τίτλο «Αι γυναίκες εις τους αγώνας» η Παρρέν αναφέρει δύο παραδείγματα, τη συμμετοχή των γυναικών της Ηλείας στους αγώνες προς τιμήν της Ήρας και τη συμμετοχή τους στους ιππικούς αγώνες και στην αρματοδρομία, ως εκτροφείς και ιδιοκτήτριες αλόγων. Τα παραδείγματα αυτά τα αναφέρει αφού τονίσει ότι έχει περάσει η εποχή που οι άνδρες θεωρούνταν σύμβολο της δύναμης και οι γυναίκες της

αδυναμίας. Τώρα πλέον οι γυναίκες γυμνάζονται και φαίνεται να προβληματίζεται για τη μη συμμετοχή τους, αφού ακόμη και στην αρχαιότητα συμμετείχαν υπό κάποιες προϋποθέσεις, ενώ πολλές φορές νικούσαν και στεφανώνονταν και αυτές με τον κότινο. Ωστόσο, η ίδια, αφού ασκήσει την κριτική της στο παρόν έρχεται να δικαιολογήσει τις απαγορεύσεις του παρελθόντος: «Δικαιολογία εις τον αποκλεισμόν αυτόν φαίνεται η παρουσία των αθλητών οι οποίοι κατήρχοντο εις τα διάφορα αγωνίσματα εντελώς γυμνοί, πράγμα το οποίο θα προσέβαλε πολύ τη γυναικεία σεμνότητα» (ΕτΚ, 09.04.1906: 2). Η απαγόρευση στην αρχαιότητα ήταν μία ένδειξη τιμής προς τις γυναίκες, ώστε να μην έρθουν αντιμέτωπες με ένα θέαμα που θα τις προσέβαλε. Στην ουσία, όμως, φαίνεται να αφήνει αιχμές για τον αποκλεισμό των γυναικών από τους σύγχρονους αγώνες, αφού ο λόγος που επικαλούνταν οι αρχαίοι δεν υφίσταται.

Η Παρρέν παρά την κριτική που ασκεί, άλλοτε φανερά και άλλοτε υπόρρητα, φαίνεται να αποδέχεται τελικά τον αποκλεισμό των γυναικών. Δε διατυπώνει ξεκάθαρα αίτημα αγωνιστικής παρουσίας των γυναικών στους αγώνες, ενώ εντύπωση προκαλεί η εκκωφαντική σιωπή της, όσων αφορά στις διακρίσεις των Ελληνίδων γυναικών στο άθλημα της αντισφαίρισης¹². Η Παρρέν τη δεδομένη χρονική στιγμή επιλέγει να συνταχτεί με τον κυρίαρχο λόγο που διατυπώνεται αυτή την εποχή, ο οποίος θέλει τη γυναίκα ή να αποκλείεται από τους αγώνες, προετοιμάζοντας το σώμα της για έναν υψηλότερο προορισμό που είναι «το επίπονον έργον της μητρότητος» ή να συμμετέχει σε αγώνες που ταιριάζουν περισσότερο στη γυναικεία φύση, όπως οι καλλιτεχνικοί (ΕτΚ, 09.04.1906: 2,3).

5.8.2 Η Οικειοποίηση των Αγώνων από το Γυναικείο Λόγο

Αποδεχόμενη τελικά η Παρρέν την απουσία των γυναικών από το αγωνιστικό μέρος των αγώνων θα επιλέξει να διεκδικήσει τη συμμετοχή τους με άλλους τρόπους. Θα ανατρέξει πάλι στο αρχαιοελληνικό παρελθόν και αρχικά θα προτείνει την ανασύσταση της γιορτής των Παναθηναίων, ενώ σε δεύτερο χρόνο θα επισημάνει τη συμβολή των γυναικών ως μητέρες των αθλητών, ως άξιες οικοδέσποινες κατά τη διοργάνωση των δεξιώσεων και τέλος ως θεατές, μέλη της εθνικής κοινότητας, η οποία προσήλθε στο στάδιο και συμμετείχε σε ένα εθνικό γεγονός σε μία συμβολική εθνική ένωση.

12. Τρεις Ελληνίδες αθλήτριες κατέκτησαν τις τρεις πρώτες θέσεις στο απλό γυναικών, η Εσμέ Σημηριώτου, η Σοφία Μαρίνου και η Ευφροσύνη Πασπάτη αντίστοιχα, ενώ στο διπλό μικτό δεύτερη και τρίτη θέση κατέλαβαν η Σοφία Μαρίνου και η Ασπασία Μάτσα.

Στο πρώτο άρθρο που δημοσιεύει το περιοδικό για τους αγώνες η Παρρέν αποτυπώνει την πρότασή της:

«[...] μίαν ανάστασιν των Παναθηναίων, εις την οποίαν να λάβουν μέρος και νέαι γυναίκες, και μαθήτριάι σχολείων από τας πλέον ωραίας και ευσταλείς. Αίφνης, τι ωραιότερον από μίαν ιεράν συνοδείαν εκατόν ή διακοσίων ωραίων και ευσταλών παρθένων, αι οποίαι να φέρουν το αρχαίον ένδυμα, να είναι στεφανωμένοι με άνθη και να παραταχθούν την ημέραν των βραβείων από το εν και από το άλλο μέρος του στίβου, φέρουσai κάνιστρα γεμάτα άνθη και ραίνουσai τους προς αυτών ελαύνοντας νικητάς;» (ΕτΚ, 05.03.1906: 1).

Η πρόταση για αναβίωση των Παναθηναίων κατά τη διάρκεια των αγώνων εμπεριείχε μία διπλή στόχευση για τις γυναίκες: αφ' ενός θα συμμετείχαν σε μία γιορτή που θα αφορούσε στην αναβίωση της αρχαίας ελληνικής κληρονομιάς και αφ' ετέρου θα συμμετείχαν σε ένα θεσμό που αντιπροσώπευε τις ανώτερες αξίες του δυτικού κόσμου.

Στο επόμενο τεύχος του περιοδικού επανέρχεται στο θέμα και το αναγάγει σε εθνική συνεισφορά, καθώς το συγκρίνει με την δράση των γυναικών στον πόλεμο του 1897, τονίζοντας ταυτόχρονα τις αρετές που μπορούν να αναδείξουν οι γυναίκες δημόσια:

«Αι γυναίκες, αι Ελληνίδες, αι Αθηναίαι ιδίως δεν ημπορούν να διοργανώσουν μίαν πομπήν Παναθηναίων εντός ενός και ημίσεως μηνός. Αι Αθηναίαι, αι οποίαι μέσα εις ένα μήνα είχαν διοργανώσει δέκα νοσοκομεία τέλεια πολέμου και των οποίων η δράσις κατά την ομολογίαν όλον απετέλεσε το μόνον φωτεινόν σημείον του 1897, δε θα ημπορούσαν σήμερον να καταληφθούν πάλιν από τον ωραίον εκείνον ενθουσιασμόν και από την ευγενή φιλοδοξίαν να συντελέσουν, όπως η ωραιότης και η χάρις σκορπίσουν το φως εις τας διεθνείς αυτάς εορτάς » (ΕτΚ, 12.03.1906: 3).

Λίγο αργότερα θα επισημάνει τη συμβολή των γυναικών στη γέννηση των αθλητών που διεκδικούν τη νίκη στους αγώνες, καθώς επίσης και στη σημαντική τους παρουσία ως κοινό στις κερκίδες του γηπέδου.

« Αι γενεαί των εφήβων, οι οποίοι διεκδικούν σήμερον εις το Στάδιον τον κότινον του Ολυμπιονίκου εκυοφορήθησαν από μητέρας ισχυράς, από σώματα γυμνασμένα και έντονα, και ανεπτύχθησαν μέσα εις περιβάλλον όχι μαρασμού και εξαντλήσεως, αλλά υγείας και νεότητος και ακμής. Και δεν κατέρχονται μεν Ελληνίδες εις τους αγώνας του Σταδίου σήμερον, αλλά θα παρευρεθούν εις αυτούς δια να θαυμάσουν και να επευφημήσουν και να χειροκροτήσουν τους νικητάς και να στολίσουν με την αβρότητα

και το κάλλος και την χάριν των την ωραίαν εορτήν, από την οποίαν απεκλείοντο επί απειλή αυστηράς τιμωρίας αι γυναίκες της αρχαίας Ελλάδος» (ΕτΚ, 09.04.1906: 2).

Μετά το τέλος των αγώνων, σε ένα άρθρο με τίτλο «Οι φιλόξενοι νικηταί» θα αποδώσει τα εύσημα στις κυρίες που διοργάνωσαν τις δεξιώσεις και φιλοξένησαν τους ξένους αθλητές και επισκέπτες, αποτυπώνοντας το αστικό πρότυπο της καλής οικοδέσποινας:

«Δεν έλαβον κότινον, αλλ' ούτε ήκουσαν τα ονόματά των, ανακηρυσσόμενα μεταξύ των ονομάτων των αγωνιστών. Ο στίβος δεν τους εφιλοξένησεν ούτε μίαν ημέραν και κανείς εκ των Ελλανοδικών δεν καταμέτρησε το ρεκόρ των ιδικών των αγωνισμάτων. [...] Αι κυρίαί των Αθηνών είχαν σπουδαιότατον μέρος εις την διοργάνωσιν της φιλοξενίας αυτής» για να προχωρήσει στη συνέχεια σε περιγραφή των δεξιώσεων σε συνάρτηση με τα χαρίσματα των οικοδεσποτών, «εστιώσεις εις τας οποίας έρρευσε ο καμπανίτης, η αμβροσία αυτή των αρχαίων, άφθονος και ωργίασαν εις αρώματα και ακτινοβολίας τα άνθη και οι περίφημοι κρύσταλλοι και όλος ο πλούτος και η πολυτέλεια του πατριαρχικού Αθηναϊκού οίκου, του διακρινομένου δια την παρομοιώδη απλότητα και εγκάρδιον ευγένειαν και αβρότητα των οικοδεσποτών του, [...] την ευγενήν υποδοχή του οικοδεσπότη και της οικοδεσποίνης, εις την καλαισθησίαν της οποίας οφείλεται η διακόσμησις του μαρμάρινου κολοσσού...», για να καταλήξει στη σημασία της επιτυχίας των εορτών αυτών, «[...] ενίκησαν και κατέκτησαν τας συμπαθείας και την αγάπην και τον θαυμασμόν των ξένων μας, η οποία σημαίνει πολύ και θα βαρύνει περισσότερο εις την θέσιν, την οποίαν διεκδικούμεν μεταξύ των πολιτισμένων λαών (ΕτΚ, 30.04.1906: 2).

Οι προτάσεις της Παρρέν για την οικειοποίηση των αγώνων εκ μέρους των γυναικών περιλαμβάνουν ένα ιδιωτικό και ένα δημόσιο σκέλος. Το ιδιωτικό σκέλος αφορούσε στον ρόλο τους στην οικογένεια, στην κυοφορία και στην ανατροφή των αθλητών αλλά και στον ρόλο τους ως οικοδέσποινες, σύμφωνα με τις αστικές αξίες. Το δημόσιο σκέλος αφορούσε στην αναβίωση της γιορτής των Παναθηναίων κατά τη διάρκεια των αγώνων, γιορτή που θα επέτρεπε στις γυναίκες να μετέχουν στην αναβίωση ενός αρχαιοελληνικού δρωμένου στο πλαίσιο όμως ενός δυτικού τύπου θεσμού, συνώνυμου με την πρόοδο και την εξέλιξη. Το δημόσιο σκέλος αφορούσε όμως και στη συμμετοχή τους στο θέαμα των αγώνων, ως θεατές που θα επευφημήσουν και θα χειροκροτήσουν τους νικητές, κυρίως, όμως, ως θεατές μέλη ενός εθνικού σώματος που θα αναδείξουν το αθλητικό θέαμα ως μία διαδικασία εθνικοποίησης.

5.8.3. Η Εθνικοποίηση του Θεάματος

Μέσα από τα άρθρα του περιοδικού, η Παρρέν παρουσιάζει το θέαμα των αγώνων ως μία διαδικασία εθνικοποίησης, ως μία συμβολική τελετουργία ενίσχυσης του εθνικού συναισθήματος, στην οποία συμμετέχουν και οι γυναίκες (Φουρναράκη, 2004: 372). Το θέαμα των αγώνων βοήθησε στην αναγέννηση του έθνους και στην ενεργοποίησή του, στη σύζευξη του παρελθόντος με το παρόν και στην προετοιμασία του μέλλοντος της εθνικής κοινότητας υπό την καθοδήγηση του μονάρχη, ο οποίος συμπεριλαμβάνεται και αυτός στο εθνικό σώμα.

Στο στάδιο, στην «κολυμβήθραν της εθνικής ημών αναγεννήσεως» όπως ανέφερε ο Διάδοχος στο λόγο του, το έθνος αναζήτησε την κάθαρση του από την «ταπείνωση» του 1897 και την αναβάπτισή του. Η αναβάπτιση αυτή εξάλειψε τις διαφορές εντός του εθνικού σώματος ώστε:

«Όλη η πόλις ζη και πάλλεται ως ένας άνθρωπος μέσα εις το Στάδιον και έξω εις όλα τα κέντρα και τα υπαίθρια γυμναστήρια, εις τα οποία γίνονται αγώνες», ενώ κατά τη διάρκεια των αγώνων, « Όλων οι αναπνοαί σταματούν, όλα τα βλέμματα μεταβάλλονται εις τηλεσκόπια, όλων αι ψυχαί πάλλονται εις έναν παλμόν υπέρτατης προσδοκίας» και όταν καταγράφεται νίκη όλοι βιώνουν μία εμπειρία συλλογικής εθνικής ανάτασης, τότε «[...] η νίκη είναι ιδική μας. Τότε πλέον όλοι αναπνέουν, όλοι ζωηρεύουν, όλοι χειροκροτούν και ζητωκραυγάζουν», ενώ στη θέα της ελληνικής σημαίας « η οποία υψούτο εις τον ιστόν, όλον το πλήθος το πέριξ εφρικίασεν ως εις άνθρωπος, όλοι επευφήμησαν και πολλοί εδάκρυσαν» (ΕτΚ, 16.04.1906: 4).

Η ενοποιητική και αναγεννητική λειτουργία του αθλητικού θεάματος ανέτρεψε ακόμη και την απλή καθημερινότητα ανδρών και γυναικών για τις μέρες των αγώνων:

«Η δροσερά πνοή του αθλητισμού πνέει παντού και κάθε άλλη ενασχόλησις, κάθε βιωτική μέριμνα, κάθε σκέψις και συλλογισμός υποχωρούν προ της κυριαρχίας αυτού του χύσαντος νέον αίμα εις τα φλέβας, νέαν δύναμιν εις την ψυχήν. Αι συνήθειαι μας όλαι μετεβλήθησαν, η ζωή μας ήλλαξεν από άκρου εις άκρον. Οι φύσει ζωηροί και δραστήριοι έφτασαν τας ημέρας αυτάς εις το ανώτατον ρεκόρ πάσης ενεργείας, οι νωθοί και οι χαιδευμένοι των αναπαύσεων και μεταξύ τούτων πολλάί κυρίαι μετεβλήθησαν εις ανθρώπους ηρωικούς», κανείς δεν διαμαρτύρεται, «Περιμένουν υπομονητικώτατα μίαν, δύο, τρεις ώρας, χωρίς κανείς να παραπονήται, κανείς να

αδημονή», ακόμη και όταν «αραίαι σταγόνες βροχής βρέχουν καπέλα και φορέματα» (ΕτΚ, 16.04.1906: 4).

Η αφήγηση αυτού του σύγχρονου αθλητικού γεγονότος συνδέεται τόσο με το ένδοξο εθνικό παρελθόν όσο και με το μέλλον, γεμίζοντας με εθνικιστική έξαρση τους Έλληνες:

«Τας ημέρας αυτάς όπου η μέθη του αθλητισμού κυριαρχεί κάθε άλλου αισθήματος [...], φυσικόν είνε όλοι οι Έλληνες αδιακρίτως να αναζώμεν, έστω και δι' ολίγας ημέρας, στιγμάς ζωής του μεγάλου παρελθόντος και να αναγεννώμεθα Έλληνες και Ελληνίδες των ωραίων ιδανικών» (ΕτΚ, 12.03.1906: 2).

Στην εμπειρία αυτή άλλωστε συμμετέχουν «Έλληνες από τη Θράκη και τη Μακεδονία και την Κρήτη και την Αίγυπτον και την Κύπρον και από κάθε του κόσμου γωνίαν» που έχουν συγκεντρωθεί στην Αθήνα για τους αγώνες (ΕτΚ, 09.04.1906: 3). Η εμφάνιση των μικρών μαθητών κατά την τελετή λήξης παρομοιάζεται με το εθνικό σύμβολο, τη σημαία, ενώ η παρουσία τους συμπυκνώνει ελπίδες και προσδοκίες για το μέλλον:

«Μία Ελληνική σημαία, μία γαλανόλευκος ζωντανή, υφασμένη από ότι πολυτιμότερον έχει η Ελλάς όλη [...] Η Ελλάς όλη, ελευθέρα και δούλη, είχε απλώσει επάνω εκεί ένα μέρος από την ύπαρξιν της, από τας ελπίδας της, από τα όνειρά της, από την τρυφεράν αγάπην της, από το φως εις το οποίον ατενίζει δια το μέλλον [...] Και εις τον ύμνον αυτών των ωραίων και γραφικών κινήσεων βλέπομεν ημείς οι Έλληνες ενσαρκουμένην, μίαν ελπίδα αναγινώσκομεν μίαν υπόσχεσιν μέλλοντος αθλητικού, μέλλοντος αναγεννήσεως της φυλής, μέλλοντος γενεών ηρωικών, ανταξίων της μεγάλης κληρονομιάς του παρελθόντος» (ΕτΚ, 23.04.1906: 1,2).

Στην κορυφή όλης αυτής της εθνικής προσπάθειας, με κυρίαρχα τα εθνικά αισθήματα προβάλλεται ο Διάδοχος του ελληνικού θρόνου:

«Επί κεφαλής όλων αυτών και αντιλήπτωρ ο Διάδοχος του ελληνικού θρόνου, ο οποίος έζησεν όλας αυτάς τας ημέρας ζώην πρωταγωνιστού, τρέχων εις το στίβον, εμψυχώνων, εγκαρδιώνων, ενθουσιάζων, αποδίδων το δίκαιον και παρουσιάζων το ύψιστον ρεκόρ πατριωτικής στοργής και αντοχής και υπομονής και αβρότητας προς όλους αδιακρίτως» (ΕτΚ, 23.04.1906: 2),

ενώ και όλη η βασιλική οικογένεια παρουσιάζεται με απλή περιβολή, γλυκιά όψη και αισθήματα αγάπης προς το λαό:

«Οι αιώνες των Νερώνων και των Μεσσαλίνων λησμονούνται κάτω από τας γλυκείας μορφάς και τας ηρέμους φυσιογνωμίας και την απλότητα των περιβολών και τα

ακτινοβόλα μειδιάματα της αγάπης και της αγαθότητας, την οποίαν σκορπίζει γύρω της η Βασιλική πομπή» (ΕτΚ, 16.04.1906: 1).

Οι γυναίκες μπορεί να μην συμμετείχαν στο αγωνιστικό ή στο εορταστικό μέρος των αγώνων, όπως πρότεινε η Παρρέν, συμμετείχαν όμως στην πιο σημαντική και ουσιαστική για το έθνος και για τη χώρα λειτουργία των αγώνων: στη συμφιλίωση και την ομοψυχία όλων των μερών του εθνικού σώματος, στην ανάπτυξη του αισθήματος του συνανήκειν στην εθνική κοινότητα, στην αναγέννηση και την αναβάπτιση του έθνους και τη σύνδεσή του με το ένδοξο παρελθόν, ταυτόχρονα με την προετοιμασία ενός ένδοξου μέλλοντος, υπό την καθοδήγηση μίας χαρισματικής ηγεσίας.

5.8.4 Η Εθνικιστική Ιδεολογία στο Λόγο τους

Η επιτυχία της εθνοποιητικής αυτής λειτουργίας των αγώνων είχε σαν απαραίτητη προϋπόθεση έναν λόγο δομημένο στη βάση της εθνικιστικής ιδεολογίας, επενδεδυμένο με συμβολισμούς και στερεότυπα, παράλληλα με τα ευγονιστικά προτάγματα, τα οποία εμπεριείχαν και ένα νέο ρόλο και μία νέα αποστολή για τις γυναίκες. Η αποστολή αυτή θα συντελούσε στην αναγέννηση του έθνους, ώστε να ανταποκριθεί στον ρόλο που το ένδοξο παρελθόν είχε προδιαγράψει.

Από την αρχή η Παρρέν συνδέει «την μεγάλην εορτήν των σωμάτων» με τους αγώνες στην αρχαία Ελλάδα, ενώ στον αθλητισμό αποδίδεται η ανωτερότητα της φυλής, κατ' εξοχήν χαρακτηριστικό της εθνικιστικής ιδεολογίας: «Εις όλην αυτήν την κίνησιν και τη δράσιν μιας θρησκείας ωραίας, εις την οποίαν οι πρόγονοί μας όφειλαν την υπεροχή των επί των άλλων λαών...» αναφέρει και είναι σαν να αποδίδει μαζί με τη συνέχεια των αγώνων και τα ίδια χαρακτηριστικά δόξας και υπεροχής στους σύγχρονους απογόνους των αρχαίων Ελλήνων.

Στη συνέχεια, θα προτείνει τη συμμετοχή των γυναικών στην ανασύσταση της γιορτής των Παναθηναίων, γιορτή την οποία επινοεί η ίδια διατηρώντας μόνο το όνομα που παραπέμπει στις γιορτές της αρχαιότητας, θεωρώντας ότι η πρότασή της είναι ουσιαστικά ελληνική και συνδέοντάς τη με την μονιμότητα των αγώνων στην Ελλάδα, όπου ακριβώς είναι η θέση τους:

«Άλλως τε δε βλέπω διατί οι Έλληνες είναι υποχρεωμένοι και εις τας πλέον ακόμη γνησίας Ελληνικάς εορτάς των να αντιγράφουν τους ξένους. Ημπορούμεν δε επιτέλους να νεωτερίσωμεν και ημείς εις κάτι, το οποίον ίσως θα συντελέσει όπως εξασφαλίσωμεν υπέρ ημών τους Διεθνείς αγώνας, ως εορτήν παγκόσμιον των

σωμάτων, η οποία μόνο εις την Ελλάδα, την πρόγονον του αθλητισμού, έχει τη θέσιν της», ενώ με εθνικιστικό στόμφο θα νοσηματοδοτήσει εκ νέου τους τόπους που έχουν συνδεθεί με το κλασσικό παρελθόν ακόμη και τον ουρανό, «Αδιάφορον αν οι ξένοι δεν επίκουσαν τας εορτάς των διεθνών αγώνων των με τοιαύτας θαυματικάς παραστάσεις. Εκείνοι δεν έχουν ούτε Ακρόπολιν, ούτε Παρθενώνα, ούτε Στάδια μαρμαρωμένα, ούτε παρελθόν ωραιότητος και αρμονίας ως το ιδικόν μας, αλλ' ούτε ουρανόν ο οποίος να είχε στεγάσει άλλοτε τοιαύτας ιεράς και θείας συνοδείας» (ΕτΚ, 05.03.1906: 1).

Σχεδόν βέβαιη για την επιτυχία της «ελληνικής γιορτής» ασκεί κριτική στη μίμηση των ξένων προτύπων αναφέροντας, «Έχω την βεβαιότητα ότι θα έχη περισσοτέραν επιτυχίαν και από τας λαμπαδηφορίας, τας οποίας αντιγράφομεν από τους ξένους και από τας ενετικές εορτάς και από όλας τας απομιμήσεις δια τας οποίας θα δαπανηθώσιν εκατοντάδες χιλιάδων δραχμών» (ΕτΚ, 12.03.1906: 3).

Η πρόταση της Παρρέν για την ανασύσταση της γιορτής των Παναθηναίων εντάσσεται, όπως άλλωστε διευκρινίζει, στον συνδυασμό του αθλητισμού με την «ωραιότητα και το κάλλος», συνδυασμός που επιτυγχανόταν τέλεια στα αγάλματα των αθλητών της αρχαιότητας, δημιουργώντας έτσι τα ωραιότερα πρότυπα, «Και δι' αυτό οι πρόγονοί μας οι οποίοι εις τα ζητήματα αυτά ήσαν άνθρωποι τέλειοι, τον αθλητισμόν συνέδεον τόσον στενώς με το κάλλος, ώστε τα αγάλματα των αθλητών των να είναι σχεδόν τα ωραιότερα πρότυπα μεταξύ των περιωθέντων θησαυρών των αρχαίων μαρμάρων». Στο άρθρο αυτό βρίσκει αφορμή για ανάδειξη του αρχαιοελληνικού προτύπου της ομορφιάς και του γυμνασμένου σώματος, επηρεασμένη από τις ευγονικές θεωρίες: «Και τότε δεν ηξιούνται των τιμών αυτών άνθρωποι άσχημοι και κακοκαμωμένοι». Ενώ επιστρέφοντας στο παρόν, η εθνικιστική ιδεολογία θα κληθεί να αναδείξει και πάλι το ένδοξο παρελθόν, «Έχομεν την υποχρέωσιν να παρουσιάσωμεν και κάτι ωραίον, κάτι το οποίον να ενθυμίζη την καταγωγήν μας και να συγγενεύη με τους ωραίους βωμούς της Τέχνης και με τους ωραίους θεούς, εις τη λατρείαν των οποίων οφείλομεν το μέγα παρελθόν» (ΕτΚ, 12.03.1906: 2,3).

Στη συνέχεια, θα προχωρήσει την κριτική της στις νεωτερικές πρακτικές άθλησης, όπου η ομορφιά δεν αξιοδοτείται ανάλογα, λέγοντας πως η πρόοδος της γυμναστικής ως τώρα ούτε την ομορφιά, αλλά ούτε και την υγεία των αθλητών βοήθησε, καθώς

«όλη η προετοιμαστική εργασία των αθλητικών σωματείων περιορίσθη εις το μηχανικόν μέρος των ασκήσεων» ενώ και το μάθημα της γυμναστικής «εξηκολούθησεν ως και κατά το παρελθόν να ήναι μάθημα επιδείξεως» που εξαιτίας

των πολλών ωρών προετοιμασίας να επηρεάζει την υγεία των μαθητών, «Νέοι και παιδιά ησκήθησαν και ασκούνται πυρετωδώς πέντε και εξ ώρας συνεχώς την ημέραν, ένα μήνα προ των εκάστοτε αγώνων. Εις τρόπον ώστε από την υπερκόπωση και εξάντλησιν και η υγεία των να προσβάλλεται [...]» (ΕτΚ, 12.03.1906: 2,3).

Η κριτική αυτή γίνεται ώστε να φανεί η ανωτερότητα της αρχαιοελληνικής άθλησης σε σχέση με τα νεωτερικά αθλήματα καθώς στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού είχε παραδεχθεί τη συμβολή της γυμναστικής στην υγεία των νεαρών κοριτσιών.

Προτάσσοντας τα πορίσματα των επιστημών όσων αφορά στην άσκηση για λόγους υγείας, θα επισημάνει πως τα νεαρά κορίτσια είναι καλό να γυμνάζονται «για λόγους υγείας και ακμής, όχι μόνον του φύλου μας, αλλ' ολοκλήρου της φυλής» (ΕτΚ, 05.03.1906: 1). Μέσα από την πρόταση αυτή οι γυναίκες του έθνους προετοιμάζονται μέσω της άθλησης, όχι για να συμμετέχουν στους αγώνες, αλλά για να φέρουν σε πέρας έναν υψηλότερο προορισμό που θα επαναλάβει λίγο αργότερα, «Ιδού αι μεγάλαι μητέρες αι οποίαι θα κυοφορήσουν γενεάς ηρώων, ιδού εκείναι, αι οποίαι θα χύσουν νέον αίμα και νέον σφρίγος εις την εκφυλισμένην και κουρασμένην ανθρωπότητα» (ΕτΚ, 16.04.1906: 2). Για αυτό το ιερό καθήκον η Παρρέν είχε ξαναγράψει:

«Σήμερον η επιστήμη και η αλήθεια απεκάλυψαν εις αυτάς, ότι δεν έχουν το δικαίωμα να είναι αι ασθενείς και αι αδύνατοι, διότι η αδυναμία των αυτή επιφέρει την εξάντλησιν και τον εκφυλισμόν των γενεών, την κατάπτωσην και την οπισθοδρόμησιν αυτής της ανθρωπότητος.[...] Τα γυναικεία σώματα μορφώνονται δια αυτό ευσταλή, ακμαία και ισχυρά δια το επίπονον της μητρότητος έργον και υγιά δια τα πολλαπλά καθήκοντα τα οποία προορίζονται να αναλάβουν» (ΕτΚ, 09.04.1906: 2).

Προκειμένου η Παρρέν να στηρίξει και αυτή με τον λόγο της την κυρίαρχη στόχευση της μόνιμης διεξαγωγής των αγώνων στην Ελλάδα, θα ακολουθήσει την εθνικιστική παραδοχή περί ανωτερότητα των αρχαίων Ελλήνων, θα τη συνδέσει με τον αθλητισμό και τους αγώνες και με τους κατεξοχήν τόπους σύμβολα τον Παρθενώνα, την Ακρόπολη και το στάδιο, για να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι μόνο στην Ελλάδα μπορούν να πετύχουν οι αγώνες. Άλλωστε, σε αυτό τον εθνικιστικό λόγο βασίζει και την πρότασή της για την ανασύσταση της γιορτής των Παναθηναίων, μιας γιορτής καθαρά ελληνικής που θα αναδείξει το ελληνικό πρότυπο γύμνασης, τον συνδυασμό ομορφιάς και γυμναστικής, όπου εκεί θα μπορέσουν να βρουν τη θέση τους και οι γυναίκες. Για τις γυναίκες, όμως, διαφυλάσσει και τον υψηλότερο ρόλο, τον ρόλο της μητρότητας, για τον οποίο οφείλουν να προετοιμαστούν μέσω της

γυμναστικής, ώστε να συντελέσουν με τα υγιή σώματά τους στην πρόοδο και στην ακμή όχι μόνο της φυλής αλλά και της ανθρωπότητας.

Συμπεράσματα

Η συγκεκριμένη εργασία ασχολήθηκε με την αναπαράσταση των Ολυμπιακών αγώνων του 1906 στον τύπο της εποχής, αναλύοντας άρθρα των εφημερίδων *Εμπρός*, *Σκριπ* και της *Εφημερίδος των Κυριών*.

Το εγχείρημα για την ελληνική πλευρά της διοργάνωσης μιας Ολυμπιάδας δέκα χρόνια μετά την αναβίωση ήταν μεγάλο και ιδιαίτερα απαιτητικό. Η συγκεκριμένη χρονική περίοδος για την Ελλάδα ήταν αρκετά δύσκολη. Η ήττα του 1897 είχε λειτουργήσει καταλυτικά σε όλους τους τομείς. Στο πολιτικό πεδίο κυριαρχούσε η αστάθεια και η αβεβαιότητα, με κυβερνήσεις κυρίως σύντομης θητείας. Ο κοινωνικός ιστός είχε διαρραγεί και ταραχές ξεσπούσαν με το παραμικρό, ενώ το κλίμα στην περιοχή των Βαλκανίων ήταν ιδιαίτερα οξυμένο.

Μέσα σε όλο αυτό το πλαίσιο, η στήριξη του τύπου ήταν απαραίτητη και καθοριστική για την επιτυχία των αγώνων, καθώς αποτελούσε το μοναδικό μέσο ενημέρωσης της εποχής. Από το πλήθος αλλά και το πνεύμα των δημοσιευμάτων φαίνεται ότι οι εφημερίδες στήριζαν και πρόβαλαν με κάθε τρόπο τη συγκεκριμένη διοργάνωση, καθώς η επιτυχία τους αποτελούσε ένα στοίχημα εθνικό.

Βασικός σκοπός των εφημερίδων ήταν να βοηθήσουν με κάθε τρόπο στην επιτυχία της διοργάνωσης, η οποία με τη σειρά της θα εξασφάλιζε τη μόνιμη διεξαγωγή των αγώνων στην Ελλάδα. Οι αγώνες θα αποτελούσαν το μέσο με το οποίο θα μπορούσαν να επιτευχθούν όλα τα οράματα και οι προοπτικές του κράτους στο νέο διεθνοποιημένο περιβάλλον στην αρχή του νέου αιώνα. Εκτός αυτού, οι αγώνες θα αποτελούσαν τη μήτρα της αναγέννησης και της αναβάπτισης του έθνους στα ιδεώδη και στην κληρονομιά των προγόνων, ώστε διαγράφοντας τα λάθη του παρελθόντος να κινηθεί προς μία νέα πορεία προόδου και επιτυχιών.

Στόχος των εφημερίδων ήταν να δώσουν την εικόνα μιας πετυχημένης διοργάνωσης. Η επιτυχία της διοργάνωσης αφορούσε δύο μέρη, το ένα ήταν το αθλητικό και αγωνιστικό μέρος των αγώνων και το άλλο ήταν το μέρος που αφορούσε την πόλη, τους επισκέπτες και τις παράλληλες εκδηλώσεις. Στόχος επίσης των εφημερίδων ήταν να προβάλλουν τα

επιχειρήματα για τη μόνιμη διεξαγωγή των αγώνων στην Ελλάδα, αλλά και τα οφέλη που θα είχε η χώρα από μια τέτοια εξέλιξη. Επιπλέον, στόχος των εφημερίδων ήταν να αναδείξουν το ρόλο της βασιλικής οικογένειας στην επιτυχία των αγώνων.

Με στόχο την προβολή της σωστά προετοιμασμένης πόλης τα δημοσιεύματα προσπαθούν να αναδείξουν την νέα ταυτότητα της πόλης. Η Αθήνα είναι πλέον μια μεγαλούπολη, διακοσμημένη, ασφαλτοστρωμένη και φωταγωγημένη, η οποία αναδεικνύει τα μνημεία του παρελθόντος της, μετατρέποντάς τα σε τουριστικά αξιοθέατα. Το πλήθος των αθλητών και των επισκεπτών, σημαντικές παράμετροι για την επιτυχία των αγώνων, προβάλλονται διεξοδικά, ενώ οι «υψηλοί επισκέπτες» αναβαθμίζουν το κύρος των αγώνων και αποτελούν μία απτή απόδειξη των ικανοτήτων της οργανωτικής επιτροπής.

Η διοργάνωση εκτός από αθλητικές αναμετρήσεις περιλάμβανε ένα πλήθος, από γιορτές, εκδηλώσεις, δεξιώσεις και θεατρικές παραστάσεις. Ο χαρακτήρας των εκδηλώσεων συνδύαζε αρμονικά την αρχαιότητα με τη νεωτερικότητα. Η αστική τάξη που ανέλαβε τη διοργάνωση εμπλούτισε το πρόγραμμα των εκδηλώσεων με γιορτές, στις οποίες συνήθιζε να συμμετέχει, αποκλείοντας όσους δεν ήταν μέλη της.

Με στόχο να προβάλλουν το επιτυχημένο αγωνιστικό μέρος των αγώνων οι εφημερίδες αποτυπώνουν την πανηγυρική ατμόσφαιρα, τις θεαματικές τελετές έναρξης και λήξης, τη μαζική αλλά και ουσιαστική συμμετοχή του κόσμου. Ταυτόχρονα, το αθλητικό θέαμα όταν αφορά Έλληνες αθλητές μετατρέπεται για το κοινό σε μία διαδικασία εθνικής ομογενοποίησης και οι νίκες των Ελλήνων μετατρέπονται σε νίκες εθνικές, καλλιεργώντας την εθνική αυτοπεποίθηση.

Οι εφημερίδες μέσα από τις σελίδες τους αναδεικνύουν το νέο πρότυπο αθλητή-ήρωα. Ο Τόφαλος, η πιο χαρακτηριστική περίπτωση αθλητή-ήρωα αυτών των αγώνων, έγινε γνωστός χάρη στα δημοσιεύματα των εφημερίδων πριν ακόμη αγωνιστεί και με τη νίκη του ξεσήκωσε το εθνικό συναίσθημα. Η προβολή του την εποχή αυτή λαμβάνει ευρύτερες διαστάσεις, καθώς η φωτογραφία του τοποθετείται στην πρώτη σελίδα της εφημερίδας, ενώ στις επόμενες σελίδες φιλοξενούνται δηλώσεις και συνεντεύξεις του.

Μέσα από τα δημοσιεύματα παρακολουθούμε τους αγώνες να λειτουργούν ως αφορμή για μία συγκέντρωση όλου του ελληνισμού. Η μητέρα Ελλάδα διοργανώνοντας τους αγώνες πραγματοποίησε ένα πανεθνικό κάλεσμα σε όλα τα τέκνα της. Οι αγώνες, ένας θεσμός με αρχαιοελληνική καταγωγή, ένωσε όλους τους Έλληνες. Η επιστροφή στην πατρίδα πραγματοποιήθηκε έχοντας ένα κοινό σκοπό, την επιτυχία των αγώνων. Αυτή η συμβολική

ένωση μέσα στο Παναθηναϊκό στάδιο, κάτω από το εθνικό σύμβολο, καλλιέργησε ελπίδες για την μελλοντική ένωση όλων των Ελλήνων και σφυρηλάτησε το εθνικό συναίσθημα.

Οι εφημερίδες εκτός των άλλων προβάλλουν τα επιχειρήματα σύμφωνα με τα οποία η Ελλάδα δικαιούταν να αναλάβει τη μόνιμη διεξαγωγή των αγώνων στο έδαφός της, φροντίζοντας να υπενθυμίζουν την πολιτισμική προσφορά των αρχαίων Ελλήνων στον υπόλοιπο κόσμο. Οι αγώνες θα αποτελέσουν το μέσο ώστε να αναδειχθεί ξανά η αξία του ελληνισμού. Με κείμενα και εικόνες προβάλλουν μία εξιδανικευμένη εικόνα για την αρχαιότητα και οι αγώνες μετατρέπονται σε πατρογονική κληρονομιά. Το Παναθηναϊκό στάδιο και η Αθήνα, σύμβολα και εξιδανικευμένοι τόποι των αγώνων προβάλλονται εμφατικά προκειμένου να αποτελέσουν τους μοναδικούς τόπους όπου τα ιδεώδη του αθλητισμού μπορούν ανά τετραετία να αναβαπτίζονται.

Οι νίκες των Ελλήνων αθλητών αποτελούσαν άλλη μία απόδειξη ότι η Ελλάδα δικαιούται να διοργανώνει τους αγώνες. Το στάδιο κατά την περίοδο των αγώνων μετατρέπεται σε ένα επιπλέον πεδίο συμβολικής εθνικής αντιπαράθεσης σε μία περίοδο έξαρσης των εθνικισμών και των εθνικιστικών ιδεολογιών. Οι νίκες στο στάδιο ήταν η ευκαιρία κάθε έθνους να αποδείξει αναίμακτα τη μαχητικότητα και τη δυναμική του. Με τον τρόπο αυτό οι ελληνικές επιτυχίες, σύμφωνα με τις εφημερίδες, αποτελούν επιβεβαίωση των ικανοτήτων της φυλής, ως κληρονομιάς των προγόνων, αλλά και απόδειξη της αξίας του έθνους απέναντι σε άλλα μεγαλύτερα και δυνατότερα έθνη.

Οι εφημερίδες προβάλλουν ακόμη την επιτυχή διεξαγωγή τους, τον ενθουσιασμό των ξένων, αλλά και τη γενικότερη στάση των θεατών ως βασικούς λόγους για τους οποίους το αίτημα για μόνιμη ανάληψη των αγώνων από την Ελλάδα πρέπει να πραγματοποιηθεί.

Οι εφημερίδες προσπαθούν, επίσης, με τα δημοσιεύματά τους να αναδείξουν τα οφέλη από τη διοργάνωση των αγώνων. Για το σκοπό αυτό επικεντρώνονται στην πολιτική διάσταση των αγώνων. Προβάλλουν την παρουσία των Άγγλων μοναρχών στην Αθήνα, αλλά και πόσο σημαντική τη δεδομένη χρονική στιγμή τη θεωρούν για την προώθηση των εθνικών συμφερόντων. Η ευκαιρία να αναδείξει η Ελλάδα τα θέματα των συνόρων και των εδαφικών διεκδικήσεων της είναι μοναδική, ενώ η συγκέντρωση του εκτός συνόρων ελληνισμού στο στάδιο είναι ένα δείγμα της δυναμικής της. Το γεγονός αυτό θεωρούν οι εφημερίδες είναι και μία ζωντανή απόδειξη ότι το μικρό κράτος έχει και άλλες ακόμη, αλύτρωτες περιοχές να συμπεριλάβει.

Με ένα πλήθος αναφορών που αφορούν τα οικονομικά στοιχεία των αγώνων προβάλλεται η οικονομική και εμπορική διάσταση των αγώνων, η οποία συμπεριλαμβάνεται στα οφέλη από τη μόνιμη διεξαγωγή των αγώνων στην Ελλάδα. Ακόμη, ο μεγάλος αριθμός επισκεπτών ήταν ένας πολύ σημαντικός παράγοντας οικονομικής ευρωστίας, πολύ περισσότερο αν οι αγώνες επρόκειτο να επαναληφθούν στο μέλλον, γεγονός που θα βοηθούσε ώστε η χώρα να αναπτυχθεί και να ενταχθεί ανάμεσα στις ανεπτυγμένες χώρες.

Με αφορμή τη διοργάνωση των αγώνων, δημοσιεύονται στις εφημερίδες άρθρα που σκοπός τους είναι να προβάλλουν την αναγκαιότητα γενίκευσης της σχολικής γυμναστικής και την οικονομική της στήριξη και κατόπιν να αναδείξουν τη νέα επιστημονικά τεκμηριωμένη και εξορθολογισμένη μέθοδο εκγύμνασης και τα πλεονεκτήματά της. Η νέα μέθοδος, η σουηδική γυμναστική, φαίνεται να ανταποκρίνεται στην ανάγκη εκσυγχρονισμού και τις νέες παιδαγωγικές κατευθύνσεις. Φαίνεται, όμως, να απηχεί και νέες ιδεολογικές και πολιτικές κατευθύνσεις, τις οποίες την περίοδο αυτή έχει ανάγκη η κοινωνία.

Μέσα από τα δημοσιεύματα των εφημερίδων παρακολουθούμε τη βασιλική οικογένεια να συμμετέχει κατέχοντας κεντρικό ρόλο σε όλες τις εκδηλώσεις, όλες τις μέρες των αγώνων. επιβεβαιώνοντας και αναπαράγοντας την εξουσία της. Οι εφημερίδες με τα άρθρα τους ενισχύουν το ρόλο της στην επιτυχία των αγώνων και προβάλλουν τις ενθουσιώδεις αντιδράσεις των θεατών ως απόδειξη αποδοχής και λαοφιλίας. Η ανάγκη μιας σταθερής ηγετικής μορφής μέσα στο γενικότερο ρευστό πολιτικό σκηνικό αιτιολογεί τη στάση αυτή των εφημερίδων. Η προβολή της εικόνας του Διαδόχου ως του χαρισματικού ηγέτη που θα αναλάβει τα ηνία της χώρας για να την οδηγήσει στην εθνική της ολοκλήρωση φαίνεται να προωθείται και να βρίσκει απήχηση στον λαό.

Τέλος όσων αφορά στο λόγο της *Εφημερίδος των Κυριών* απέναντι στο αθλητικό γεγονός δε φαίνεται να διατυπώνεται ξεκάθαρα η απαίτηση για αγωνιστική συμμετοχή των γυναικών. Αντίθετα, δείχνει να συμφωνεί με τον κυρίαρχο λόγο που διατυπώνεται αυτή την εποχή, ο οποίος δεν επιτρέπει στη γυναίκα να αγωνίζεται δημόσια και προτείνει άλλους τρόπους οικειοποίησης των αγώνων από τις γυναίκες.

Οι προτάσεις της Παρρέν είχαν ένα σκέλος που αφορούσε στην αναβίωση της γιορτής των Παναθηναίων, γιορτή που θα επέτρεπε στις γυναίκες να μετέχουν σε αυτήν και ένα άλλο σκέλος που αφορούσε τη συμμετοχή τους στο θέαμα των αγώνων ως θεατές μέλη ενός εθνικού σώματος που θα αναδείξουν το αθλητικό θέαμα ως μία διαδικασία εθνικοποίησης.

Αυτή τη λειτουργία των αγώνων φαίνεται να θεωρεί και η Παρρέν πιο σημαντική και ουσιαστική για το έθνος και για τη χώρα, αφού θα βοηθήσει στη συμφιλίωση και στην ομοψυχία όλων των μερών του εθνικού σώματος και στην ανάπτυξη του αισθήματος του «συνανήκειν» στην εθνική κοινότητα, τη σύνδεση του με το ένδοξο παρελθόν ταυτόχρονα με την προετοιμασία ενός ένδοξου μέλλοντος, υπό την καθοδήγηση μίας χαρισματικής ηγεσίας. Προκειμένου η Παρρέν να στηρίζει και αυτή με το λόγο της την κυρίαρχη στόχευση της μόνιμης διεξαγωγής των αγώνων στην Ελλάδα, θα ακολουθήσει την εθνικιστική παραδοχή περί ανωτερότητας των αρχαίων Ελλήνων, θα τη συνδέσει με τον αθλητισμό και τους αγώνες και με τους κατεξοχήν τόπους σύμβολα τον Παρθενώνα, την Ακρόπολη και το στάδιο για να οδηγηθεί στο συμπέρασμα ότι μόνο στην Ελλάδα μπορούν να πετύχουν οι αγώνες. Άλλωστε, σε αυτόν τον εθνικιστικό λόγο βασίζει και την πρότασή της για την ανασύσταση της γιορτής των Παναθηναίων, μιας γιορτής καθαρά ελληνικής που θα αναδείξει το ελληνικό πρότυπο γύμνασης, τον συνδυασμό ομορφιάς και γυμναστικής, μέσα στον οποίο θα μπορέσουν να βρουν τη θέση τους και οι γυναίκες. Για τις γυναίκες, όμως, διαφυλάσσει και έναν ακόμη υψηλότερο ρόλο, τον ρόλο της μητρότητας για τον οποίο οφείλουν να προετοιμαστούν οι γυναίκες μέσω της γυμναστικής, ώστε να συντελέσουν με τα υγιή σώματά τους στην πρόοδο και στην ακμή όχι μόνο της φυλής αλλά και της ανθρωπότητας.

Βιβλιογραφία

- Αθανασιάδης, Χ. και Πατρικίου, Α. (2017). *«Προς την οδόν αρτίας παιδαγωγίας της νεότητας του έθνους».* *Οι σχολικοί αγώνες στη δημόσια σφαίρα (1900-1901)*, Θέματα Ιστορίας της Εκπαίδευσης
- Βερέμης,Θ-Κολιόπουλος,Γ. (2006). *Ελλάς η σύγχρονη συνέχεια. Από το 1821 μέχρι σήμερα*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη.
- Γιαννακοπούλου, Π. (2013). *Η διακίνηση των επιστημονικών ιδεών στην Ελλάδα, 1850-1900: Η έκφραση του εκλαϊκευτικού εγχειρήματος στον δημόσιο χώρο και στα περιοδικά. Η αποτύπωση του στην Εφημερίδα των Κυριών.* Διαπανεπιστημιακό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Ιστορίας και Φιλοσοφίας των Επιστημών και της Τεχνολογίας.
- Γιαννιτσιώτης, Γ. (2004). Αστικός χώρος και εθνική αυτοπαρουσίαση, στο Χ. Κουλούρη (επιμ.), *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων (1896-1906)*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- Γιανουλόπουλος, Γ. (1999). *«Η ευγενής μας τύφλωσις...».* *Εξωτερική πολιτική και «εθνικά θέματα» από την ήττα του 1897 έως τη Μικρασιατική Καταστροφή*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Δερτιλής, Γ. (2018). *Ιστορία της Νεότερης και σύγχρονης Ελλάδος 1750-2015*, Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Δρούλια, Α. και Κουτσοπανάγου, Γ. (2008). *Εγκυκλοπαίδεια του ελληνικού Τύπου, 1784-1974.* Ινστιτούτο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, τμ. Β΄ και τμ. Δ΄, Αθήνα.
- Καποδίστριας, Α. (2003). *«Πρόχειροι Πατριώται», Ο σωματικός πολιτισμός της γυμναστικής και των αγώνων στη Ελλάδα του 19ου αιώνα*, Δοκιμές Επιθεώρηση Κοινωνικών Επιστημών.
- Καρδάσης, Β. (2002). *Οι Ολυμπιακοί Αγώνες στην Αθήνα 1896-1906*. Αθήνα: Έφεσος.

- Κιτρόφ, Α. (2004). Η διεθνής διάσταση της προετοιμασίας για τη Μεσολυμπιάδα, στο Χ. Κουλούρη (επιμ.), *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων (1896-1906)*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- Κόκκινος, Γ. (2004). Ελληνική διανόηση και Ολυμπιακοί Αγώνες (1896-1906) στο Χ. Κουλούρη (επιμ.), *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων (1896-1906)*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- Κορδάτος, Γ. (1958). *Μεγάλη ιστορία της Ελλάδας, Νεώτερη Δ΄*, Αθήνα: Εκδόσεις 20ος Αιώνας, τ. 12 (1862 – 1900).
- Κουλούρη, Χ. (1997). *Αθλητισμός και όψεις της αστικής κοινωνικότητας: Γυμναστικά και αθλητικά σωματεία 1870-1922*. Αθήνα: Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας (ΙΑΕΝ).
- Κουλούρη, Χ. (1998). *Η ώρα του σώματος. Αθλητισμός, άσκηση, ψυχαγωγία στο Ελληνικό κράτος 1870-1922*, Ανάτυπο από τα πρακτικά διεθνούς συμποσίου
- Κουλούρη, Χ. (1999). Αθλητισμός και σπορ, στο Χ. Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Οι απαρχές, 1900-1922 Τόμος Α*. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Κουλούρη, Χ. (2004α). *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων (1896-1906)*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- Κουλούρη, Χ. (2004β). Η ώρα της αναβίωσης και η τέλεση των σύγχρονων Ολυμπιακών Αγώνων στην Αθήνα, στο *Η Αθήνα στα τέλη του 19ου αιώνα και οι Πρώτοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα: Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος.
- Κουλούρη, Χ. (2012). Γιορτάζοντας το έθνος: εθνικές επέτειοι στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα, στο *Αθέατες όψεις της ιστορίας. Κείμενα αφιερωμένα στο Γιάννη Γιανουλόπουλο*, Αθήνα: Ασίνη.
- Κουλούρη, Χ. (2015). Η ιστορία του Ελληνικού Αθλητισμού: σπορ, φυσική αγωγή και Ολυμπιακοί αγώνες, στο Γ. Ζαϊμάκης και Ε. Φουρναράκη (επιμ.). *Κοινωνία και αθλητισμός στην Ελλάδα: Κοινωνιολογικές και ιστορικές προσεγγίσεις*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Λούβη, Λ. (2010). Τα διλήμματα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής, στο Νίκη Μαρωνίτη (επιμ.), *Το κίνημα στο Γουδί*. Αθήνα: Τα Νέα.
- Μάγερ, Κ. (1957). *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*. Αθήνα.
- Μαζαράκης, Ι. (1977). Η Μακεδονία στις παραμονές τους Αγώνων στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.

- Μαργαρίτης, Γ. (2009). Οι πόλεμοι. Από τον πόλεμο του 1897 στη Μικρασιατική εκστρατεία, στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Μαρωνίτη, Ν. (2009). *Πολιτική εξουσία και «εθνικό ζήτημα» στην Ελλάδα, 1880-1910*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Μαρωνίτη, Ν. (2010). Οι πολιτικές δυνάμεις κατά την πρώτη δεκαετία του 20ου αιώνα, στο Νίκη Μαρωνίτη (επιμ.), *Το κίνημα στο Γουδί*. Αθήνα: Τα Νέα.
- Ματζούρης, Σ. (2014). *Η στάση του Ελληνικού Τύπου έναντι της πολιτικής του Ελευθερίου Βενιζέλου (1910-1914)*, Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών επιστημών. Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας.
- Παρασκευόπουλος, Γ. (1907). *Οι δήμαρχοι των Αθηνών(1835-1907).Μετά προεισαγωγής περί Δημογεροντίας*.Αθήνα: Ραφτάνη-Παπαγεωργίου.
- Πετμεζάς, Σ. (2009). Αγροτική οικονομία στις απαρχές του 20ου αιώνα. Τα όρια του μοντέλου αγροτικής ανάπτυξης του 19ου αιώνα, στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Ρούσκας, Γ. (2004). *Η συμβολή του Τύπου στη διαμόρφωση εθνικής ιδεολογίας κατά την περίοδο 1897-1912* Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών επιστημών. Τμήμα Επικοινωνίας Μέσων και Πολιτισμού.
- Σαββίδης, Π. (1907). *Λεύκωμα των εν Αθήναις Β' Διεθνών Ολυμπιακών Αγώνων 1906*, Αθήνα: Εστία.
- Σκιαδάς, Ε. (1996). *100 χρόνια Νεώτερη Ελληνική Ολυμπιακή Ιστορία*, Αθήνα: Τα Νέα.
- Σταυρίδη-Πατρικίου, Ρ. (2008). *Οι φόβοι ενός αιώνα*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Τζαχρήστα, Β. (2004). Ταξιδεύοντας προς την Αθήνα, στο Χ. Κουλούρη (επιμ.), *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων (1896-1906)*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία.
- Τσιγάρα, Α. (2021). Πολιτισμικές μεταφορές στην Εφημερίδα των Κυριών, Πανεπιστήμιο Πατρών, Σχολή Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών. Τμήμα Φιλολογίας.
- Τσουκαλάς, Κ. (1977). Η ανορθωτική προσπάθεια του Χαρίλαου Τρικούπη 1882- 1895, στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. ΙΔ, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Τσούμας, Θ. (2016). *Η γυμναστική στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Από τις σωμασκήες στη σωματική αγωγή (1834-1936)*, Πάτρα: Orportuna

- Φουντανόπουλος, Κ. (2009). Μισθωτή εργασία, στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Φουρναράκη, Ε. (2004). Ο ολυμπισμός των κυριών, στο Χ. Κουλούρη (επιμ.), *Αθήνα, πόλη των Ολυμπιακών Αγώνων (1896-1906)*, Αθήνα: Διεθνής Ολυμπιακή Ακαδημία
- Φραγκιάδης, Α. (2010). Το οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο του κινήματος στο Γουδί, στο Νίκη Μαρωνίτη (επιμ.), *Το κίνημα στο Γουδί*. Αθήνα: Τα Νέα.
- Φραγκουδάκη, Α. (1977). *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διανοούμενοι. Άγιοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Κέδρος.
- Χατζηιωσήφ, Χ. (2009). Η μπελ επόκ του κεφαλαίου. Από την επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου μέχρι την κατάρρευση του προπολεμικού διεθνούς οικονομικού συστήματος, στο Χρήστος Χατζηιωσήφ (επιμ.), *Ιστορία της Ελλάδας του 20ου αιώνα. Όψεις πολιτικής και οικονομικής ιστορίας 1900-1940*, Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Χατζόπουλος, Μ (2014). Μεσσιανισμός και Μοναρχία. Σχετικά με τους όρους νομιμοποίησης της δυναστικής εξουσίας στην Ελλάδα τον ύστερο 19ο αιώνα, στο Π. Κιτρομηλίδης και Μ. Χατζόπουλος (επιμ.), *Διακυμάνσεις του νεοελληνικού πολιτικού στοχασμού. Από τον 19ο στον 20ο αιώνα*, Αθήνα: ΙΙΕ/ΕΙΕ (Τετράδια εργασίας 35).
- Χουρμούζη, Ε. (1977). Η Ελλάδα μετά τον πόλεμο του 1897 στο *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών.
- Χρυσάφης, Ι. (1927). Οι Δεύτεροι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες εν Αθήναις (1906), στο «*Ημερολόγιο της Μεγάλης Ελλάδος*» Τεύχος 6 Αθήνα.
- Χρυσάφης, Ι. (1930). *Οι Σύγχρονοι Διεθνείς Ολυμπιακοί Αγώνες*, Αθήνα: Κουλτούρα

ΠΗΓΕΣ

Νομοθεσία

- Ν. ΒΧΚΑ΄/1899. Περί γυμναστικής και γυμναστικών και αθλητικών αγώνων (ΦΕΚ 141/12.07.1899).

Τύπος

- Εφημερίδα *Εμπρός* 1905-1906
- Εφημερίδα *Σκριπ* 1905-1906
- *Εφημερίς των Κυριών* Μάρτιος – Απρίλιος 1906

Άρθρα εφημερίδων

- [Διαβάτης], (1905, Νοέμβριος 24). Η διακόσμησις, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Διαβάτης], (1905, Δεκέμβριος 1). Ελπίδες και απελπισία, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Διαβάτης], (1905, Δεκέμβριος 6). Πλατεία Τουρκοπόλεως, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Διαβάτης], (1906, Απρίλιος 7). Η πλημμύρα, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Διαβάτης], (1906, Απρίλιος 9). Θα νικήσωμεν;, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Διαβάτης], (1906, Απρίλιος 11). Μία νίκη, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Διαβάτης], (1906, Απρίλιος 12). Άλλη επίδειξις, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Διαβάτης], (1906, Απρίλιος 20). Η τελευταία, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Έψιλον], (1905, Οκτώβριος 29). Τα καταλύματα, *Σκριπ*, σελ. 1.
- [Έψιλον], (1906, Απρίλιος 7). Βαβυλωνία, *Σκριπ*, σελ. 1.
- [Ιων], (1906, Απρίλιος 16). Αθήναι, *Εμπρός*, σελ. 3.
- Κρέμος, Γ. (1906, Απρίλιος 9). Οι Ολυμπιακοί αγώνες – Τι ήσαν άλλοτε και πως ετελούντο, *Εμπρός*, σελ. 5.
- Μωραϊτίνης, Τ. (1906, Απρίλιος 8). Εις την ιεράν άλτιν, *Εμπρός*, σελ. 1.
- Μωραϊτίνης, Τ. (1906, Απρίλιος 18). Η νίκη, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Περίεργος], (1906, Απρίλιος 7). Ο κινηματογράφος των αγώνων, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Περίεργος], (1906, Απρίλιος 11). Οι Σουηδοί και η Σουηδική γυμναστική, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Περίεργος], (1906, Απρίλιος 11). Αι εορταί, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Περίεργος], (1906, Απρίλιος 17). Μαθήματα, *Εμπρός*, σελ. 1.
- Φιλάρετος, Γ. (1906, Απρίλιος 11). Εν ευδαιμονία και εν ειρήνη ..., *Σκριπ*, σελ. 1.
- Χατζηδημητρίου, Π. (1906, Απρίλιος 12). Οι πρώτοι αγώνες εν τω σταδίω και αι παιδιαί, *Εμπρός*, σελ. 3.
- Χατζηδημητρίου, Π. (1906, Απρίλιος 14). Αι γυναίκες εις την κονίστραν,

Εμπρός, σελ. 3.

- [Pol Arkas], (1906, Απρίλιος 7). Ψυχολογία και όψις πόλεως, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Pol Arkas], (1906, Απρίλιος 7). Από τους αγώνες, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Pol Arkas], (1906, Απρίλιος 8). Καραβάνια ομογενών, *Εμπρός*, σελ. 1.
- [Pol Arkas], (1906, Απρίλιος 7). Πρόχειρον συμπέρασμα, *Εμπρός*, σελ. 3.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.